

„ÉRDEKES, DE SZÖRNYEN DRÁGA KÍSÉRLET”

HERMAN LIPÓT NAPLÓJEGYZETEI (1919. AUGUSZTUSTÓL DECEMBERIG)¹

Szőlős-Kis-Lak, 1919. augusztus 3.

Most, hogy csendes részvétlenségben kimúlt a kommunizmus, illenék pár halotti sort írni szegényről. Igaz, hogy halottakról vagy jót, vagy semmit. De egy ilyen érdekes, de szörnyen drága kísérletről mégiscsak kell pár szót ejteni. Nem tudományos boncolgatást – hiszen erről könyvekben tán még igen sok szó esik, de szubjektív érzéseket kifejező sorokat. Mindenekelőtt konstatálni kell, hogy állandó állapotnak tán még Kun- vagy Szamuely-féle rajongó kommunisták sem tekintették ezt a kísérletet. Egy rendszer, mely azt tételezi fel, hogy az emberek alaptermészetükben változnak meg, hogy elhagyják fő tulajdonságukat: az önzést, egy ideális állapot kedvéért, már alapjában van elhibázva. A kommunista társadalmi rend ahelyett, hogy megjavította volna az embereket, rettenetesen ártott az erkölcsöknek, hamisságra és csalásra kényszerítette őket. S a vezetők lapjaik útján példát mutattak a hazudozásban, az igaz tények letagadásában, a dolgok s események ferde beállításában a tömegnek az erkölcstelenségből. Nemcsak a termelést bénította meg teljesen, de az egészséges szocializmusnak is évekre nagy visszaesést okozott, különösen azért, mert tulajdonképpen az ipari munkásság fogja megfizetni ennek a nagyon költséges kísérletnek az árát. Most átmenetileg egy szocialista kormány vette át a kormányt, mely valószínűleg választani lesz kénytelen. A választás nem tudom, hogy milyen eredménnyel fog járni a szocialistákra. Azt hiszem, nem jönnek be többséggel, lesz valamilyen nemzeti keresztény szocialista frakció, mely az antiszemitizmust saját céljaira fel tudja majd használni. A békeszerződés nagy súlyokat fog rakni az ország vállaira, s ha a blokád megszüntetése pillanatnyilag enyhít is az élelmezés és ipari ellátás nehézségein, a szükségszerűen bekövetkező devalváció, a fehér pénznek teljes elértéktelenedése nagy nyomort zúdít majd a nép nyakába. Kevés lesz

¹ Herman Lipót naplói [továbbiakban: Herman naplók] Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Adattár, ltsz.: 19920/1977. 4441 = 1?4593 = 153. oldal. – A kéziratot kiolvasta, sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta: Bardoly István. Szerkesztette: Markója Csilla. Jelzések: < > törölt, de kiolvasható szöveg; <...> kiolvashatatlan szöveg; [] utólagos szerkesztői betoldás. – Köszönettel tartozunk Pálinskás Rékának, a Magyar Nemzeti Galéria Adattára vezetőjének többrendbeli segítségéért, és Szücs György művészettörténésznek, a múzeum főigazgató-helyettesének, értékes észrevételeiért.

a vállalkozó tőke, s bizony a munkabérek meglepő módon süllyedni fognak. Még ha igaz is lesz a reménység, hogy pár esztendei angol megszállás következik, abból a tényből, hogy gyarmattá válunk, nem sok jót várhatunk. S ami bennünket közvetlenül érint, a művészet sorsa nem kecsegtet valami sok jóval. Az általános elszegényedés, az állam kis teherbírása keserves küzdelmet juttat osztályrészüln minden művésznek, kivéve az egészen életképeseket, s internacionális értéket termelőket, melyből nálunk igen kevés van. Azt hiszem, az olcsó vásári árutermelésnek ideje következik el, ami a művészet természetszerű leromlásához fog vezetni, ha csak valami nagyon szerencsés véletlen nem segít ezen a dolgon.

Budapest, 1919. augusztus 4.

4 nap Bogláron, illetve Kis-Lakon sógornőmnél, közben itthon felfordult a világ, a kommunista kormány lemondott, helyette ideiglenesen egy szocialista minisztérium. Ma a pesti utcán végignézhettük a román csapatok bevonulását. Azt hiszem, minden jobbra fordul, a prolik már pakolnak, már pofozzák őket. Szamuely öngyilkos, Kunt, s társainak egy részét letartóztatták állítólag,² a purim után jön a böjtje.

Budapest, 1919. augusztus 5.

Ma a megszállásnak már kézzelfoghatóbb bizonyítékai, a berendezkedés sok ismérve. Az átmeneti magyar kormánynak úgy látszik igen kevés beleszólási joga van a dolgok állásába, a városparancsnokságot egy román ezredes vette át.³ Azt hiszem, ez helyesebb is, mert így hamarabb áll helyre a rend. A vörösöket lassanként teljesen leszerelik, néhol pofonok kíséretében. Hallom a Kultuszminisztériumban is nagy verést kaptak a népbiztoshelyettesek, s a kommunizmussal kontaktusban állók. Tegnap a Fészekben is nagy hűhó volt, vannak most igen hangosak, akik bosszúért lihegnek. De már intézkedések történnek arra nézve, hogy a helyiséget a volt Fészek kapja vissza, ami által megszabadulunk az áldatlan napi kontroverziáktól, melyekre igazán nincsen semmi szükség. Azt hiszem, lassanként most visszatér az élet az üres vérerekbe, talán a boltokban is kapunk nemsokára egyet-mást, s talán az élelmiszer is olcsóbb lesz valamivel, ha valóban megindulnak az élelmiszerszállító vonatok. Kétségtelen, hogy még sokáig lesznek zökkenők, míg a régi, teljes életmód visszatér,

² A Forradalmi Kormányzótanács 1919. augusztus 1-én lemondott. Kun Béla és a népbiztosok egy része családtagjaikkal két vonaton még aznap késő este Ausztriába menekültek, ahol előbb Heidemühlében, majd Karlsteinben helyezték őket el. Szamuely egy embercsempész segítségével Savanyúkútnál lépte át a határt, de egy osztrák járőr megállította, s mikor ruhája átvizsgálását elrendelte, a nála lévő pisztollyal öngyilkos lett. Borsányi György: *Kun Béla*. Budapest, 1979. 198–200.

³ 1919. augusztus 4-én román csapatok szállták meg Budapestet. A román városparancsnok Ștefan Holban (1869–1939) tábornok lett, majd Traian Moșoiu (1868–1932) tábornok.

de hát ezen nem lehet csodálkozni. Az emberek az elkövetkező nehézségek dacára nagyon örülnek, hogy a rettentő nyomás alól, melyet a kommunizmus okozott, végre felszabadultak. Hogy velünk, festőkkel hogy fog alakulni a helyzet, azt egyelőre senki nem tudja megmondani. Azt hiszem, abban az arányban, ahogy a régi életmód visszatér, úgy lesznek újabb élet- és kereseti lehetőségek, ha valamivel gyengébbek is.

Budapest, 1919. augusztus 7.

Bár késő van már, mert sokáig beszélgettünk Duditséknál, majd később Gárdossal⁴ itt benn nálam, mégis le kell pár adatot jegyezni a körülöttünk történő dolgokról. Már második napja pogromjelenségek az utcán, előbb a zsidó technikusokat és orvosjelölteket, ma már az utcán a villanyosokról rázták le a hitsorsosainkat, s verték véresre őket vasbotokkal s boxerekkel.⁵ Ebédnél Julcsánál,⁶ kihez a házmesterné állított be az éjjel figyelmeztetéssel, hogy ne menjen az utcára ki, hanem inkább jöjjön le hozzá, ha egyedül van, s fél. Ez legalább egy jóindulatú nő, mely a mostani ideges tömeglélek állapotban ritka. Végigmentem ismételve az utcán, egyszer láttam is egy véresre vert nagyorrú embert, melyet a román katona mosolyogva vezetett el.⁷ Általában meglehetősen kevés katonát, rendőrt pedig egyáltalán nem láttam az utcán, csak későbbben, estefelé, akkor meglehetősen helyre is állt a rend. A dolog magyarázata igen egyszerű, a kommunista vezérek legnagyobb része zsidó volt, most megszöktek a nép dühe elől (ha bécsi internáltságba is), s most a felingerelt nép zsidóvért akar látni. Az, hogy most ártatlanok is bűnhődnek, azzal természetesen nem sokat törődnek az emberek, kik tapsolnak ennek a tüneménynek. Hát hiszen az ember elég sokat tapasztalhat az idők folyamán. Többek közt pl. hogy az én

⁴ Dudits Andor (1866–1944) szobrász; Gárdos Aladár (1878–1944) szobrász. Mindketten a Budapest XI., Kelenhegyi út 12/14. alatti műteremházban éltek, ahol Herman Lipót is.

⁵ „Egyszóval a román védelem felkelti a nemzeti érzést, s ennek egyetlen megnyilvánulási módja: üsd a zsidót!” – írta 1919. augusztus 5-én naplójába Ágoston Péter: – idézi: Ormos Mária: *A katedrától a halálsorig. Ágoston Péter 1874–1925.* Budapest, 2011. 163. – A zsidóság szerepéről és történetéről az első világháború, a Népköztársaság, a Tanácsköztársaság és a fehérterror idején: Móricz Zsigmond: *Naplójegyzetek 1919.* Sajtó alá rendezte: Cséve Anna. Budapest, 2006. – valamint: Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon. II. 1849-től napjainkig.* Pozsony, 2012. 328–416.

⁶ Herman Lipót unokanővére, a IX., Ráday utca 49. alatt élték.

⁷ „A zsidókat kezdik bántani, ahol többen vannak együtt a keresztények, s hangoztatják, hogy fehérterror lesz”, és „Tegnap is több csoport vonult fel a városban s bántalmazta a zsidókat. Ma román katonák védelme alatt jött egy a közellátásiba, s ott a zsidókat a hivatali szobákban verték, s aztán elhurcolták. A feleségem tanúja volt, amint Fazekast, az eddigi vezetőt bántalmazták, s a tisztviselők nézték, hogy mint csinálják ezt, de nem védtek, pedig évek óta van ott. Az egyetlen a Múzeum körüli épületben szintén bántalmazták a zsidókat. Egyszóval a románok védelme felkelti a nemzeti érzést, s ennek egyetlen megnyilvánulási módja: Üsd a zsidót.” – írta naplójába Ágoston Péter 1919. augusztus 6-án, illetve 7-én. Részletek Ágoston Péter naplójából. Sajtó alá rend. Szabó Ágnes. *Párttörténeti Közlemények*, 9. 1963. 160., 161.

működéssel sincsenek megelégedve, dacára 4 1/2 hónapi, sokszor nagy nehézségekbe ütköző munkámnak. Holmi Királyfalvy, Merész, Tatz stb. nevű festők, aztán Vass Viktor szerű szobrászok⁸ direkt ellenséges magatartást tanúsítanak velem szemben, amit én nagyrészt az ideges hangulatnak tudok be. Odaát ma este Duditséknál sem igen akarták a zsidó faj pártját fogni, főleg az Udvary házaspár, sem Zboray⁹ (bár utóbbi meglehetősen mérsékletet tanúsít). Ezért kellett kissé visszavonulnunk Gárdossal és Rózsimmal,¹⁰ hogy magunk közt leszögezzük sorsunk mostoha voltát. Munkámért ugyan természetesen nem számíthatok általános hála és elismeretetésre, de miután némi érzékenységet mégsem tudok elnyomni, hát tagadhatatlanul kissé bánat. De erősen bízom benne, hogy juttat majd a sors ezért elégtételt. Éppen csak várni kell. Tegnap délután a szobrászok gyűlést tartottak, kimondták feloszlátásukat, szakszervezetből való kilépésüket. Utána az össz-intézőbizottság gyűlésén a vezetőség is (én is) lemondunk, a szakszervezet működésének felfüggesztését határoztuk el, s csupán a likvidálást végezzük el, mely remélhetőleg (ha közben agyon nem vernek az utcán) pár nap alatt el lesz intézve. Azt hiszem, most aztán igazán befejeztem a közszereplés háládatlan szerepét, bár nincs kizárva, hogy ebből a hálátlan szerepből kifolyólag, mikor erős lélekkel kellett az össz művészek érdekében kínlódnom, még felelősségre vonás, vagy legalábbis kényelmetlen vegzálásban lesz még részem.

A restauráció állami életünkben hatalmas iramban halad, ma reggel József főherceg, tábornagy kinevezett egy tisztán polgári elemekből álló ideiglenes kormányt (Friedrich miniszterelnök).¹¹ A szocialista kormányt lemondatták. A rend ezzel (lásd a pogromokat) ugyan még nem állott teljesen helyre, sőt lehetnek a napokban még újabb meglepetések is, de mint minden helyzet új alakulásánál, itt is sok zavarnak kell még eloszlania. Mindenesetre igaza volt annak az ismerősnek, ki azt mondta még a bolsevizmus korában, hogy hasonlít a dolog egy ingához, melyet erősen balra húztak, mire ez most kileng egészen jobbra. Ez az előbbi akció reakciója. De természetesen így sem maradhat majd a dolog, oda-vissza lengések után majd megáll talán a középben – míg újra el nem indítják.

Budapest, 1919. augusztus 8.

Most már nyugodtan bevallhatom, hogy éppen úgy, mint a harctéri naplómban, nem mertem teljesen őszintén bevallani, hogy hogy gondolkodom a történető eseményekről, mert félttem a cenzúrától s diktátori megtorlástól, éppen úgy a kommunista

⁸ Királyfalvy Kraft Károly (1879–1964) festő; Merész Gyula (1888–1949) festő; Tatz László (1888–1951) festő; Vass Viktor (1873–1955) szobrász.

⁹ Zboray Miklós (1866–1940) jogász, ügyvéd, politikus.

¹⁰ Radó Jozefa Rózsi (1898–1984), Herman Lipót modellje, majd élettársa, utóbb felesége.

¹¹ Friedrich István (1883–1951) politikus, gyáros, miniszterelnök, a Keresztény Nemzeti Párt elnöke. A Friedrich-kormány 1919. augusztus 7. – november 28. között volt hivatalban.

uralom alatt is félnem kellett, hogy házkutatást tartanak, s végigolvasva a naplókönyvet alapos kifogásokat emelhetnek esetleges bolsevik ellenes gondolkozásom miatt. De ha figyelmesen olvassa az ember az egyes naplócikkeket, hamarosan rájöhet, hogy nem valami nagy lelkesedés fűtötte kedélyemet, inkább a gond, hogy a vállalt hivatalomnak elég ravaszul megfeleljek, hogy a kormányzó körök elég jó szocialistának tartsanak, viszont ez a nem kommunista érzelmű társaimnak (mely 95 per centet tett ki legalábbis) ne okozzon kárt. Hogy ezt a működésemet nem méltányolják most, talán ostobaságuk menti. Hiszen akkor sem voltak elég előrelátók, mikor én határozottan éreztem, hogy ezt az egész ügyet nem szabad másnak tekinteni, mint átmenetnek. A mostani helyzeten, mely pedig szintén elég sötét, sem szabad kétségbeesni. Nem lesz ez végeredményben olyan reakciós, mint első pillanatban látszik. Kétségtelenül sok zsidó fejet törnek majd be, sok ártatlan embert bojkottálnak ki hivatalából, sok embert akarnak majd lehetetlenné tenni, nagy lesz sok helyütt a nyomor, de kialakulnak majd idővel a dolgok.

(este) Ma jelentékenyen csendesebben telt a nap, az utcákon nagyobb őrzérek cirkáltak, s mintha valamennyire hercigebb lett volna a villanyosok utazóközönsége. Hallottam híreket, melyek szerint ma a zsidók sem hagyták magukat, hanem visszafizettek a tegnapiakért. Természetesen ezekről biztosat nem lehet tudni. Bizonyos, hogy sokkal nagyobb nyugalommal lehetett az utcán járni, mint tegnap. Az egyedüli lapban, mely most a papírhány miatt megjelenhet, a *Budapesti Közlöny*ben már nyugalomra való felszólítás is jelent meg – elég későn.¹² Ezek a nyugtalanságok még sokáig tarthatnak, ami eléggé kellemetlen. A Fészekben kissé rovancsoltam, meg akartam csinálni a leszámolást, mellyel aztán véget vehetek nyilvános szereplésemnek jó időre. Éppen elég volt. Jó lesz végre már saját dolgaimmel is foglalkozni. Horváth úr Zsigán¹³ keresztül már életjelt adott magáról, kér, hogy látogassam meg. Úgy látszik, folytatni szeretné a képvisárlást. Színyeit¹⁴ is meg kell látogatnom.

Budapest, 1919. augusztus 9.

<Ma megint kényelmetlen érzéseim vannak, ami a közállapotokat illeti. Hiába, ez a bizonytalanság még igen soká kíséri életünket. Minden nap hoz új meglepetéseket, ha egyik nap el is ül az izgalom, másnap újfajta foglalja el a helyét. Azt már látom, hogy ahelyett, hogy kevesbülnének a frontok, egyelőre szaporodnak. Az antiszemitáknak a malmára hajtja a vizet a sok elkövetett gázság, mely nap-nap után kiderül, hihetetlen borzalmakról mesélnek az emberek, melyeket a Szamuely Tibor követett el hóhéraival, azontúl a híres Lenin-fiúk, kiket lassanként összefogdosnak, s vallomásra bírnak. Halom, hogy az újságírók közül is befognak sokat, majdnem mindenkit, kinek valamilyen

¹² Friedrich István: A közönséghez. *Budapesti Közlöny*, 1919. augusztus 8. 2.

¹³ Horváth Károly Kisfaludi Strobl Zsigmond (1884–1975) szobrasszal és Herman Lipóttal közös műkereskedelmi vállalkozásba kezdett 1919 januárjában.

¹⁴ Szinyei Merse Pál (1845–1920) festő.

módon köze volt a nemzetközi rezsimhez. Én, bár teljesen tisztának érzem magam, ebben a monstre banditaságban lehetséges, hogy szintén nem kerülöm el az esetleges kihallgattatásomat, melyet, ha a rendőrök ejtenek meg, esetleg nem fog némely ütlegetől s egyéb inzultusoktól mentes lenni. Azt hiszem, tiszta tendenciám, melyekkel a művészek útját vezettem, s melyek példások voltak, ki fognak menteni.>

Budapest, 1919. augusztus 10.

Az, hogy valaki „kommunista” jelenleg, ugyanannyit jelent, mint az „apagyilkos”. Mérhetetlen az elkeseredettség ellenük, az ország pusztulását teljesen az ő számájukra írják. Biz ez nagyon nagy részben igaz, mert az elvesztett háború után ez a kommunista örülés adta be a szegény országnak a kulcsot, de viszont az a meggyőződésem, hogy az ország minden 7 egyiptomi csapás dacára, mely érte, mégsem pusztult el. Hallatlan nagy veszteségei támadtak, évekre elszegényedett, munkássága óriási munkája mellett is éhen halhat, kultúrája visszafejlődik, mert az államnak a legszükségesebbre sem telik – mégis erős a bizodalom, hogy kiheveri mindeme bajokat idővel. Igaz ugyan, hogy az úgynevezett újjáépítés még mindig várat magára (egyelőre még rombolnak a Szent Imrések és az Ébredő magyarok¹⁵), de a magyar nép természete az, hogy kényelmes, keletien tunya s későn ébred tudatára annak, hogy megfeszített erővel kellene hozzáfogni a munkához. Csodálatosan igazak ezek az olvasókönyvbe illő mondatok. Azt hiszem, hogy a megvert és megvetett zsidók fogják legelőször elkezdni a munkát. A paraszt remélhetőleg meg se zavartatja magát dolgában, az nem sokat törődik az egésszel. Az csak akkor hördül fel, ha majd most elveszik a holmiját. Hogy mi lesz a művészekkel, az nagy kérdés. Nem lehet egész holtbizonyosra állítani, hogy tönkremennek, mert ha szükséglet volt eddig a kép és szobor, megmarad majd ez utána is, ha a megfelelő eszközök hiányoznak is a műkedvelőknél. De nagyon sok titkos vagyon, s úgazdag létezik, s sok is alakul a nagy nyomor tetején. Pl. a kereskedők, vállalkozók, kikre most nagy munka vár, mert hiszen mindenből kifogytunk. A munkások természetesen nem sokat támogathatják a kultúrát, de ezt ők semmi körülmények közt nem tennék, azt hiszem csak a zsidó kereskedőkre, orvosokra, ügyvédekre lehet támaszkodni. Hogy az új „Magyar Nemzeti Művészek Egyesület”-ének¹⁶ milyen kilátásai lesznek, az igen érdekes dolog. Azt hiszem, ennek a nemzeti egyesületnek, mint a legtöbb alakulatnak, némi konzervatív, sőt reakciós jellege lesz, de ez a mi szempontunkból nem sokat számít. Hiszen hivatalos támogatás minimális lesz, inkább saját erejére lesz

¹⁵ Az Ébredő Magyarok Egyesülete 1919. december 10-én alakult szélsőjobboldali, fajvédő szervezet. Célja: „a keresztény és magyar nemzeti közszellem felébresztése, a keresztény fajiság védelme úgy közgazdasági, kulturális, mint társadalmi téren.” A Szent Imre Kör, a Katolikus Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szent Imre Köre, 1888-ban alakult, a Tanácsköztársaság alatt betiltották, de december 17-től ismét működött. Komoróczy 2012. i. m. 398-408.

¹⁶ Képzőművészek Nemzeti Szövetsége.

utalva mindenki. Én nem félek – azt tudom. Vissza kell térnem ama elvemhez, hogy ha ama energiának, amelyet közügyekre pazaroltam, csak negyedrészt használom fel saját boldogulásom támogatására, már éppen elég jól tudok majd megélni.

(este) Délben a Korzón hallottam, hogy az éjjel Sidlót, Lányit, Basch Árpádot, s Czigány Dezsőt¹⁷ a rendőrségre vitték, majd némi utánjárás után ismét kieresztették őket. Holnap azonban kihallgatásra vannak rendelve. Csodálatos dolog, hogy milyen szeszélyesen viszik el az embereket, éppen a „legfehérebbeket”. Bizonyára valami följelentés következtében. Hiszen ez a pech mindenkit érhet, azt hiszem velem is megtörténhetik, éppen olyan alaptalan módon, mint Sidló esetében, kiről köztudomású, hogy milyen nemzeti szín érzelmű volt. Hiszen ez volt egyik fő oka, hogy a szobrászok vezetőjévé választattam annak idején. Talán meghalljuk holnap a közelebbi dolgokat. Délután az Otthonban voltam, meghallgattam a Kóbor Tamás¹⁸ elnöklése mellett lefolytatott rendkívüli közgyűlést a klubnak, mely éppen olyan izgága volt, mint amilyen a művészek gyűlése szokott lenni. A miénk néha még rendezettebb is, most is látszott, hogy minden egy jó vezetéstől függ. Ha erélyes és okos az elnök, mindent elérhet. Azt hiszem nekem nemigen lesz már alkalmam, hogy ebbéli képességeimet gyümölcsöztethessem, mert a közszereplésből éppen elég volt. – Az általános hangulat az, hogy itt igen nehéz lesz a megélhetés, s a legjobb volna másutt szerencsét próbálni. Vértessel¹⁹ találkoztam ma, ki azt mondja, hogy Bécsben kapott jó szerződést a *Zeit* című napilapnál.

Budapest, 1919. augusztus 11.

Elég rossz hangulatban vagyok. Talán a különböző hírektől és a tünetektől, melyek nem nagyon tetszenek, annál is inkább, mert semmiféle terrornak nem vagyok híve. Sidlóval beszéltem ma, tőle, a zsidótól, kevésbé szimpatikus leírását hallottam a

¹⁷ Sidló Ferenc (1882–1954) szobrász; Lányi Dezső (1879–1951) szobrász, Czigány Dezső (1883–1937) festő; Basch Árpád (1873–1944) festő – nem tartóztatták le őket.

¹⁸ Kóbor Tamás (1867–1942) író. „Nagy Lajos visszaemlékezése szerint 1919 augusztusában az Otthon Körben gyülekeztek az újságírók, hogy megvitassák az eseményeket. Ezen az összejövetelen Kóbor Tamás is felszólalt. Néhány mondatára emlékszem hozzávetőlegesen: »Mi, polgári hírlapírók hálával tartozunk a kommunistáknak. Mi egész pályánkon a polgári társadalmat szolgáltuk, a kommunisták minket ellenségeiknek tekintettek. Mégis kíméletesen bántak velünk. Nem törtek az életünkre, nem fosztottak meg szabadságunktól, megadták nekünk az életlehetőséget. De még ha nem is így történt volna, mi akkor sem állhatunk kegyetlen és felesleges bosszúállás szolgálatába. A mi kötelességünk mindenkor, tehát most is, a bajba jutottak, az üldözöttek védelme. Csak ez a feladat méltó a tisztességes ember tollához«. Nagy Lajos: *A menekülő ember*. Budapest, 1984. 120. – idézi: Sánta Gábor: „A kiábrándult urbanitás poétája”. *Budapesti Negyed*, 8, 1993, 1. 17–18. – Ld. még: Kóbor Tamás: *A bolsevizmusról a bolsevizmus alatt*. Budapest, 1919.

¹⁹ Vértés Marcell (1895–1961) grafikus. Bécsben 1920-ban megnyert egy plakátversenyt, s megjelentette a fehérterror kegyetlenségéit ábrázoló *Rajzok a magyar pokolból* c. albumát 1921-ben.

befogottak sorsának. Hallom ma különben, hogy Kernstokot is letartóztatták,²⁰ ki pedig a fogdában bolondnak tettei magát s megfigyelés alatt van. – Színeyeit látogattam meg délben, nagyon szíves volt az öreg, mesélt életéből, művészi pályafutásáról, majd tanácsokkal látott el, melyek abban konkludálódtak, hogy lehetőleg lelkiismeretes, természet utáni tanulmányokat készítsék, s ha egy részletet festek le a természetből, ne gondoljak semmi másra, mint arra, amit látok. Ha lesz lehetősége annak, hogy dolgozzam, úgy szót fogadok. Hiszen magam érzem a legjobban, mennyire szükségem van becsületes, lelkiismeretes tanulásra – csak lehetne már egy kissé nyugodtan dolgozni. Egyelőre tartanom kell tőle, hogy úgy járok, mint Sidlóék. Színeyei erre az esetre azt mondta, hogy csak forduljak hozzá, ő a fia révén megtesz mindent érdeemben, mert tudja, hogy milyen becsületesen szolgálatjára állottam a művészeknek az elmúlt 4 1/2 hónap alatt s neki is. – Reméljük, hogy nem lesz rá szükség.

Budapest, 1919. augusztus 12.

A ma esti hivatalos *Budapesti Közlöny*ben gyilkosságra bujtással, rablással és fosztogatással, pénzhamisítással s egyéb bűncselekményekkel vádolt Kun Béla és társai ügyében jelent meg egy közlemény.²¹ Ez a monstre per nem kis szenzációnak ígérkezik, ha Ausztria kiadja a „bűnösöket”.²² Más egyébbel úgysem szolgálhat ez a szegény ország Európának, mint ezzel a világtörténelemben páratlanul ígérkező törvényszéki tárgyalással. A letartóztatások és kihallgatások természetesen tovább folynak, akiknek sikerült betekintést nyerniük az ügyekbe, nem valami épületes dolgokat mesélnek a vallatás módjáról, most úgy látszik, vissza akarják fizetni a detektívek a vörösök terrorját a fehérterrorral. Nem valami túlságosan jó érzéssel járkel az ember az új helyzetben, dacára a proletárdiktatúra megszűnése által okozott depresszió megszűnésének. A direktórium tagjai barátaiik egyelőre természetesen nem mutatkoznak a Fészekben, hol délutánonként a kertben nagy viták rendeződnek, vérszomjas fehérek akarnak bosszút állni a 4 1/2 hónapos terroron. Kutatnak emberek után, kiken állhatnak kedvükre bosszút, szidnak természetesen engem is (ha nem vagyok ott), s a legkevesebben gondolnak arra, hogy hát a mesterségünkkel mi lesz az új helyzetben? Egyik-másik józanabb természetesen gondol erre is, s bizony nem minden aggodalom nélkül. Magamra nézve nem látom abszolút reménytelen-

²⁰ Kernstok Károlyt 1919. augusztus 2-án Nyergesújfalun letartóztatták, lakását feldúlták és Esztergomba vitték, majd Budapestre a gyűjtőfogházba.

²¹ Hirdetmény! Gyilkosságok büntetteire való felbujtás, rablás, pénzhamisítás büntette és egyéb büntetendő cselekményekkel terhelt Kun Béla és társai bűnügyében... *Budapesti Közlöny*, 1919. augusztus 12. 1.

²² Karl Renner osztrák kancellár és kormánya nem járult hozzá a magyar kormány többszöri sürgetésére sem Kun Béla és társai kiadatásához. Későbbi Szovjet-Oroszországba távozásuk fogolycsere egyezmény keretében történt. Borsányi 1976. i. m. 100–110.

nek a helyzetet. Első jövedelmem természetesen az, hogy nem fogok közügyekkel foglalkozni. Energiámat, mely a festésen felül megmarad, a magam boldogulására akarom felhasználni. Ez talán háládatosabb mesterségnek fog bizonyulni, mint a szakszervezeti elnökösködés.

Budapest, 1919. augusztus 14.

(d. e.) Tegnap meglátogattam kis tanítványomat Pollatschek Lilyt,²³ szépen halad, ügyes kis lány. Ott beszélgettem náluk hosszabb ideig, nézegettem a könyveket, melyeket apja vásárolt neki, miután az az ambíciója, hogy a könyvgyűjtésben engem utolérjen. Azt hiszem, a nagy szegénységben, mely most következik, kevesebb alkalom lesz ezen szenvedélyemnek hódolni. Horváthot is meglátogattuk tegnapelőtt Strobl Zsigával, folytatni akarja a képvásárlást, azontúl vidéki kiállításokat tervez – esetleg a megszállott területeken. Teljesen csak nem apadnak ki a források, azért tán lehet majd még valamicske üzletet kötni. A munkához egyelőre még csak ímmel-ámmal látok, bár törekednem kéne befejezni a munkában lévő festményeimet. Hogy mit csináljak a legközelebbi jövőben, azzal még nem vagyok tisztában. Feiks Jenő,²⁴ kivel vacsora után hazamenet szoktam beszélgetni (néha délben a korzón is) azt ajánlja, hogy Berlinbe menjek, hol direkt az én számomra teremne babér, egész temperamentumom oda predestinál. Zádor²⁵ is el akar menni, talán Hollandiába, útba ejtven Lipszében a *Leipziger Illustrierte*-t, mely számára rajzokat küldene. Nagy szükség esetén magam is rá tudnám adni az illusztrációra, de azt hiszem, erre mégsem fog sor kerülni. Túlságosan aprópénzre való váltása volna a talentumnak. Azt hiszem, a portré sokkal jövedelmezőbb, s művészetileg is kielégítőbb dolog volna. Emellett nyugodtan lehetne kedvem szerint foglalkozni a nekem fekvő kompozíció festéssel. – A fő dolog volna még mindig egy csomó jó képet csinálni, hogy legyen kellő alkalomkor mit bemutatni. Politikával eddig nem foglalkoztam, ezután sem fogok, ezt még ki kell terjeszteni a művészetpolitikára is, amely annál is inkább fog könnyen menni, mert az egyesületesi terén most jó ideig nem fog teremni fű. A szakszervezet remélhetőleg jó időre megdöglött, abszolúte semmi értelme nincs egy tőkés társadalomban, sőt, miután a megélhetés igen megnehezedik a pályánkon, a Képzőművészek Egyesülete²⁶ sem tehet sokat. Eddig is úgy volt, hogy az ügyes emberek teljesen a maguk szakállára működtek, most különösen az lesz a cél. Azok a befejező morajlások, művészetpolitikán való kérődzések, melyek a Fészek kertjét teszik délutánonként hangossá, semmit sem jelentenek. Semmi következményük nem lesz. Azt hiszem, még a volt direktóriumi tagoknak is meg fognak bocsájtani bizonyos idő múlva, pedig most még feljelentésekkel, kifofozásokkal, s egyéb terrorisztikus módszerekkel fenyegetőznek.

²³ Pollatschek Lily (1905-?) festő, Pollatschek Elemér orvos leánya, Herman Lipót magántanítványa.

²⁴ Feiks Jenő (1878-1939) festő, illusztrátor.

²⁵ Zádor István (1882-1963) grafikus.

²⁶ Magyar Képzőművészek Egyesülete.

Budapest, 1919. augusztus 15.

Nem jól érzem magam, kényelmetlenül érint sok minden, ami körülöttünk történik. Az az izgatottság gyűlölködő levegő és hangulat, az az antiszemita izgatás, mely, mint a tehetetlen dühnek megnyilvánulása irányul ártatlan emberek ellen. A politikában (mely különben abszolúte nem érdekel) egy meglehetősen reakciós irányzat nyilvánul meg, mi természetesen tehetetlenségével a nehézségekkel szemben, rövid idő múlva már bukásra van predesztinálva. A mi mesteriségünkben nincsen sok jóra kilátás, akivel csak beszél az ember, az kifele, külföldre gravitál. Ha leül az ember a Fészek kertjében, gyűlölködés és embervadászásra való bujtogatás éppen olyan emberek részéről, kik meglehetősen semmire valók. – Az a deprimáló érzés, mely 4 1/2 hónapon keresztül fogva tartott, csak pillanatokra szűnt meg. A diktatúra bukása fölötti megkönnyebbülést az új nehézségek fölötti bosszankodás váltja fel. Ma hallom, hogy Jánuszkyék²⁷ is letartóztatták. Állítólag valami közük volt a kommunistákhoz.

Budapest, 1919. augusztus 17.

Tegnap az Ébredő Magyarok kiragasztottak egy pogromizáló plakátot, melyet aztán a román hadvezetőség cenzúrája eltávolított.²⁸ A plakát érthető izgalmat és megdöbbenést keltett – hogy hát így lesz ez most már! Kétségtelen, hogy a zsidóknak Magyarországon egy ideig nem lesz valami jó dolga, minden bűnét a népbiztosi rendszernek az ő vérükkel szeretnék lemosni. Bizonyos, hogy a proletárdiktatúra ideje alatt – bár sok borzalomról hallottunk suttogni – ezekre a rémségekre, melyek most derülnek napfényre, mégse gondoltunk, s valószínűleg sokan azok közül sem, kik szívvel-lélekkel tölték a kommunizmus szekerét. – Hallom, hogy Kernstok az ügyészség fogházában rabruhában ül. Állítólag meleg barátságban volt a népbiztosokkal, kiknek családtagjai az ő nyergesújfalui festőiskolájában dolgoztak, így a

²⁷ Jánuszky Béla (1884–1945) építész. „A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Tanácsa végérvényes határozattal kimondja, hogy Jánuszky Béla építész ama ténykedését, amellyel az 1919. évi május hó 1. ei utcai díszítő munkálatokban részt vett és ezzel a kommunista, nemzetellenes eszmék dicsőítését és propagálását szolgálta, továbbá a proletárdiktatúra első idejében az építési ügyek vezetésében közreműködött, amivel a diktatúra fennállását támogatta, – a terrornak és anyagi szükségnek, mint enyhítő körülményeknek figyelembe vételével – rosszolja.” *Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye*, 54, 1920, 5/6. 32.

²⁸ Erről írt Ágoston Péter is aznap: „A falakon plakátok vannak, amelyekben az ébredő magyarok megesküsznek arra, hogy addig nem nyugosznak, amíg egyetlen zsidó van az országban, s erre a munkára felhívják a közönséget. A románok, úgy látszik, nem bánják ezt az agitációt, s nyomtatványozást, mert hiszen román cenzúra van. De úgy tesznek, mintha bántaná őket, mert az esti lapban már nyilatkozat jelent meg, hogy ez a plakát a cenzúra megkerülésével jelent meg s eljárás indult.” Ágoston Péter naplójából 1963. i. m. 165.

hírhedt Szamuely menyasszonya vagy szeretője is, azonkívül direktóriumi tag volt Nyergesen.²⁹ Kár, hogy ez a tehetséges festő ennyire belebonyolódott a politikába, ahelyett hogy csak a munkájának élt volna. – Hiú ember, ki politikai vezető szerepre vágyott. Hallom, hogy valami akció indul szabadon bocsájtása érdekében. Kérdés, hogy sikerrel-e? Festők közül, úgy tudom, még nemigen tartóztattak le másokat, állítólag Birót keresik, meg az iparművész Lórántot³⁰ a május 1-e adminisztrálása miatt. Feiks, ki bejár a rendőrségre rajzolni, meséli, hogy Szabadossal³¹ beszélt, ki szintén fogoly. Valamivel könnyebben fogja fel a dolgot, talán nem is lesz súlyosabb baja. – A művészek ügyében nagyon jóindulatúnak mutatkozott, s általában – úgy tudom – sok burzsujon segített. – Ma itt a Gellért Szállóban, hol a román parancsnokság van legújában, nagy a mozgolódás, sok málhát vittek el, úgyhogy úgy tűnt, mintha újra költözködnének, de esti értesülesem szerint (szintén Feikstől), itt maradnak. De az új Friedrich-kormánnyal nincsen nagyon megelégedve az Antant misszió, s ezért ez nem hosszú életű. – Az élelmezés és egyéb ellátás egyelőre láthatólag nem nagyon romlott, a lapok nagy javulást ígérnek be. Valószínű, hogy ez meg is történik. Rados dr.³² volt ma délelőtt nálam, nagyon lehangolt az egyetemi zsidóüldözések miatt, amit nem is lehet csodálni.³³ Ő le is mondott már a kórházi főorvosi állásáról, valamint egyetemi előadó tisztségéről, s terve Németországba menni, hogy ott működjék a tudományos pályán. Azt meséli, hogy a zsidó orvosokat minden téren háttérbe akarják szorítani, amin nem is csodálkozom túlságosan, hiszen minden téren ez történik egyelőre. Nem csodálnám, ha a mi mesterségünkben is megindulna az üldözés. Egyes jelek erre mutatnak.

Budapest, 1919. augusztus 18.

Ha olvassa az ember az újságban (*Esti Hírek*) a rémregényeket lefőző történeteket a Lenin-fiúk rettenetes dolgairól, utólag is elrémül a gondolatra, hogy milyen szörnyűségek vettek bennünket körül az elmúlt 4 1/2 hónap alatt. Hogy ezzel a rettenetes Szamuelyvel egyszer együtt ültünk a Fészek zongoratermében, mikor a május

²⁹ Szilágyi Jolán (1895–1971) festő, grafikus, 1919-ben ment feleségül Szamuelyhoz. Dolgozott Nyerges-újfalun, a szabadiskolában. Kernstok tagja volt az Esztergom megyei direktoriumnak, amely tisztsége alól 1919. április 23-án kérte felmentését Lukács György népbiztos. *A Magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti élete*. Sajtó alá rend. Kiss Dezső. Szerk. és bev. Németh Lajos. Budapest, 1960. 43., 52.

³⁰ Biró Mihály (1886–1948) festő, grafikus; Lóránt (Grünhut) István ld.: Gerelyes Ede: *A magyar múzeumügy a két forradalom időszakában 1918–1919*. Budapest, 1967. 357.

³¹ Szabados Sándor (1874–1937) újságíró, szociáldemokrata, majd kommunista politikus, 1919. április 5-től közoktatásügyi népbiztos.

³² Rados Endrét 1919. május 1-én a Balassa Kórházba nevezték ki szemész főorvosnak. A Budapesti Kir. Orvosegyesület, 1920. május 28-i közgyűlésén kizárta tagjai sorából. *Világ*, 1920. május 29. 2.

³³ Ld. részletesen: Kovács Mária: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Budapest, 2001. 62–65., 90–91., 112–117.

1-ei díszítést beszélte meg a fiúkkal (milyen elégtétel, hogy abban nem vállaltam munkát). Hogy amikor a szakszervezetben lefőztük a túlzó Uitzokat és Nemes Lampérthekeket,³⁴ tulajdonképpen milyen közel állottam ahhoz, hogy Lenin-fiúkkal vonjanak felelősségre, amiért a népbiztosság hivatalos szervei ellen, a direktórium tagok ellen foglaltunk állást. Bizonyos, hogy Berény és Pór³⁵ nem tudtak ezekről a rémtettekről, melyekkel a proletárdiktatúra egyes szervei dolgoztak, s valószínűleg sok olyan funkcionáriusa volt a rendszernek, mely semmit sem tudott róluk, vagy legalábbis nem akart tudni, s strucc módjára bedugta a fejét a homokba. Bizonyára akad egy csomó jóhiszemű ember, akit most befognak s bűnhődik más vétkeiért. Megérthető a polgárság szörnyű felháborodása a 4 1/2 hónapi szörnyű raboskodása miatt, a tehetetlensége miatt, hogy a terrort, mely nyakára ült, nem tudta lerázni. De féltő, hogy minden elkövetett igazságtalanság most is visszahat, s újabb gyűlölséget olt az emberekbe egymás iránt. Természetesen a hatóság s bíróság mostani eljárása meg sem közelíti legtávolabbról sem az előbbi rezsím rettetettségét, még ha valóban kissé igyekeznék is megtorolni ezeket a szörnyűségeket.

Budapest, 1919. augusztus 19.

Némi enyhülés mutatkozik a közhangulat irányításában. A holnapi díszesnek ígérkező körmenetet lefűjták, úgy látszik, féltek tüntetésektől. Lehetséges, hogy a következő kormány előhírnöke gyanánt tartották okosabbnak a dolog mérséklését vagy pedig egyszerűen nem akartak tápot adni az amúgy is erősen felizgatott keresztény néphangulatnak. Az újságban egy másik cikk is figyelemreméltó, mely figyelmeztet arra, hogy ne bánják a rendőrség olyan brutalitással a befogott emberekkel, mint azok a vörös terror idején. Az utcákon a Szociáldemokrata Pártnak egy felhívása is megjelenhetett, ez is a reakció gyengülését mutatja, hogy ezt megengedik. Beszélnek róla, hogy liberálisabb átmeneti kormány fogja a napokban átvenni az uralmat, Garami-Lovászy-kombináció.³⁶ Ezzel gyengülne a József főherceg – Friedrich keresztény rezsím. Engem mindezeknél jobban érdekel, hogy az üzletekbe kezd visszatérni az élet, több és olcsóbb élelmiszer kapható, csupán a szénhiánnyal van baj! Érdekel, hogy hát a mi üzletünk mikor indul végre meg. Azt hiszem e dologban is javulni

³⁴ Uitz Béla (1887–1972) festő; Nemes Lampérth József (1891–1924) festő.

³⁵ Berény Róbert (1887–1953) festő; Pór Bertalan (1880–1964) festő, a Nyolcak művészcsoport tagjai. Mindketten részt vettek a művészeti direktórium munkájában.

³⁶ Lovászy Márton (1864–1927), liberális politikus, a Károlyi-kormány egykori minisztere bécsi emigrációjában találkozott Garami Ernő (1876–1935) szociáldemokrata politikussal – mindketten emigráltak a kommunista hatalomátvétel után – s közölte vele, hogy talán néhány napon belül kormányalakítási felkérést kap József főhercegtől; kérte Garamit, hogy lépjen be kormányába. Garami a felkérést nem fogadta el, mert József főherceget nem tartotta erre legitim személynek. Garami Ernő: *Forrongó Magyarország*. 4. kiad. Budapest, 1989. 156.

fognak a kilátások. Hoffmann³⁷ érkezett meg, fájdalmas meglepetést okoztak neki az itt látottak. Érezte ő is a kényelmetlen reakciót, s látta, hogy bizony hálátlan teremtések a művészek. Állásának megszűnése sem érinti jól.

Budapest, 1919. augusztus 20.

Ma reggelre statáriumot hirdető plakátok az utcán. Semmiféle zavargás nem történt tehát az utcán, pedig állítólag az „Ébredő Magyarok” a szent ünnepnap alkalmával szerettek volna egy kis zavart csinálni. De délután mesélte itt egy lelkes cionista, hogy az amerikai misszió vezetője (Mr. Weiss³⁸) útján, ki zsidó, sőt cionista, letiltatták az ünnepélyes körmenetet (melyre állítólag már agent provocateur-ök voltak szerződötve, kik esetleg szentségsértést követtek volna el a Szent Jobb ellen, és erre megindult volna a pogrom), s kiíratta a statáriumot. Nem tudom, hogy így igaz-e a dolog, de bizonyára volt benne valami, hiszen érthető a huligánok zavart okozni akarása. Ma reggel különben Duditsné is figyelmeztette szomszédnőnket, hogy vegye le az ajtójára kitett pogromízü feliratot, mert a szomszéd érzelmeit sérti, ami természetesen igaz is. Annál is inkább időszerű volt ez, mert egy kis baj történt a Madarász családban,³⁹ a mostoha öccséről a tegnapi lap szerint kisült, hogy egy ellenforradalmi komplotot⁴⁰ elárult a Korvinnak, minek eredményeképpen két embert kivégeztek. (Egyikük valami zsidó ügyvéd volt.) A plakát lekerült az ajtóról, s egy exkuzáló levelet írt nekem, melyben kér, jöjjenek át hozzá, majd megmagyarázza a dolgot. Át is mentem s békességben kimagyarázódott a dolog, bár én fenntartottam véleményemet, hogy nem kellett volna kiakasztani az ajtóra.

Budapest, 1919. augusztus 23.

Reggel Stefi, sógornóm német cselédlánya jelent meg a hírrel, hogy megérkeztek Bogláráról, Gyula bátyám a hét elején megjelent Kislakon, most Bogláron várja

³⁷ Dr. Hoffmann Lajos ügyvéd, a Magyar Rajzoló Művészek Szakszervezete titkára.

³⁸ Weiss százados Harry H. Bandholtz tábornok, a misszió vezetőjének törzséhez tartozott.

³⁹ Madarász Viktor (1830-1917) festő családjáról van szó, akik a Kelenhegyi úti műteremházban éltek. Második felesége Ziska Jolán volt. Madarász Viktor György nevű fiát azzal vádolták, hogy segített Stenczel János ügyvédet és Nikolényi Dezső rendőrfogalmazót a vörös őrség kezére juttatni, akik kivégezték őket. Madarász „elmondja, hogy Mezei mondotta el neki a készülődő ellenforradalmi tervet. Délután Korvin Ottóhoz mentek, előadták neki az ügyet, aki meghagyta, hogy továbbra is figyeljék ezt a mozgalmat, ha valamit tudnak, ezt azonnal jelentsék. Este újból elmentek Korvin Nádor-utcai lakására, aki újra bízta őket, hogy látszólag vegyenek részt az ellenforradalmi mozgalomban, s arról őt kimerítően értesítsék. Ezt Madarász és Mezei megtagadták, bár Korvin előtt vállalták. Madarászt szembesítik Korvinnal, aki megerősíti a vallomásban eladottakat.” Ld.: A kommunista gyilkosok pöre. *Pesti Napló*, 1919. december 6. 4.

⁴⁰ összeesküvés

Ilonkát, hogy vele utazzék Bécsbe, ott lakást kell keresnie, mert ott telepednek meg. Évi még 1-2 hétig itt marad Inci néniéknél. Gyula persze szeretné, ha én is lejönnék Boglára megbeszélni egyet-mást. Délfelé sógornóm is feljött hozzám, meghizlalta a vidék. Délelőtt az adóvégrehajtó jött a hátralékos 460 korona miatt foglalni. Ebéd sógornómnél. Délután Józsaékhoz mentem, majd a Baross térre Lóránthoz, kinél Kovács Pál⁴¹ nevű iparművészhez mentünk, ez feleségével együtt paratífuszban fekszik s az ajtón levő vörös cédula dacára bementünk hozzá érdeklődni a munkanélküli segélyekből fennmaradt összegek visszaszolgáltatása felől, azt mondta Gádor⁴² már elintézte. Így erre egyelőre nincs gondunk. Visszajövet konstatálhattam, hogy az üzletekbe lassanként visszatér az élet, talán mégiscsak kezdődik itt újra valami.

A Beszerzési csoportunk csúnyán elkracholt, nem hinné az ember mennyi könnyelmű csaló van a világon, s főleg az ember közvetlen közelében. De jó tanulság ez a jövőre. A Fészek kertjében undorító társaság, s undorító beszédjük, mindig csak azt keresik, kin tölthetnék ki bosszújukat a proletárdiktatúra miatt. (A vidékről nagy, fehér ellenterror hírek, úgyszintén a rendőrségről.) Buzgókodnak, hogy kellemetlenséget okozhassanak mindenkinek ki valamilyen módon szerepelt - azt hiszem ez részben ellenük fog elsülni. A politikából most aztán igazán elég volt jó időre. Bizton bízom benne, hogy ezúttal alaposan ráuntam. Este Feiks mesélt egy s mást, bejár a rendőrségre. Kéri Pali⁴³ is le van tartóztatva, neki nagy szerepe volt ebben a felfordulásban.⁴⁴ Kernstokot egyelőre szabadon bocsájtották⁴⁵ - Ernst (1. kép) és még Lázár⁴⁶ is megjelentek a Fészekben érdeklődni. Az első fecskék.

⁴¹ Lóránt (Grünhut) István iparművész; Kovács Pál iparművész a Budapest VII., Rottenbiller u. 1. alatt lakott.

⁴² Gádor István (1891-1984) keramikus.

⁴³ Kéri Pál (1882-1961) újságíró.

⁴⁴ Kernstok Károly szintén felvetette Kéri felelősségét - elismeréssel említve Kéri becsületes kiállítását a Tisza gyilkossági perben - 1921-ben írt naplójegyzeteiben: „azok a rövid, tömör s a haladásnak szókincsével telített vezércikkek, amelyek hol nemzetiségellenes politikát, hol háborús uszítást, hol szociálpolitikát, hol királyhűséget ragyogtattak, elősegítették az ország közvéleményének egy olyan OGYOE-szerű [okosabb gyerekek országos egyesülete - a társaság Molnár Ferenc és *Az Est* újságírói körül csoportosultak a Berger kávéházban] hamis dialektikáját, mely segítette a feudális-papi-banki urakat, de a kommünt is.” Kernstok Károly emigrációban írt feljegyzései és önéletrajza. Sajtó alá rend. Markója Csilla, Bardoly István. *Enigma*, 17. 2010. no 65. 38.

⁴⁵ Kernstok Károly a kőbányai gyűjtőfogházból Márfy Ödön révén, Polányi Károly művészetbarát ügyész segítségével szabadult. (Rockenbauer Zoltán: *Márfy. Életműkatalógus*. Budapest-Párizs, 2006. 79-80.) Pekár Gyula miniszter javaslatára azonban megfigyelés alatt tartották (A *Magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti élete* 1960. i. m. 151-152.). 1919 őszén előbb Bécsbe majd Münchenbe ment.

⁴⁶ Lázár Béla (1869-1950) művészettörténész, az Ernst Múzeum igazgatója.

Budapest, 1919. augusztus 24.

2 napja nyomdászsztrájk van, a félhivatalos sem jelenik meg. Ma kapjuk a hírt, hogy a kormány valóban lemondott, úgyszintén József főherceg is a kormányzóságról, oka, mert az Antant nem ismerte el őket.⁴⁷ Pár nap múlva megjelennek az összes lapok, s talán megindul egyébként is az élet. Úgy mondják, nagy udvarlások történnek, úgy a románok (franciák és olaszok), mint (angol, amerikai, cseh) részről irányunkban, hogy szövetségesnek kapjanak meg bennünket, ami az egyensúly szempontjából érthető is. Bár a szerb barátság liberalitás szempontjából nagyon szimpatikus, azért kérdés, nem-e volna praktikusabb a románokkal való egyesülés, mely az olasz és francia hátvédet szerezne meg számunkra. Különbözően törődjenek ezzel az erre hivatottak. Engem csakis abból a szempontból érdekelnek ezen ügyek, hogy hát Pesttel és az itteni művészmegegyezéssel mi lesz. Most, őszintén szólva, egyelőre azért nincs nagy kedvem elmenni innen, bár ma Lengyel Menyhért⁴⁸ is ajánlotta, hogy menjünk együtt Berlinbe a télen, bátyám, kihez sógornóm ma délben leutazott Boglárra, szeretné, ha Bécsbe mennék hozzájuk, de én még nem döntöttem. Várok még tavaszig. Be is kéne fejezni itteni képeimet, hogy valamivel elkezdhessem másutt a pályámat, de jelenlegi dolgaimtól nem vagyok nagyon főzve. Valami rendesebb dolgot kéne kezdeni. Most Rózi apjáról festek egy portrét, ma vasárnap volt, zavartak a vendégek, no meg az öreg Kacziány lábatlankodása,⁴⁹ ki szintén megjelent egy kis pirosra alapozott deklivel, s ő is festett. Ez persze nem valami kellemes módja a munkának. A portré ma rosszabb is lett, de talán holnapután helyrepopozom a visszaesést. Szeretnék belejönni a portréfestésbe. Nagyon élvezetes foglalkozás, ha az ember a karakterbe belemerülhet.

Budapest, 1919. augusztus 27.

Bár politikával egyáltalában keveset óhajtok foglalkozni, mégsem mulaszthatom el, hogy a feltűnő jelenségeket itt le ne írjam, valamikor tán érdekes lesz a dolgok e furcsa, de azért törvényszerű egymásutánján elmélkedni. Az őrült baloldali bolsevizmusra természetesen egy szélsőjobboldali reakció következett; keresztény Magyarországot akarnak, akik pillanatnyilag a kormányon ülnek, mégpedig valóban azért, mert a közhangulat ezt akarja. Nem hiszem ugyanis, hogy Friedrich, a 36 éves kormányfő, valami túlságosan kiforrott politikai elveket vallana azokon felül, hogy a hatalmat meg akarja tartani. Hogy – az azóta kormányzói tisztéről lemondott –

⁴⁷ József főherceg kormányzói tisztéről, illetve Friedrich miniszterelnök 1919. augusztus 23-án mondott le, miután Clemenceau táviratban közölte, „a kormány nem a nép akaratából létesült, hanem egy rendőr-csoport által végrehajtott államcsínynek köszönheti létét.” *Budapesti Közlöny*, 1919. augusztus 24. 1-2.

⁴⁸ Lengyel Menyhért (1880–1974) író, publicista.

⁴⁹ Kacziány Ödön (1852–1933) festő. A Kelenhegyi úti műteremházban lakott.

József főherceget támogatta, szintén nem vezethető másra, minthogy királyt szeretne belőle csinálni, s minden időben jól jártak azok az egyének, kik szolgálatokat tettek az udvarnak. Istenem! lehet belőle még magyar gróf, sőt, herceg is. De lehetséges az is, hogy egyéni politikai babérokra is vágyódik eddig kevésé feltűnt barátaival együtt. Azt minden esetre megtanulta Kun Béláéktól, hogy a hatalmat nem szabad könnyen kiadni a kézről. Nem is teszi ezt, ők akarnak választatni a nemzetgyűlésbe, amely természetesen olyan színű volna, mint amilyenek ők képzelik el. Talán nem is volna rossz, ha a reakció még egy ideig uralmon maradván jobban lejárna magát. A szocialisták, amiért olyan gerinctelenek voltak a kommunistákkal szemben, megérdemlik ezt a leckét, mely törekvéseiknek 20–25 évre való visszavetését eredményezte. Igaz, nehéz kívánni tőlük magasabb erkölcsi érzéket, mint amilyen az uraké. De ilyen ostobának mégsem szabadott volna lenni, hogy esztelen módon egy pár fantasztának megengedni minden értéknek a lerombolását. A pesti életben különben csodálatos az átalakulás. A blokád megszűnésének pusztá hírére előkerültek a holmik, a kirakatok telve, s az élelmezés határozottan megjavult. Szinte passzió nézni a régóta nélkülözött dolgokat, de azért az emberek nem vásárolnak, még várnak. Ha a kormány akadékoskodik, akkor lehetséges még némi visszaesés is, mert az Antant esetleg letiltja az árakat büntetésből. Én a fejlemények törvényszerűségében hiszek, s azért nem csodálkozom rajta, hogy politikailag így alakulunk. Nem bánok én már semmit, csak új háborút ne csináljanak, lehessen valahogyan megélni a munkából, lehessen néha külföldre utazni tanulmányútra.

Budapest, 1919. augusztus 29.

Az ablak előtt éneklő katonák vonulnak le a Gellérthegyről, hol valószínűleg gyakorlatozni voltak. De ezek már rohamsisakos románok, a harmadik csapatfajta, mit a legutóbbi két év alatt innen hallgathattam. Szabadságom alatt (Prágából) osztrák-magyar csapatok gyakorlatozó pótzászlóaljai, a legutóbbi hónapok alatt a harmadik internacionálé vörös katonái, most pedig a románok. Voltak ugyan a kommün alatt majálisozó kis katonagyerekek is, de ezeket volt a legkellemetlenebb hallgatni, mert az osztályharc szolgálatába állították őket, az Internacionálét fűjták, s ha rendes öltözetű lányt láttak a szomszéd kertben ázni, kórusban kiáltották: le a burzsujjal!

Budapest, 1919. augusztus 30.

A hangulat még mindig nem valami kellemes, különböző pogromhírek a vidékről, hol sok helyütt legénykedő „fehér” tisztek ártatlan zsidókat is kivégeznek a kommunizmus jelszó alatt (Tószegi Freund esete⁵⁰). Itt Pesten is fel-felüti a klerikális pro-

⁵⁰ Tószegi Freund Albert zsidó földbirtokost és jószágigazgatóját 1919. augusztus 27-én tartóztatták le Fonyódon, ahol két társával együtt antiszemita pogrom áldozata lett. Az 1920-ban lefolytatott bünte-

paganda a fejét, hol mint „Ébredő magyar”, hol mint más „keresztény” egyesülés. (Karlovszky, Juszko⁵¹ vannak aláírva a festők közül a „Keresztény Nemzeti Párt” plakátján). Még csak ez a belső háborúság kellett ennek a szegény országnak! Igaz, hogy mindezek a dolgok természetes reakciója a bolsevizmusnak, melynek fő vezetői közt nálunk túl sok volt a zsidó. De mit tehetünk erről mi, tisztességesen érző [képviselői a] zsidó fajnak, kik mindenfajta erőszakoskodásnak ellenségei vagyunk, s az építésnek a hívei a rombolással szemben. De reméljük, mint minden itt Pesten, ez az áramlat is enyhülni fog, a kedélyek lecsillapodnak, s megint az ész és józan megfontolás lesz majd úrrá ezen a földön. Politikailag még mindig nincsen rend, Friedrich „Kun Béla-szerű” ragaszkodása a hatalomhoz állítólag a blokádnál újabb elrendelését eredményezte. Így valószínűleg mégis csak menni kell nemsokára ennek a kormánynak, csak kár minden olyan ténykedésért, mely az Antantot még jobban ránk haragítja. Most, hogy átmentünk már minden keserűségén az elmúlt 10 hónapnak, igazán jó volna már valami csendesebb életmódba bejutni, mely azonban még mindig késik, sőt, melyet késleltetnek ú. n. áldatlan politikai dolgaink. Mesterségünkben egyelőre még semmi jele az üzleti élet megindulásának, de nem kell feladni a reményt. A kommunizmus kezdetén sem indult meg semmi üzlet, mégsem haltunk éhen. Ezt az 1-2 átmeneti hónapot még csak kibírjuk valahogy.

Budapest, 1919. augusztus 31.

Már 10 hónapja, hogy a háború hivatalosan véget ért, s még mindig milyen bizonytalan a helyzet. Szó sincs még végleges békeszerződésről, lehet, hogy a jövő hónap végén ez irányban már valamivel tisztábban látunk, de hogy lesz-e valóban rend még valaha ebben az országban? igen kérdéses. Folytonosan újabb komplikációk jönnek, s hallatlan pechünk van az államférfiakkal. Ahelyett, hogy a dolgok sima lefolyását segítenék elő, mindig csak komplikálják őket. A szerencsétlen Károlyi Mihály után a becsutott segítőikkel dolgozó Kun Béla, s most a politikából antiszemita, keresztény zászlót kibontó Friedrich nevű kis középszerű! Verekedések az utcán egymás között, s közben a román megszállás természetszerű terhe. S kilátásaink igen sivárak, különösen a mi mesterségünkben. Rendelők vagy képvásárlók nem igen jelentkeznek egyelőre. Pedig az utcán már mintha megindulna kissé az élet. Az üzletek kirakatát kéjjel szemléli a hónapokon keresztül zárt redőnyökhöz szokott szem, de a vásárlás lassan indul. A Rákóczi és a körút sarkán, mint az első forradalom idején, hemzseg az utcai árusok tömegétől. Cigaretán és csokoládén kívül még sok mindent kapni ott, a kávéházak előtt már nem állnak sorfalat az emberek a bejuthatásért, pedig kapni bent már mindent. A vendéglőknek is meghosszabbodott az étlapjuk, a Fészekben, hol már tűrhetetlenné vált a Kránitz vendéglős uzsorája, mindig kevesebb

tőper során, melyben Zboray Miklós képviselte a családot, nem bizonyosodott be az ügyészség állítása, hogy az áldozatok kommunisták lettek volna.

⁵¹ Karlovszky Bertalan (1858-1938) festő; Juszko Béla (1877-1969) festő.

a vendég, Réti és Herquet⁵² már megkezdte a Drechsler kultiválását, az sincs kizárva, hogy felélesztjük a Japánt.⁵³ Az utca képe természetesen még egészen lezüllött, éppen csak hogy a kommunizmus vad színű figurális plakátjait, melyek „fegyverre” és „be a vörös hadseregbe” szólították az embert, most hosszú szövegű fehér plakátok váltották fel. Eleinte a román parancsnokságok román s magyar nyelvű rendeletei, most meg a különböző keresztény pártok felszólításai. Az első képes plakát az Ébredő Magyarok egy lázító karikatúrája a zsidó Lenin-fiúkról, tegnap a Keresztény Nemzeti Párt hármás halmon levő kettős keresztje hívja a magyarokat „belépésre”. A Polgári Párt, s a Köztársasági Párt kevesebb vehemenciával küzd a népszerűségért, a szociáldemokraták, sőt a magyar munkáspárt is udvarol a nép kegyeiért. 3 hét múlva már választatni is akarnak, ha ugyan az Antant elismeri a kormányt addig. Lesznek újra febbeverések a választáson (azt hiszem, zsidókat nem is engednek majd az urnákhoz), s végül megcsinálják a „keresztény Magyarországot”! S vajon mi lesz, ha már ez lesz? S ha már újra lesz Habsburg a magyar trónon?

Budapest, 1919. szeptember 1.

A szépen meginduló életfolyam kissé akadozik, állítólag az újra elrendelt blokád miatt. Az élelmiszerek megint kezdenek eltűnni. A kormánylap görcsösen reklamírozza a Friedrich-kormányt, a cikkek hangja feltűnően hasonlít az elmúlt kommunista uralom meggyőződés nélküli *Vörös Ujságjához*. A vásárlók (képek irányában) még nem mutatkoznak, viszont az ősz első napja a mai esővel már előrevetíti árnyékát. Téli tüzelőnk még természetesen semmi. Fázós tél lesz, kevés munkával. Azt hiszem, haza kell majd utaznom, ha itt nem akarok fagyoskodni. Ámbár semmit sem lehet előre megjövendölni. A kilátástalan jövő kissé lelohasztja az amúgy sem túl élénk munkakedvet is. Befejezésre váró képeimen való meddő kísérleteim nem nagyon bizalomgerjesztők.

Budapest, 1919. szeptember 3.

Délelőtt későn, 10 óra körül keltünk, úgy, felöltözetlenül, egy jelenleg állványon lévő *Szent Antalomon* dolgoztam. Egy sokalakos kompozíció, mely eddig tisztán fejből fejlődött s így unalmas és érdektelen kompozíciója fantáziám szüleményeinek és képemlékeimnek. Ezért káros az ilyen dolog, ezért van igaza Szinyeinek. Az állványon van Rózsi apjának készülő arcképe már előrehaladt állapotban, de még mindig akad rajta sok munka. Hallatlanul érdekes dolog az arcképfestészet. Itt aztán

⁵² Réti István (1872–1945) festő; Herquet Rezső (1884–1948) építész.

⁵³ Japán kávéház, Budapest VI., Andrassy út 45. és Drechsler, Andrassy út 25. Írók, művészek kedvelt találkozóhelye. Ld.: Meller Simon: A Japán-kávéház művészasztala. *Budapest*, 2, 1946, 12. 440–443.; Herman Lipót: *A művészasztal*. Budapest, 1958. 49–68.

fel lehet használni minden élettapasztalatot, belefektetni minden életmegfigyelésünket, küzdeni az anyaggal, míg végre elérhetjük a nagyszerű eredményt. Csak jól ülő modellre volna szükség. Ez olyan foglalkozás, mely minden irányban kielégítheti az embert, ha némi szerencséje van az embernek, még meg is élhet mellette. Törs Tibor⁵⁴ látogatott meg, úgy látszik a portré skicc érdekében jött. Megnézte, tetszett neki s valószínűleg pár nap múlva kiváltja. Úgy látszik semmi baja nem lett, amiért Szabados titkára volt (igaz, hogy nem is zsidó), de bizonyára megvan az alibije illetékes helyen, hogy fehér volt. Bizony eleget szidtuk még a népbiztosi hivatalos helyiségben is a rendszert. Egyetlen előnye volt tán csak az egésznek, hogy ezzel a kedves Törssel megismerkedtünk. Ebéd Julcsánál, hol a kis vasgyúróvá alakuló Éva most mint vendégkosztos szerepel, míg szülei Bécsben lakás után néznek.

Julcsa szűk, földszinti lakásában kellemesen költjük el már hetek óta a nem bő, de jól elkészített ebédeket, melyek egyelőre Ármin⁵⁵ pénzéből készülnek, én még nem is járulok hozzá a költségekhez. Ez egyrészt, másrészt Rózi otthon, szüleinél való étkezése meglehetősen megkönnyíti megélhetésünket egyelőre. Keresetem kevés, a proletárdiktatúra sokat emésztett fel, hiszen igen keveset kereshettem. Az eladott *Pásztorjáték* árából már csak kevés pénzem van, pár ezer korona, s most újra nincs kilátás pár hónapig keresetre. Ha télire némi fűtőanyagot kell beszerezni, úgy ez a drága árak mellett sok pénzt emészt fel. Egyéb, feltétlenül szükséges kiadások egészen ki fognak meríteni, hacsak valamilyen forrás nem nyílik meg. De azt hiszem felesleges gondot okozni magamnak, majdcsak lesz valahogy. A mecénás majd az égből pottyanik, mint rendesen. Ebéd után Lengyel Menyhértet látogattam meg (Bajza u. 15.). Egyedül találtam otthon. Elég jól kinéző lakás. Két Pascin⁵⁶ rajz, igen ügyesek, még Párizsban vette meg közvetítéssel. Igen nagy művész. Lengyel mondja, hogy lakását, ahogy van, 250 000-ért eladja most (de márkában fizetik) s majd 2 évig Berlinben gond nélkül tartózkodhatik. Már múltkor hívott engem is ki. Feiks is ajánlotta nekem Berlint. Hiszen ismerem én magam is, és valószínű, hogy megélnék mesterséggel s egyéb képességeimmel. De olyan nehezen határozza el az ember magát. Talán ha bátyám már megmelegszik valahol, utána megyek. Könnyebb is lesz. Viszont itthon bármilyen nehéz és zavaros idők fognak még jönni, lehetséges, hogy nincs még veszve minden – már egyénileg, rénk nézve. A portréból úgy látszik nem lesz semmi (Lengyel feleségéről),⁵⁷ mert korábban utaznak, mint hitték. A Fészekben ültem. Pólya Tibi⁵⁸ (2. kép) érkezett meg Siófokról, festi Horthyt, s most ott erősen benn van a fehérek társaságában. Meséli viselt dolgaikat, melyek feltűnően hasonlítanak a vörös terror

⁵⁴ Törs Tibor (1890–1963) újságíró, politikus.

⁵⁵ Herman Lipót unokanővére és unokabátyja.

⁵⁶ Jules Pascin (1885–1930) festő. Herman 1911-ben ismerte meg, amikor párizsi szabadiskolájába járt. Kapcsolatukról ld.: Herman Lipót: Pascin Budapesten. *Budapest*, 2, 1946, 7. 266–268.; Mravik László: Pascin Magyarországon. *Művészettörténeti Értesítő*, 40. 1991. 30–48.

⁵⁷ Gerő Lidia (1895–1972), 1917-től volt Lengyel Menyhért felesége.

⁵⁸ Pólya Tibor (1886–1937) festő.

2. Herman Lipót: Pólya Tibor, 1910. © Papír, ceruza. Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztály, ltsz.: F 75.49. © Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest © HUNGART, 2018.

dolgaihoz s módszereihez, csakhogy ezt megtorlásnak nevezik. Akik járatosak a történelemben, azt mondják, hogy ennek a fehérterrornak törvény szerint kell így elkövetkeznie. Elhiszem, de nem kellemes dolog azzal a gondolattal lefeküdni este, hogy esetleg kihúznak az ágyból, csak azért, mert zsidó vagyok, félholtra vernek, esetleg fel is húznak rögtön. Az is természetes, hogy a hazának sem használ túl sokat. Igaz, hogy a bolsi uralom sem. Kun Bélának s társainak misebérach-t⁵⁹ csinál-

⁵⁹ Mi-sefoérách – Aki megáldotta... Kezdeté annak az imának, melyben a tóra olvasás után áldást kérnek a község egyes tagjaira.

tatni a zsidók, amiért miattuk most annyi „góleszt”⁶⁰ szenvednek. De tán túléljük ezt a dolgot is. De őszintén szólva, éppen elég volt már a történelemből. Tibi mondja, hogy Batthyányi gróf, a festő⁶¹ – mint nagy fehér – irántam is érdeklődött s azt mondta, kár, hogy én vörös voltam. Tibi aztán fehérre mosott, szintúgy Horthy előtt is, kinél a művészeket védelmébe vette. Meg az írókat is (Molnárt, Krúdyt, Bródyt, Móricz Zsigmondot). A Fészekben a társaság mindjobban bővült, újabb és újabb rémhírekkel jöttek, melyek természetesen, mint rendesen, sok igazságot nélkülöznek. Ubul⁶² a legfőbb hírhozó, de hírei nemigen bizonyulnak igazaknak. Nádas Sándor „Futárjában” leírja bécsi naplójegyzeteit az „emigrációból”.⁶³ Érdektelen és művészietlen modor. Igazi pesti tehetetlenség. Hihetetlen, hogy milyen sokra tartják magukat ezek a Nádas-féle emberek. Pedig a kis megmaradó országban már nem nagyon agitálhatnak. Sok keresetre sem lesz kilátás – bár a jó ég tudja, hogy fordul a sorsunk. Az a link Falus⁶⁴ tegnap nagyon kijátszotta magát purifikátornak. Pedig nem áll neki jól.

Budapest, 1919. szeptember 4.

Fura dolog ez a naplóírás. Csak úgy felelhetne meg a céljának, ha leplezetlen őszinteséggel írnám le benne az igazságot, olyan puritán módon, hogy senki el ne olvashatná! De ez az eset nem következhetett be az utóbbi években. Mikor háborúban voltam, mindig attól kellett tartanom, hogy vagy az ellenség (esetleges elfogatásom esetén), vagy saját feljebbvalóim olvassák el a leírt titkos gondolataimat. Ebből következethető, hogy már nem lehettem olyan őszinte, mint szerettem volna lenni. Mikor összebarátkoztam Rózsival, nem írhattam meg teljes őszinteséggel a vele összefüggő gondolataimat, mert lassanként birtokába vette a naplókönyvek feletti ellenőrzést, minden sorát elolvasta a könyveknek s bár eszes s kedves, s tudom, hogy szeret – mégiscsak nő marad, ki nem tud arra az álláspontra helyezkedni, amelyen állni kell, amikor egy emberi lélek legbensőbb titkait tárgyalni hivatott naplókönyveit olvassuk. Első feljegyzéseimet róla (jó barátságunk kezdete óta) természetesen befolyásolta a tény, azért nem is voltam mindig egészen őszinte, s különösen nem jegyeztem minden dolgot le, amit szerettem volna. Majd tán egyszer, ha már megöregszünk egymás mellett. A proletárdiktatúra idején, mely nem volt a gondolatszabadság korszakának mondható (éppen úgy, mint a mostani korszak sem) gondolni kellett arra, hogy naponta jöhetnek házkutatást tartani, elolvashatnák, hogy mit gondolok a dolgokról, s esetleg számon kérhetnék tőlem azt. Ezért ezt az

⁶⁰ Száműzetés, diaszpóra.

⁶¹ Batthyányi Gyula (1887–1959) festő.

⁶² Kálmán Jenő Ákos (Ubul) (1883–1958) zenekritikus, újságíró, gazdasági vezető.

⁶³ Nádas Sándor: Bécsi naplóm. *Pesti Futár*, 1919. szeptember 4. (582. sz.) 3 – 26 – 1919. április–július között írt jegyzetek.

⁶⁴ Falus Elek (1884–1950) festő, grafikus, iparművész.

aggodalmat a nem is túlságosan alapos megfigyelő is észreveheti a március 31. – augusztus 1. közötti feljegyzéseken, láthatja, hogy egyik másik mondat kissé „kifelé” van adressálva. Jelenleg kissé megint az a helyzet, hogy a közhangulaton valami tömeghisztéria fekszik, az emberek egy ideig nem tisztán józan agyukkal, hanem az idegeikkel irányítatják magukat, cselekedeteiket. Megint nem mondhatja ki az ember egészen őszintén a véleményét, az is, hogy pillanatnyilag megszállott területen vagyunk, befolyásol. Talán már sohasem leszek annyira szabad ember, hogy egészen őszintén kutathatnám, mi is lakozik agyamban, hogy is gondolkozik az ember a körülötte s vele történő dolgokról.

Momentán deprimáló hírek vannak forgalomban. Egyrészt túl a Dunán az ellentábor dolgai, melyek, mint embert, s mint zsidót keserítenek el, másrészt a hírek, hogy a románok nemsokára elmennek innen, s az itteni tisztázatlan szituáció esetleg nagy belső zavarokra vezethetnek. Aztán az egyes népek közötti kiegyenlítőlen ügyek folytonosan újabb és újabb háborúk rémét vetítik előre. Ma hozza például a lap, hogy a nyugat-magyarországi megyéket népszavazás nélkül ítélik oda Ausztriának. Valóra válnék tehát az a már régen gyanított aggodalmunk, hogy az Antant nem tartja szükségesnek Magyarország fennmaradását? Bár fajomnál fogva az igazi keresztény fajfenntartó elem erre tán nem is tart képesnek, mégis be kell vallanom, hogy nem kellemes érzés magyar szívemnek a gondolat. Ma azzal a gondolattal szórakoztam, hogy portréfestésre adtam magamat. Igen érdekel a festészetnek ez az ága. A mostani művészeti viszonyok közt nem is volna unpraktikus dolog. Azt hiszem, van is hajlamom hozzá, emberismeretem gyarapodása is erre predesztinál.

Budapest, 1919. szeptember 4.

Az volna a helyes mód, ha naplómban majdnem kizárólag festészetről volna szó, vagy más művészi tevékenységről. De sajnos más dolgok túlságosan sokat vesznek érdeklődésemet igénybe. Ezért történik aztán, hogy valamelyik festményem vagy rajzom készítésének körülményei iránt érdeklődve lapozgatok régi naplókönyveimben, esetleg az akkori politikai helyzetről való véleményemet találok az illető oldalakon megörökítve, de a képről vagy csak mellékesen, vagy semmit sem megemlítve. Ennek eztán másképpen kéne történnie. (Ez Delacroix naplójának hatása, melyet délelőtt lapozgattam.) Nagy későn keltem, délelőtt nem is dolgoztam. 1 órakor a Korzón mentem végig, 2 óra körül egy *Borsszem Jankó* példányt olvasva útközben, elsétáltam Juliskához a Ráday utcába. Barátnőjének sógora Nagyszentmiklósrá készül, azok is ott voltak, üzentem velük haza. Délután Rózsi apja itt volt, folytattam arcképét. Apróbb részleteken pizmogok, a kép meglehetősen hasonló, de még nem egészen kielégítő. Nem könnyű probléma az ilyen, de nagyon érdekes. Rózsi kitett magáért, jó vacsorát főzött, melyet hármasban költöttünk el. Nagyon kellemes volna ezt állandóra bevezetni. Már második napja nem voltam a Fészekben. Ez igen kellemes. Vacsora után Duditséknál beszélgettünk 1/2 11-ig.

Budapest, 1919. szeptember 5.

10-kor Herquet jött különböző álhírekkel, melyeket a házban hallott. Később másoktól (Székelyné, Duditsné) is jöttek hírek, hogy a szerbek s csehek csatáznak a románokkal, a hidak elzárva, zsidókat mészárolnak etc. Ebédre elmentem Ilonkához,⁶⁵ de az utca a rendes képét mutatta. Délután a Fészekbe mentem, ott hallottam, hogy razziát tartottak a románok a VII. kerületben fegyver után, s összefogtak egy csomó embert. A részhibékből semmi sem igaz. Hoffmann, ki két nap előtt menekült Boglárról a fehérek elől, szintén eljött, mert ma a beszerzési csoport ügyében kellett volna valamit elintéznie, de Tokody nem jött. Borzasztó, hogy már sohasem szabadulok ezektől a dolgoktól. De azt hiszem, vízben fogom magam hagyni velük. Hazajöttünk Gárdossal, Herquet is jelentkezett, lementünk a Gellérthez vacsorázni. Cigányzene, fehér abrosz, sör, bor, mégsem békehangulat. Rózsina jó kedve támadt, úgy látszik, spicces volt. Éppen csak, hogy a cigány az Erger, Berger nótát játszott, melyet az Ébredők megtapsoltak.⁶⁶ Most úgy látszik, minden téren az antiszemitizmus a kurzus. Vajon ez is addig tart, mint minden Pesten? Rengeteg hetilap indul, mindenütt feltárlják a terroristák viselt dolgait, kissé zsidóellenes hangulatban (rendszerint kikeresztelkedett zsidók írják és rajzolják); már nagyon unalmas. Ha megindulnak a napilapok, ezek tán már a fehérterrorról írhatnak csak. Vevők még mindig nem jelentkeznek. De nem szabad türelmetlenkedni.

Budapest, 1919. szeptember 8.

Most napok óta nem járok be a városba, délben megyek a Ráday utcába, délután hazajövök s vagy a Gellért Szállóban vacsorázom Rózsival, vagy mint ma, itthon. Ma délelőtt kezdtem Rózsiról egy képet, melyet délután is folytattam. Tegnap szerettem volna egy nagyobb tanulmányt kezdeni róla, de nem sikerült a beállítás, s ez idegessé tett mindkettőnket. Vacsora előtt egy kis sétára indultunk a Gellérthegyre, melyet lassanként teljesen lekopasztnak a tüzelőfa gyűjtő prolik. Nagy érdeklődéssel olvastam most a nagy francia forradalomról, melynek a mi forradalmunk csak halvány karikatúrája volt, de azért feltűnően hasonló hozzá. Mennyivel jobban érdekli az embert a történelem, ha saját maga is kényszerül ú. n. történelmi időket élni. Mindenesetre jobban megértjük a történelmet ezzel a tapasztalattömeggel, melyet a körülöttünk való események adnak. Sajnos azt hiszem, a mozgalmas idők még mindig nem fejeződtek be. Hallom, hogy túl a Dunán a fehérek soroznak ismét. Lehet, hogy még miránk, pestiekre is sor kerül, hogy ki ellen kell menni, egyelőre nem tudom még. Remélem, engem már békében hagynak. Igazán jó volna,

⁶⁵ Herman Lipót Gyula bátyjának felesége.

⁶⁶ Erger-Berger Schossberger / Minden zsidó gazember... – antiszemita gúnydal. Egy, a németeket majmoló magyar urak ellen irányuló Mária Terézia korabeli gúnydal elferdített változata, amely Fráter Pál katonatiszt nevéhez fűződik. Ld.: Csatai Endre: Az Erger-Berger bölcsője. *Múlt és Jövő*, 15. 1925. 265.

ha szegényesen élve is, de dolgozhatnék egy keveset kedvemre. A vevők még mindig nem jelentkeznek. Azt hiszem, 1-2 hónapig még várnom kell rájuk. Lehet, hogy a Gross-kép aktuálisá válik megint.⁶⁷

Budapest, 1919. szeptember 10.

Tegnap délután az volt a tervem, hogy a Margitszigetre megyek meglátogatni Horváth Károly ügyfelünket, ki beszélgetni óhajt a műkereskedés ügyben velem. De borult idő volt, esőre volt kilátás, így hát a Japán kávéházba vettem utamat. Útközben Ginzkey kapitánnyal⁶⁸ találkoztam, volt 68-as bajtársam, kivel szíves beszélgetés közben járkáltunk egy keveset. Beszéltünk természetesen a jelenlegi antiszemita hangulatról, melyet ő, úgy látszik csak előttem, helytelenített. Azt mondja, az ellenforradalom sem sikerült azért, mert zsidók nélkül csinálták, a karhatalmi századokat is ezen okból nem sikerült felállítani. Most állítólag a zsidó karhatalmiakat üldözik a románok. A csendes polgárháború, mely úgy látszik, a megszállás következtében csupán kölcsönös följelentésekben nyilatkozik meg egyelőre, az országnak nincs nagy hasznára. A Japánban Rétit találtam, ki elpanaszolta, hogy tanártársai feljelentették a minisztériumban, amiért a múlt rezsimben a Hauser-féle⁶⁹ oktatási reformbizottság ülésein részt vett. Igen kellemetlenül érinti ez a dolog, mert hiú ember, kit éppen ennél fogva tudtak magukhoz édesgetni a direktóriumbeliek, no meg azzal, hogy felemelték a fizetését. Pedig érzésben ugyancsak reakciós és vad sovíniszta, semmi köze az ú. n. internacionális érzésekhez. Még az Alkotóművészek⁷⁰ útján sodródott bele a művészetpolitikába, így került Berény és a többi „progresszív” társaságába, bár elveti elveiket, s így került aztán ezeknek a progresszívnek uralomra jutásával előtérbe. Okosan csupán az oktatási reform kérdéseivel foglalkozott, ezek érdekelték, hiszen elméleti ember, s becsvágya is erre viszi. Ha alaposan megvizsgálják a

⁶⁷ Gross (Gabos) Albert Andor szállítmányozási vállalat tulajdonos.

⁶⁸ Ginzkey Oszkár főhadnagy, Herman katonatársa a 68. Jászkon gyalogezredben.

⁶⁹ Hauser Arnold (1892-1978) művészettörténész, esztéta. A Tanácsköztársaság idején a Közoktatásügyi Népbizottságon a művészeti oktatás szervezésének előadója volt. Hauser 1919. szeptember 16-án tett vallomásában így emlékezett: „A Károlyi kormány alatt bizottságok alakítottak arra, hogy a középiskolai tanítást megreformálják. Én is bekerültem az irodalmi és művészi nevelési bizottságba. Ezen bizottságokat a kommün átvette és ezen eredetileg városi alakulatokat államosította. A kommün alatt csak a művészi bizottságban dolgoztam (Közoktatásügyi népbizottság). Politikával nem foglalkoztam.” *Enigma*, 24. 2017. no. 91. 40. – „az a két ankét-sorozat, amit a művészetoktatás átalakításának kérdésében az utolsó 2 hónapon át tartottak. Ez egy magas színvonalú művész-nevelési vita volt, melyen részt vett a 2 iskola igazgatója, néhány tanára, részt vett Fényes, Csók és főképpen Réti István” – írta Beck Ö. Fülöp. Ld.: Kontha Sándor: Két művész a Tanácsköztársaságban. *Ars Hungarica*, 7. 1979. 99.

⁷⁰ Alkotó Művészek s Tudományos Kutatók Szövetsége. 1918. december 8-án alakult. Vezetőségében részt vett többek között: Ady Endre, Babits Mihály, Bródy Sándor, Móricz Zsigmond. Elnöke: Pikler Gyula volt.

dolgokat, belátnák a mostani reakciók is, hogy az ő javukra szolgált, hogy néhány jóindulatú ember került némileg jó viszonyba, a direktóriumi tagok közelébe, mint közvetítő, azoknak emberséges érzülete nem engedte meg, hogy a tehetségtelenek tartott kollégákat le ne tiporják. Hiszen én magam is mindig erre törekedtem. De most, hogy a dolog újra kilengett erősen jobbra, a sok tehetségtelen ember, ki azt, hogy őt semmibe vették, nem tudja megbocsájtani, a tehetségesebbeken akar bosszút állni. Ezért a hajsza Csók ellen is, amiért a Deák-Ébner helyét a Főiskolában el akarta foglalni.⁷¹ Nagyon fáj a házbelieknek pl. Rippl is, (3. kép) ki ugyan elég óvatos volt – tanácsunkra – nem vállalni tanári szerepet, s ezért e révén nem közelíthető meg, de mert pályáján többet ért el, mint a többiek, hát szörnyen agyarkodnak rá. Szörnyen szeretnék, ha zsidó volna, hogy még jobban gyűlölhessék. Ez a kenyéririgység természetesen a romló általános helyzet következtében még nagyobb lesz, jaj annak, akinek a gazdasági tönkremenés dacára mégis jól fog menni. Pedig ez megint csak az egyéni élelmesség dolga lesz, s a popularitása, melyet a Rippl-féle emberek mindig ügyesebben fognak irányozhatni, mint az Udvary, Gergely, Mérő-féle⁷² egyszerűbb agyú, s kisebb tehetségű emberek. Mert az utóbbiak bornírt mesterségbeli eredményei mégsem alkalmasak arra, hogy zászlóul szolgáljanak egy reklámcsináló zsurnalisztának. Cseppet sem érdekes cikk tárgyak, mert hiszen nem kell küzdeniük azért, hogy az átlagközönség ízlését meghódíthassák. Hiszen a Solymosi, Hajós és Eggenberger-féle műkereskedők⁷³ boltjai tele vannak éppen ezeknek a dolgaival, ez kétségtelen jele, hogy a polgári ízlésnek megfelelők a dolgaik. Az ú. n. jobb gyűjtőknél a modernnek, a nagybányaiak művészibb törekvésű munkái a keresettebbek. Ezt nemcsak a pesti

⁷¹ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium B. XVIII. ügyosztályának 1919. október 8-án kelt jelentése megállapította, hogy a Tanácskormány „1919. VI. hó 27-én Csók István festőművészt és Beck Ö. Fülöp plakettművészt havi 2000 koronás, továbbá Vedres Márk szobrászművészt, Pór Bertalan és Réti István festőművészt 1800 koronás havi illetményekkel alkalmazta. Az említettek közül Réti István, mint óraadó tanár előbb is a főiskola kötelékébe tartozott. Úgy ő, mint Csók István a régi állapotoknak megfelelő szellemben vezették az oktatást, sőt Csók István belátván alkalmaztatásának jogtalanságát, a tanácskormány által neki utalványozott illetményeket az állampénztárba később visszafizette.” Gerelyes 1967. i. m. 356. Csók „a szovjet kormány által reá oktrojált tanári” állásáról írt az iskolának lemondása okául 1919. augusztus 7-én. *Az Orsz. M. Kir. Képzőművészeti Főiskola Évkönyve az 1917/18-1920/21. tanévekről*. Budapest, 1921. 7. – Kernstok másképp emlékezett: 1920: „Csók Pista aki Ébner kitérta a helyéről”. Kernstok Károly levelei Kosztolányi Kann Gyulának a berlini emigrációból. Sajtó alá rend. Markója Csilla, Bardoly István. *Enigma*, 17. 2010. no 65. 66.; 1921: „Csók Pista sietett Ébner helyére magát kinevezetni”. Kernstok Károly emigrációban írt feljegyzései és önéletrajza. Sajtó alá rend. Markója Csilla, Bardoly István. *Enigma*, 17. 2010. no 65. 53.

⁷² Rippl-Rónai József (1861-1921); Udvary Géza (1872-1932) és fia Udvary Pál (1900-1987); Gergely Imre (1868-1937); Mérő István (1873-1938) festők.

⁷³ Solymosi Márton (?-1938), Hajós Zsigmond és az Eggenberger könyvkiadó, pontosabban cégvezetője: Hoffmann Béla. A korabeli műkereskedelemtől ld.: *Tamás Henrik emlékezései (művészekre, képszalonokra, a Tamás Galériára...)* és *műgyűjteménye*. Sajtó alá rend. Nagy András. Pécs-Budapest, 2004. 66-140.

3. Herman Lipót: Rippl-Rónai József, 1917. 294 x 227 mm, papír, tus. Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztály, ltsz.: F 75.42. © Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest © HUNGART, 2018

újságírók munkája eredményezte, hanem a Duret-, Vollard-, Durand-Ruel-ek munkája, melynek szerény visszfénye a Lázár, Ernst, Fränkel itthoni munkája (Nemest sem szabad kifelejteni).⁷⁴ Ha itt esténként a Duditsék folyosóján beszélgetve erre terelődik a beszéd, természetesen a dühből jut Ernstnek, Fränkelnek, Lázárnak is, csalóknak mondják, kiket lehetetlenné kell tenni; de azért szörnyen szeretnék a szidalmazók, ha az ő dolgaikat is kiállítanák, s dicsérnék.

⁷⁴ Ernst Lajos (1872–1937) műgyűjtő, műkereskedő, múzeumigazgató; Fränkel Ernő (1877–1929) műkereskedő; Nemes Marcell (1866–1930) bányavállalkozó, műgyűjtő.

Tegnap este Nagy Endréné⁷⁵ vacsoráztam. Egy nagyon lesújtó csapás érte, az Otthon klub igazoló bizottsága kítette őt a helyiségből, mert a kommunistákkal túlságosan kacérkodott. Természetesen ezt a büntetést szörnyen fájjalja, bosszút esküszik, szörnyű igaztalanságnak tartja, s azt mondja, hogy a boldogulása feletti irigység a komizság oka. Hiszen kétségtelen, hogy ebből sok van benne, de azért némi büntetése ez annak a primadonnaszerű, mindenütt jelen lenni akarásnak, melytől Nagy Endre sohasem tud szabadulni. Én persze sajnálom kissé, mert irányomban sok barátsággal viseltetik, segített többször. Ezért mentem el tegnap is készséggel hozzá, hogy legyen valaki, akinek baját kiöntse. Különben új színházban fog játszani az ősszel (a Jardin d'Hiver-ben⁷⁶), s bizonyára sok pénzt fog keresni ellenfelei nagy bosszúságára.

Budapest, 1919. szeptember 11.

Dél előtt Hoffmann látogatott meg. Most azt várom tőle, hogy a beszerzési csoport ügyeit üsse már nyélbe, illetőleg rekesztse be. Ez az ügy, mely oly szerencsétlen véget ért, még mindig bosszantó utóhatást kelt bennem. Ha a szakszervezeti vezetőségem aktái már le volnának zárva, sokkal nyugodtabban néznék az elkövetkezendők elé, melyek tulajdonképpen nem is olyan rózsás dolgok. Az oktalan antiszemita heccelődés, a minden pillanatban kitörésre érelődő politikai s gazdasági helyzet, a megszállás tagadhatatlan nyomasztó érzete, a fehérek esetlegesen fokozódó reakciója (a románok kimenése esetén), a kereseti lehetőségek pillanatnyi kilátástalansága, mind nem olyan dolgok, melyek túlságosan lelkes hangulatba ringathatnának. Mégis valamivel nyugalmasabb az ember közhangulata, mint volt a proletárdiktatúra ideje alatt. Akkor napról napra rettegni kellett az újabb meglepetésektől, s bár nem sorolhattam magamat a vagyonos osztályba, mégis félnem kellett tőle, hogy még azt a keveset is elveszik, ami ruhában, fehérenműben, a 4 és 1/2 évi háború dacára megmaradt. A legnagyobb gond egyelőre a téli fűtés ügye. A fa és szén (mely utóbbi nem is kapható) oly drága, hogy számomra tulajdonképpen be sem szerezhető, mert 200 koronát én mégsem áldozhatok egy mázsa fáért. Kellene legalábbis 40–50, hogy a télen rendesen fűthessek. Tehát fázni fogunk, ami ugyan nem valami kellemes dolog, de minden esetre még kibírható, ha dolgozni nem is nagyon lehet. Vissza kell képzelnem majd magam a Mintarajziskolás időmbe, mikor hónapos szobámban sohasem fűtettem, pedig akkor még kapható volt szén és fa. Csak pénz nem volt. Délután a Margitszigeten voltam, meglátogattam ügyfelünket, Horváth urat. Egyelőre nincs nagy kedve képeket vásárolni, de lehet, hogy pár hét múlva megjön. S lehet, hogy akkor itt is jöhet valami a konyhára. A sziget, bár nincs annyira rendben tartva, mint régebben, szép, és az ott tartózkodás is kellemes. Természetesen gazdag embereknek való. A zsidók, dacára a keresztény Magyarország-

⁷⁵ Nagy Endre (1877–1938) író, konferanszié.

⁷⁶ Budapest VI., Nagymező u. 22/24., Télikert, a mai Thália Színház.

nak, még mindig elég jól élnék, s csúf kinézésük dacára hangosak, s jól érzik magukat. E megjegyzésem dacára sem vagyok antiszemita, sőt, a jelen idő igazságtalanságai erősen ébresztgetik bennem a faji öntudatot, s nem sok kell, hogy jelentkezzem a cionistáknál. Talán nem is volna rossz lemenni Jaffába szent tájképeket, s zásnereket festeni. Bár tunyaságomnál fogva egy ilyen erélyes lépésre tán sohasem fogom magam elhatározni. Bár európai háborúkbán ismét részt venni igazán nincsen nagy kedvem. S némileg azt súgja érzésem, hogy még mindig nincsen vége az erjedésnek. Este kivételen a Fészekben vacsoráztam; Pólya Tibi Németországba akar költözni. Úgy látszik, sokan akarnak innen elmenni. Mit lehet tudni, talán magam is!

Budapest, 1919. szeptember 13.

Tegnap délelőtt a Duna-korzón véletlenül egy nagyon régi ismerőssel, sőt mondhatnám barátal, Kohn (Erdélyi) Józsival találkoztam, kiről naplóim első kötetében van szó. Szegeden, kereskedelmista koromban laktam vele egy folyosón, barátkoztunk, sakkoztunk, összevesztünk s kibékültünk. Most meghívtam magamhoz, tegnap délelőtt és délután volt itt, együtt vacsoráztunk a Gellért Szállóban, sőt vacsora után fenn is aludt a műteremben, miután a Városliget mellett, hol lakik, nem akart kigyalogolni. Felelevenítettük természetesen a 16 év történetét, melyet egymás dolgairól nem tudva töltöttünk el. Az aktuális kérdésekről is folyt a szó, s mikor a zsidóüldözésről beszélgettünk, megemlítettük a cionisták dolgát, melyről éppen tegnapelőtt került kezembe egy ismertető füzetecske. Józsi ajánlkozott, hogy elmegy a cionisták irodájába érdeklődni a letelepedés lehetőségei iránt (ő gazdasági tanulmányokat végzett, még mindig az a hirtelen fellobbanó lelkesedésű gyerek, aki volt). Ezzel a Palesztinával érdekes kísérlet történik, úgy látszik, nem is olyan könnyű oda letelepedni, az angolokon keresztül történik a kolonizáció, csak fokozatosan engedik oda a letelepedni vágyókat, s ezeket nagyon alaposan megrostálják. Csak dolgozni vágyó embereket küldenek le (kereskedőkre, spekulánsokra és naplopókra nincs szükségük), s meglehetősen szocialista szellemben igyekeznek megalapozni az új országot, felhasználván a más országokban leszűrt tapasztalatokat. Művészekre nincsenek olyan megkötések, mint egyéb kivándorlókra, mely utóbbiaknak egy katasztróvet kell kiállítani, melynek alapján a londoni zsidó kormány az angol kormánnyal egyetértve jelöli meg az időt és a pontos helyet, ahol letelepedhetnek véglegesen. Különben a Törökországgal kötendő békeszerződésben állapítják majd meg az új Palesztina határait. A kitelepítésnél természetesen azt a sorrendet követik, hogy a többet szenvedő hitsorsosok kerülhessenek előbb ki. A hivatalos helyről szított antiszemitizmus azt már minden esetre elérte, hogy a zsidók kénytelenek saját dolgaikkal intenzívebben foglalkozni, a szabad élet lehetőségével jobban törődni, s főleg, a liberalizmus érdekében jobban összefogni. Hiszen érthető, hogy az a nagy stréberkedés, melyet igen sok zsidó a legutolsó kormányforma mellett annak szolgálatába állított, nagy reakciót szült, s most az ártatlanokat is felelősségre vonják mások bűneiért. Közvetve természetesen az a cél, hogy az össz-zsidóságra gyakorolt passzióval az értéktelenebbre maguk a zsidók hassanak jó irányban, mert

különben az összesség sínyli meg. Ezzel, ha ilyen irányban csinos eredményt érnek el, tulajdonképpen az egész fajnak használnak, de egyénileg bizony kellemetlen az ügy, s főleg nagyon egyoldalú. Csernyiért⁷⁷ senkit sem presszionálnak, csak Szamuelyért. Az emberek tehetetlen dühe egészen komikus néha. Minden kényelmetlenségért, melyet az országnak a veszített háború, a Károlyi-forradalom, a Kommün okozott, most a zsidókat okolják, s különben okos emberek is egészen zavarosokká válnak, elfelejtenek józanon gondolkodni. Az utcán, a villanyoson, a gőzfürdőben, a plakátokra firkálva, mindenütt a zsidókat szidják, sőt, a kormány hivatalos lapjában is, ha kissé burkolva is, nehogy kifelé túl nyers hatást keltsen. Kezdenek különben mindig sűrűbben kormányellenes és zsidóbarát röpiratok is megjelenni – hiszen Pesten vagyunk. S ha a napokban már a lapok is megjelennek, úgy megkezdődik a nagy harc a liberális és klerikális szellem között. Bangháéknak és Friedrichéknek⁷⁸ ugyan elég pénz áll rendelkezésükre propagandájuk számára, de a zsidó ügyesség és pénz sem fog ezúttal csődöt mondani. Egyelőre talán nem is volna rossz, ha a klerikális reakció kitombolná magát. A nép előbb-utóbb rájönne, hogy híg jelszavaknál s az „üsd a zsidót”-nál sokkal többet nem tudnak nyújtani. Gazdagságot, élelmet, fűtőanyagot éppen úgy nem szállíthatnak, mint ahogy a kommunisták képtelenek voltak rá. De a féktelen gyűlölet elhíntésével az ország gazdasági s politikai ügyeinek minden esetre nagy ártalmára vannak. Rám meglehetősen elkeserítően hatnak ezek a közállapotok, s azt hiszem minden rendes érzésű emberre, kik sajnós manapság olyan nagyon kevesen vannak. De a tömeghisztéria nagyon is ragadós.

Ma sem mentem be a városba, a Fészekbe, hol meglehetősen untatnak az emberek örökös ostoba fecsegésükkel. Vacsora után, különben, feltalálják itt Duditséknál a történeteket. Néha már Dudits beszéde is kezd közeledni a túl heves Udvary szenvedelmességéhez, pedig előbbi értelmes ember. De úgy látszik, kitör belőle minden keserűség, melyet elismertetlenségük az évek folyamán bennük felhalmozott. A harag a Nagybányaiakra, Szinyeire, Ripplire, Kernstokra, s mindenkire, ki valamelyest érvényesült. Szidják a sajtót, a kritikusokat, s azt hiszik, hogy a „keresztény Magyarországon” ez már most másként lesz. Azt hiszem, együtt merül el majd most a poussirozott⁷⁹ művész a műkereskedő számára gyártó nímanggal a nincstelenségbe. Bár még mindig van egy halvány reményünk, hogy a tranzit kereskedelem, s az esetleges angol fennhatóság lábra segíti ezt a szegény országot.

Budapest, 1919. szeptember 16.

Az okosság azt diktálná, hogy az ember ne jegyezze le a kellemetlen dolgokat, legjobb, ha ezeket elfelejtjük. Minek évek múlva ezeket elolvasva felidézni ezeknek

⁷⁷ Cserny József (1892-1919) bőripari munkás. 1919-ben a kommunista terroristszervezet vezetője volt, szorososan együttműködve a Szamuely Tibor vezette Lenin-fiúkkal.

⁷⁸ Bangha Béla (1880-1940) jezsuita, a Mária kongregáció és a Központi Sajtóvállalat irányítója, „Magyarország sajtóapostola”.

kellemtelen emlékét. De a helyzet karakterizálása érdekében mégis meg kell említenem azt a kényelmetlen feszültséget, mely hivatalos köröknek szándékos antiszemita hangulatsztításával az amúgy se túl szelíd közhangulatot rongta. Friedrich, ez a példátlan energiájú akarnok, kortes szempontból nagyban hozzájárul az országnak különben sem valami rózsás helyzetének leromlásához, és éppen úgy várják a jóérzésű emberek ennek a kormánynak eltávozását, mint a Kun Bélát, mely ugyanilyen makacsságot tanúsított. Tegnap este Duditséknál, Mérő, Udvary s családja s Dudits is szörnyen buzgólkodott, hogy bebizonyítsák nekem, hogy igenis a zsidó faj okozta az ország romlását, s mikor én ezt nem akartam belátni, nagyon mérgeződtek. Nem vagyok elragadtatva az emberek humánus és logikus gondolkodásától, mélységesen megvetem elfogódottságukat, de természetesnek találom, mert neveltetésük már ebben az irányban indult. Amilyen középszerűek mesterségükben, annyira gyengék logikájukban, mikor egyesek ostobaságáért, s bűneiért egy fajnak ártatlan tagjait teszik felelőssé! Egyetlen dolgot akceptálok az elmúlt rezsimre vonatkozólag, s az az, hogy számos zsidó eredetű ember hallatlan strébersége bosszulódott meg a többin. Igaz viszont, hogy ennek is egyrészt a háborús szenvedések az okai, másrészt az az elnyomatás, melyben a jelen pillanatban is bőven van részük bűnösnek, ártatlannak egyaránt. Ráadásul egészen kellemtelen álmom volt. Azt álmodtam, hogy a bolsevizmus visszatért, újra kezdődtek a szenvedések, a sorozások. De szerencsére reggelre nem bizonyult igaznak. Erdély Józsi ide kvártélyozta magát, miután nincs lakása, nem nagy öröme Rózsának, aki nagyon terhesnek tekinti ezt a vendéglátást. Némileg igaza is van, mert szűk lakásunk nem nagyon alkalmas e célra. Bátyámék megérkeztek egy hétre Pestre, a jövő hét elején mennek vissza Évivel együtt. Kereset még mindig nem indult meg, nagyon gyengék egyelőre a kilátások. De türelmesnek kell lenni.

Budapest, 1919. szeptember 19.

Kohn (Erdélyi) József bekvártélyozta magát hozzám 4 éjszakára, ami, tekintve szűk lakásomat eléggé kényelmetlen volt. Amellett nem volt valami gustiöz⁸⁰ kinézése. A nyaka állandóan bekötve furunkulusai miatt. Egyéb rossz tulajdonságainak nyomai is megmaradtak ifjúságából, bárdolatlansága s némi prepotenciája. Rózsai különösen haragudott ezért a vendégségért, s valljuk be, teljes joggal. Ma végre elutazott, s így megszabadultunk a kellemtelen vendégtől. Tanulság: az ember ne legyen gyenge indokolatlan s kényelmetlen kérelmek visszautasításában.

Esti aktra járok mostanában a szabadiskolába (Feiks tulajdona).⁸¹ Ilyenkor bebizonyosodik, hogy szükséges volna állandóan rajzolni. Tegnap ott Feiks egy

⁷⁹ Feltehetően a posíroz katonai vezényszó „előljárót tisztelgessel fogad” átvitt értelmű változata: a hatalom által elismert művész.

⁸⁰ gusztusos

⁸¹ Feiks iskolája 1919 februárjában alakult: „Egészen párisi mintára alapította két esztendeje Kónyay

Wittmann nevű, 9 éves kis zsidó fiút produkáltatott, ki mint csodagyerek szerepelhet. Élénk mozdulatú, fekete szemű gyerek, Pascinra emlékeztet, vasárnap délelőtt fel fog jönni ide a műterembe, hogy talentumát tanulmány tárgyává tehessem. Érdekelnek az ilyen rajzoló zsenik. A politikában egy s más újság. Egy Horowitz Náthán nevű amerikai ezredes küldtek Antanték a rendőrség élére, ki egy interjúban így kezdte mondókáját: „Megérkeztem, zsidó vagyok, s büszke vagyok rá, hogy zsidó vagyok!”⁸² Viszont mai hírek szerint, a Friedrich kormányt átmenetileg elismeri Clemenceau, a választás utánig, melyet tehát ezek fognak csinálni. A zsidó heccек talán kissé le fognak lohadni, bár a románok kivonulása napok kérdése.

Budapest, 1919. szeptember 21.

Tegnap Miklós Andor⁸³ a Bergerben⁸⁴ szólt, jöjjenek be jövő héten a szerkesztőségbe valaminek megbeszélésére. Sebestyéntől⁸⁵ (kinek sógora képek iránt érdeklődött) elárulta, hogy azt hiszi, plakátról van szó *Az Est* számára. Majd meglátjuk holnapután. A fő, hogy valahogy mégiscsak megindul a kereset, bár lehetséges, hogy egészen más helyről fog megindulni, mint ahogy várja az ember. Hangulatom nem valami túl rózsás, a pogrom hírek egyáltalában nem alkalmasak rá, hogy felvidítsanak. Mélységesen elsomorító az emberek ostoba gazsága. A háború alatt keseredtem el néha ennyire, látván azt a megdöbbentő gyalázatot, melyre a dicső emberi faj képes. – Délelőtt P.[ollatschek] Lily jött el, de a csodagyerek nem. Bemutattam neki egy lerajzolás módját, mikor részről részre halad az ember s végül mégis eléggé jó lesz propozícióban. Majd magyarázatokkal kísérve megmagyaráztam neki régi mesterek rajzai után készült rajzokkal.

A Gross-féle paneau-n dolgozgatok. Kedvetlenül halad eddig, most mégiscsak kezd már a befejeződés stádiumához közeledni. Hogy hogyan egyezem majd meg

Elemér a képzőművészeti szabadiskolát. Az iskola a Julient követi, a tanítványok nincsenek korlátok közé szorítva, mindenki dolgozik, ahogyan akar, s a kitűnő mesterek csak mint korrektorok szerepelnek a műtermekben. Nemrégiben egy műbarátokból álló társaság vette át az iskolát és igazgatójává Feiks Jenőt, a kitűnő festőt szerződtették.” *Képzőművészeti szabadiskola.*” *Színházi Élet*, 8, 1919, 5. (február 2-9.) 20.

⁸² Horowitz ezredes feladata az volt, hogy jelentést tegyen a magyarországi fehérterror, illetve antiszemita kilengésekről. A vizsgálatra 1919. szeptember 24-25-én került sor, ahol Horthyék „megvezették” pazar vendéglátással és jól kiválasztott tanúkkal az ezredeset. Így az általa kiadott sajtónyilatkozatban megállapította, „meg vagyok győződve, hogy az úgynevezett »Fehér Terrorra« vonatkozó hírek alaptalanok. Személyesen beszéltem a Magyar Nemzeti Hadsereg számos tisztjével és azt találtam, hogy mindnyájan a hazafiasság és legmesszebbmenő kötelességtudás és igazságosság érzelmeitől vannak áthatva.” Ld.: Horowitz Náthán: Közlemény a sajtó részére! *Világ*, 1919. október 7. 1.

⁸³ Miklós Andor (1880-1933) az általa 1910-ben alapított *Az Est* c. főszerkesztője.

⁸⁴ Berger kávéház („Berzseráj”), Budapest VII., Erzsébet krt. 58. – *Az Est*et itt szerkesztették.

⁸⁵ Sebestyén Arnold (1883-1930) újságíró, *Az Est* lapkiadó kiadó igazgatója.

a rendelővel, átveszi-e, vagy átadom-e a régi árban, az még nyílt kérdés marad. Kétségtelen, hogy nagyobb munka, mint a kialkudott 6000 korona remélni engedte. A pénz értéke természetesen két év óta meglehetősen süllyedt, s így az igazságnak megfelelően többet kéne kapnom érte. Másrészt pénzre szükségem volna, mert fogy már a *Pásztorjáték* vételára, s egyelőre kevés kilátás van rá, hogy újabb keresetre tegyek szert. Különben nem kell aggodalmaskodni. Sokkal nagyobb gond a fűtőanyag ügye. Kezdődik már az őszi, s még semmi sincs a pincében. Hallatlan árakat kérnek a fáért, melyről kizárólag szó lehetne. Azt hiszem, 100 korona mázsája, sőt néhol már 160. Az idei tél igen keserves lesz. Lehet, hogy hazautazom Nagyszentmiklóásra. Ott talán mégsem fáznék, sőt talán még dolgozhatnék is. Milyen pihenés volna 2-3 hónapot ott tölteni! Csak Rózsit nem tudom elhelyezni erre az időre. Tán Szabadkára utazhatna. Majd meglátjuk különben. Itt különben nem csilapodnak még az izgalmak. Sok zavarra lehet még kilátásunk, míg a béke ügye lerendeződik.

Budapest, 1919. szeptember 23.

Tegnap a lakószobát füstöltettük kénnel,⁸⁶ a műteremben aludtunk. Ma reggel valamivel korábban keltünk, elmentem Gárdossal a fürdőbe, majd *Az Est* szerkesztőjéhez, Miklós Andorhoz. Rajzolatni akar hetenként egy-egy rajzot velem a lapba, majd ha megindul. Gondolkozom természetesen. Egyelőre nem sok jutott eszembe. Délután Pólya Tibort hívtam fel az Otthonból, minden rendben, megmutattam neki egyet-mást a képeim közül. Este a Fészekben. Róna⁸⁷ nagyképűen elnököl a felelősségre vonó bizottság székében a zongorateremben. Vallomásaimat jó volna lejegyezni, s úgy felolvasni, jó mulatság volna. Ez annál is inkább szükséges, mert lehet, hogy más oldalról is kérdőre fognak vonni. Ezt az sejtem velem, hogy Huszár kultuszminiszter⁸⁸ ma félrevonta Pólyát az utcán és figyelmeztette, hogy propaganda rajzaiért felelnie kell. Én ugyan semmiféle propaganda rajzot nem csináltam, de miután néha beszélgettem szakszervezeti állásomból kifolyólag azokkal a propaganda emberekkel, lehet, hogy tőlem is kérnek propaganda ügyben felvilágosítást. Gyakran túlságosan mérsékelt viselkedést tanúsítottam a diktatúra alatt, úgyhogy már szinte feltűnt az illető faktoroknak az a feltűnő tartózkodás minden munkától, mit én nagy szakszervezeti elfoglaltsággal takargattam. Meggyőződéseim különben, hogy Tibinek sem lesz valami nagy baja, mert nemigen beszámítható a működése. Kellett neki pénzért dolgozni, különben éhen halhatott volna. S így még sokan mások is, hiszen nem volt mindenkinek pénze és lehetősége, hogy Szegedre vagy Bécsbe vonuljon az emigrációba.

⁸⁶ Fertőtlenítés.

⁸⁷ Róna József a FÉSZEK klub elnöke volt.

⁸⁸ Huszár Károly (1882-1941) Katolikus Néppárti politikus, a Friedrich-kormány vallás- és közoktatásiügyi minisztere 1919. augusztus 15-től november 24-ig.

Budapest, 1919. szeptember 24.

Reggel hűvös levegőre ébred az ember, s ha arra gondol, hogy maholnap beállhat a hideg idő s még nincsen semmi fűtőanyag sem, kényelmetlen gondolatai támadnak. De tán mégsem lesz olyan sivár a tél, mint ahogy várjuk. Hiszen ha sok pénzem volna, lehetne elegendő fát szerezni, de egész vagyonom 4 1/2 ezer korona, mely 40 mázsa fára sem elég. Pedig meg kell még emellett élni is. Ebéd után (mely 3-kor történt ma, miután sógorom cselédje, Stefi kissé elkészt) egy percre a Japánba mentem, Szegővel beszéltem. Seftel, s úgy látszik, keres. Fa iránt érdeklődtem, 125 koronáért ajánlotta mázsáját. A Bergerben Miklósnak⁸⁹ terjesztettem be ideáimat, lehet, hogy már a napokban kezdem a rajzolást. A Fészekben reméltem Hoffmannat találni, de tán csak holnap jön oda. Csáktornyai és Zsiga⁹⁰ tárgyaltak velem valami bukaresti vagy amerikai kiállítás rendezés ügyében. Ez még a jövő zenéje. A Fészekben már megszűnt a kerti élet, az újonnan rendbehozott felső teremben folyik a kerti élet. Kezdődik a festők közt a nincstelenség s a jövő még kissé kilátástalan. De bízom benne, hogy javul majd a helyzet, csak meglegyen a békeszerződés.

Budapest, 1919. szeptember 27.

Tegnap és ma délelőtt *Az Est* szerkesztőségében voltam, de nem sok eredménnyel. Lassan indul meg illusztrációs munkám. Kissé ügyefogyott is vagyok ebben a dologban, kényelmes, s magam még nem akarok vagy tudok elég újságírói módon a dolgoknak utánajárni. Amellett túlságosan szerényen viselkedem, melynek ebben a helyzetben nem sok hasznát látom. No de majd csak kialakulnak a dolgok. Holnap különben megindulnak a rendes napilapok, s ezzel tán ez a röpirat, s heti krónika áradat kissé megszűnik. A holnap meginduló lapoknak száma is igen nagy, de kérdés, meddig bírják majd az iramot. Áraik 60 és 80 fillérben vannak megállapítva, s Magyarország túl kicsiny, hogy elbíron ilyen sok lap példányszámot. Azt hiszem, holnap a lapokban óriási mosakodás fog történni az elmúltak miatt, s igen sok hazugságot is fognak majd írni. Ámde úgyis mindegy. Minden népnek a sajtója a közönséghez alkalmazkodik. Itt nem sokat okulnak az emberek. Pedig ennek a gyerekes sajtónak igen sok része van az ország pusztulásában. Alapvető módon kéne az erkölcsöket megjavítani. Fentről kéne ennek jönnie. Egy „Magyar Kultur Egyesület” a tisztességes szándékú művészek, írók és tudósok vezetése mellett volna hivatva helyes irányt mutatni a nép minden rétegének a tisztességes munkás életéről. De milyen nehéz volna itt tisztességes, becsületes és okos vezetőket találni. Talán az elkövetkezendő nehéz napok megtisztítják az erkölcsöket, s egy kitűnő gárda veszi át néhány évtized múlva a vezetést. Egyelőre rémes a helyzet. Őrületség, gonoszság és butaság tombol a romokon, melyet az elvesztett háború, s a még mindig véget nem ért forradalom okoztak.

⁸⁹ Miklós Andor *Az Est* tulajdonosa és főszerkesztője.

⁹⁰ Csáktornyai Zoltán (1886–1921) festő. Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrász.

Budapest, 1919. szeptember 29.

Tegnap (vasárnap) délelőtt Aladár⁹¹ látogatott meg, kinek viszonya Grethe-vel fordulópontonra jutott. Kiadták az útját. Tulajdonképpen némi lelkiismeretfurdalásaim voltak, mert beleavatkoztam annak idején a dologba. De ő – bár állítása szerint – pár napig nagyon bántotta a dolog, most mégis helyesebbnek tartja, hogy így történt, mert a lány szülei tényleg olyanoknak bizonyultak, amilyeneknek mi festettük őket, önzőknek, s lelketleneknek, s Aladár anyagi viszonyai most annyira leromlottak, hogy saját magát sem tudja a leszállított fizetéséből (1100 korona havonta, 20% pótlékkal) eltartani. Gyárunkban a gépeket a románok részben leszerelték, a munkások nagy részét elbocsájtották. P.[ollatschek] Lily volt itt, majd később megjelent az első fecske, a Zádor által küldött képvásárló, ki két képre adott 1000 Lei foglalót, összesen 5000 Korona értékben vásárolt két képet, ami nagyon olcsó ár, de tekintve, hogy fogytán a pénzem s ez két hónap óta az első rendes kereset, másrészt a két kiválasztott képet kevésbé becsülik (egy „Érzékiség kapuja” s egy „Boldogság szigete”, mindkettő még befejezetlen) – nem nagyon bánom a vásárt. Miután a pasas még vásárolni óhajtott valamit a házban, bevitettem Duditsékhoz, hol szintén vett egy képet 3500 sk. Az asszony nagyon örült, s hálásnak mutatkozott – természetes, hiszen náluk is ritka vendég mostanában a vevő. A képkereskedők igen keveset fizetnek. Kacziánytól is vásárolt volna, ha leviszem, de ennek nem gönnoltam,⁹² mert csúnyán levetette álarcát nemrégiben, mikor különösen kimutatta mennyire ostobán antiszemita. Ezt pedig annyira butaságnak tartom, hogy nem lehet megbocsájtani könnyen. – Ma elég későn keltem, Rados volt itt látogatóban, feljött velem a várba, hol be voltam adóügyben idézve az előjáróshoz. Megkérdezték: kiállítottam-e képeket katonáskodásom ideje alatt. Azt hiszem, el fogják engedni adómat. Délután a Fészekbe betérve éppen ott voltak a képeket kereső 7-es huszárok,⁹³ azoknak jegyzőkönyvbe mondtam a képek szétosztásának körülményeit. Esti akton voltam, de idegesített a túl nagy látogatottság. A kislány (Lily) elég szépen halad. A tegnap megjelent napilapok kissé üresek voltak, vértelenek. *Az Est se hideg, se meleg egyelőre.*

Budapest, 1919. október 1.

Délelőtt Fischer Tibor nevű ismerősöm jött modellet állni. Diszkosz bajnok, s egy Sámson szeretnék róla festeni. Elhozta egy Színes Mihály nevű nagyothalló nagybátyját, mázoló mester s lelkes műbarát. Mulatságos bácsi. – Ebéd Ilonkánál, ki

⁹¹ Gárdos Aladár.

⁹² szántam

⁹³ Életrajzi vázlatában írta: „1917 elején újra Prágába kell beruokolnom, mert egészségesnek találak. Ám itt már nem frontszolgálatra, hanem mint hadifestőt – ezredfestőt – foglalkoztatnak. Kényelmes élet egészen a háború végéig. 1918 októberéig festem az ezred múzeum számára (melyet csak ezután akarnak felállítani) a hősokeket, ezenkívül sok szívesség portét, parancsnokokat (egyiknek a feleségét is: Buchmannét), s egyéb tárgyú képeket is.” Feltehetőleg ezeknek a képeknek a sorsáról van szó.

várja Bécsből az útlevelét, hogy Évivel elutazhasson. Egy Novotny nevű összekötőtiszt fogja hozni a napokban. Ebéd után a Berger kávéházba mentem, majd Pollatschekékhez, honnan esti aktra. Este a Fészekben, ott olvastam a B. H.-ban, hogy a Magyar Nemzeti Képzőművészek Szövetsége megalakult,⁹⁴ Kriesch elnök, Tóth István alelnök, Márton titkár.⁹⁵ Hallom, hogy a szobrászoknál Sidló jutott szerephez, festőknél Karlovszky. Zsidót nem hívtak meg egyelőre, sőt még kikeresztelkedtetet sem. Nem valami politikus eljárás, de annyi baj legyen! Majd csak megélnünk enélkül is.

Budapest, 1919. október 2.

Ma eladta Gárdos fivére a napokban előlegül kapott 1000 lejt, 4 nap alatt kerestem 650 koronát. Most a valutával való kereskedés az emberek legújabb szenvedélye. – Olvastam Böcklin feleségének memoárjait.⁹⁶ Érdekes adatok Böcklinről. Óriási szorgalma, jellemző tulajdonságai (kedvtelése a groteskségek, jóindulata állatok iránt). – A művészek klerikális egyesülete ma még humorosabb kísérletnek tűnik, mint tegnap. Úgy látom, már ők is érzik, hogy nem politikus dolog a zsidó vevőkkel ujjat húzni. Azt hiszem, nem lesz túl hosszú életű a dolog, csak blamázzsal végződik. Molnár Gézával⁹⁷ (ki ellen szintén vizsgálat indult meg, mert írt egy füzetet a zenéről a kommunizmus alatt) beszéltem ma a Korzón, könnyen veszi a dolgot, nevetségesnek tartja. Hogy minden eshetőségre készen legyen, ír a *Lloyd*-ba zenekritikákat. A „fehér” hajsza még tart egyik-másik lap hasábjain, a klubokban, a hivatalokban. Sok igazságtalanság, de éppen a kártékonyakat nem éri el a büntetés. Azok vígan jelentgetnek fel, sőt, ítéleznek. Hát majd csak elmúlik ez is. Az antisze-

Ld.: Herman Lipót: Pályám emlékezet. Életrajzi vázlat 18814–1952-ig. MNG Adattár, ltsz.: 19920/1977. (115. füzet).

⁹⁴ A szövetség 1919. október 1-én délután alakult. Ld.: Képzőművészek Nemzeti Szövetsége. *Budapesti Hírlap*, 1919. október 1. 6–7. – programjuk „a magyar képzőművészetnek nemzeti alapra való helyezését és a nemzeti művészet ápolását és terjesztését” tűzte ki feladatul. A rövid híren túl részletesen programjukat részletesen ismerteti: Képzőművészek Nemzeti Szövetsége. *Pesti Hírlap*, 1919. október 7. 2.; (k. k. 1.) [Kézdi-Kovács László]: Az új művészet. *Pesti Hírlap*, 1919. október 7. 2–3.– *Budapesti Hírlap*, 1919. november 2. 2–3. és felhívás aláírói: Körösfői-Kriesch Aladár, Tóth István, Karlovszky Bertalan, Sidló Ferenc, Márton Ferenc, Benczúr Gyula. Szinyei Merse Pál, Zala György, Stróbl Alajos, Nádler Róbert, Újházi Ferenc, id. Vastagh György, Deák-Ébner Lajos, Révész Imre, Wolff Károly, Samassa Adolf és Alozin Ferenc dr.

⁹⁵ Körösfői-Kriesch Aladár (1863–1920) festő, grafikus; Tóth István (1864–1931) szobrász; Márton Ferenc (1884–1940) festő.

⁹⁶ *Böcklin Memoiren. Tagebuchblätter von Böcklins Gattin Angela. Mit dem gesamten brieflichen Nachlaß herausgegeben.* Hrsg. Ferdinand Runkel. Berlin, 1910.

⁹⁷ Molnár Géza (1872–1933) zenetörténész, egyetemi magántanár, több napilap zenekritikusa. Említett műve: *A zene a szocialista társadalomban.* Budapest, 1919.

mita heccek sem múlnak el teljesen, fel-fellángolnak még párszor. De már nem kell annyira lelkünkre venni. Dolgozni kéne, mégpedig szorgalmasan.

Budapest, 1919. október 4.

Délelőtt sokáig heverésztünk, pedig be kellett volna menni *Az Esthez*. De most, hogy megindult a kereset – tegnap is itt volt Brandt Károly⁹⁸ s vásárolt újabb 120-ért – már nem oly fontos a hírlapi rajzolás. Utóbbinak tulajdonképpen csak reklám szempontjából van jelentősége. Délben festegettem keveset. Ebéd Ilonkáéknál, hétfőn utaznak Évivel. Utóbbi persze nagyon örül Bécsnek, a sok ígért látnivalónak. Apja megígérte neki, hogy a múzeumban az óriási Rubenseket megmutatja, amit kételkedve akar csak elhinni. Ebéd után a hosszú napi Korzón jöttem végig. A böjtölő zsidók egész napot töltenek a Duna-parti székekben ülve. „Csak azért is” megtartják szigorúan az ünnepet. Rózi is böjtölt. Elmentünk a Ráday utca 15. alá, a Baditz elhagyott állványait, Blindrámáit s Gliederpuppéját⁹⁹ valamint néhány jelmezdarabot megnézni a házmesternél, megvétel végett. 1000 koronát kérnek érte, illendőségből alkudott Rózi, de hétfőn elmegyünk a dolgokért, örülök egyik-másik darabnak, nagyon jó lesz a műteremben. Főleg a Gliederpuppe okoz örömet, erre már régen szükségem lett volna. – Este az Operában voltunk Duditsékkel, D’Albert *Hegyek alján* c. darabjában. Környei nagyszerű volt, elragadóan érces hangja van, játéka is kitűnő volt. A publikum már nem a kivételes proli társaság. Hát most bevallhatom, ezek a mostaniak mégis csak inkább illenek bele a szép színházba, mint a múltkoriak. Akkor ugyan azt írtam, hogy szívesebben látom az egyszerű embereket, de ez a házkutatás miatt volt, de ha nem lett volna, kissé kiábrándulhattam a proletárok uralmából. Igen sok román s idegen tiszt, előadás után az autómobilok most rájuk vártak, nem az újtíflúekre. Így sem túl épületes dolog. – Déry Bélával beszéltem ma házunk folyosóján, rosszallja a Magyar Művészek Nemzeti Szövetségének¹⁰⁰ zsidómentes voltát. Wacac nicht halten!

Budapest, 1919. október 6.

Délelőtt Hoffmann, Kóber és Orbán¹⁰¹ jelentek meg nálam. Képeket kértek valami vidéki, megszállt területi kiállításra. Később Elek Artúr író, az *Ujság* munkatársa jött,

⁹⁸ Brandl Károly hírlapigazgató, bankbizományos, értékpapír ügynök.

⁹⁹ Herman Lipót Baditz Ottó (1849–1936) festő lakásán járt, aki elköltözött Budapestről magyar-keresztúri birtokára s műtermének berendezését eladta. Herman vakkereteket és mozgatható ízületű bábút vásárolt, kompozíciói beállításához.

¹⁰⁰ Déry Béla (1870–1932) festő, a Nemzeti Szalon igazgatója. Képzőművészek Nemzeti Szövetsége.

¹⁰¹ Kóber Leó (1876–1931) festő, grafikus; Orbán Dezső (1884–1986) festő, a Nyolcak művészcsoporthoz tartozott. – „Artes névvel és megfelelő tőkével művészeti társaság alakult, melynek legfőbb célja, hogy kiál-

mikor előbbiek elmentek, leadtam neki néhány adatot viselt dolgainkról a kommunizmus alatt. Őt tulajdonképpen most az érdekelte, hogy azok közt, kik most leghangosabban kiáltoznak bosszúért, nem kaptak-e a Kommün alatt szolgálataikért pénzt.¹⁰² Erre egyelőre nem adhattam neki tulajdonképpen sok adatot, még ki kell kutatni, kik is hát azok a nagylegények, kik olyan nagyon rázzák az öklüket. Előtünk kissé titkolódnak, mert tudják, hogy mi is ismerjük viselt dolgait. Elek egyike a józan és igazságos embereknek, kiket nem kap meg az órültségi láz, mely most annyira elharapódzott, ő szégyelli magát azoknak a nevében, akik ezt az oktalan faji üldözést űzik. Ilyenek igen kevesen vannak, igazán ujjunkon megszámálhatnánk őket. Délben Ilonkákéknál, délután a házmesterrel elmentem a Baditz-féle holmikért, nagy munka volt hazahozni. Kapunk előtt felborult a kocsi, majd az udvarban újra. Közelebről tekintve az elhozott dolgokat, találtam közöttük pár érdekesebb holmit, ami megéri az ezer koronát. Rózi boldogan próbálgatja még mindig a sok mindenféle paraszt viganót, pruszlikot. Változatosan színes dolgok, melyek egy műteremben szükségesek. Természetesen nem gondolok Pestről való elköltözésre egyelőre, minnek ez a műterem felszerelés-bővítés élénk jele, bár volna ok rá, látván napról-napra a közélet zavarosságait. De tán mégiscsak elülnek végül, hiszen a közömbösség és feledés fő pesti tulajdonság. Az „ébredő” festők is csak el fognak álmosodni nemsokára. Bár kollegialitás szempontjából igen súlyos megítélés alá kell hogy essék az eljárásuk. Viszont ezektől a tehetségtelen emberektől nem lehet sokkal többet várni. Ma a Képzőművészek Egyesületeinek festő szakosztálya tartott gyűlést, de ide el se mentem. Nem okoz örömet olyan kollégák közé járni, kikről tudom, hogy hátam mögött antiszemita szövetséget alkotnak (Moldován, Márton, Sidló etc.).¹⁰³

Budapest, 1919. október 7.

Horowitz Nátán amerikai ezredes hivatalos nyilatkozatot ad le a lapokban, hogy túl a Dunán fehérterror nincs, bár egyes esetekben történtek atrocitások, sőt gyilkosságok is zsidókkal szemben.¹⁰⁴ Ez a megnyugtató nyilatkozat nem mindenkit nyugtat meg, sőt, sokan éppen olyan nyugtalanok, mint azelőtt, s azt hiszik, hogy Horthyék bevonulása után felszabadulnak a szenvedélyek s nem fog minden túl simán menni. Ezzel kapcsolatban még mindenféle fantasztikus történeteket mesélnek, melyeket azonban nem akarok feljegyezni, nem kívánván e helyen sok teret

lításokkal propagálja a magyar képzőművészetet külföldön és a jelenleg megszállott területeken. Az értékes hivatású társulat elnöke gróf Andrássy Gyula, igazgatói pedig: Köber Leó, Orbán Dezső és dr. Hoffmann Lajos. A művészvilágban a társulat működését nagy várakozás fogadja.” *Világ*, 1920. február 8. 10.

¹⁰² Elek Artúr (1876-1944) író, művészetkritikus. *Az Ujság* munkatársa, nem írt az 1919-es történésekről.

¹⁰³ Moldován Béla (1885-1967) festő.

¹⁰⁴ Komoróczy 2012. i. m. 328-416.

nyitni a politikának. Különben is az a jelszavam, hogy művészek ne politizáljanak, hanem fessenek. A tegnapi festőgyűlés lefolyását ma elmondattam magamnak, egy csomó festőt utasítottak arra, hogy igazolják magukat a Kommün alatt viselt dolgaikért, köztük Csók, Rippl, Réti, Kernstok, Basch, Déry, Berény, Pór, Uitz, Csáktornyai, Czigány, Kallós, Biró M. etc. Bár némelyik ellen joggal élhetnek panasszal éppen a Mérő, Udvary, Juszkó-féle emberek,¹⁰⁵ de nagyjában mégiscsak úgy tűnik fel a dolog, mint a tehetséges emberek üldözése a tehetségtelenek által, pl. az első 4–5 személyében. Eredetileg az én nevem is rajta volt ezen a listán, de aztán mégis kitörültek (Koszkol¹⁰⁶), mint olyat, kit a cselekedetei eléggé igazoltak. A Fészekben különben már egyhangúlag igazoltak. Hiszen a dolog nem olyan tragikus, mint ahogy első pillanatban látszik, csak jellemző. A jobb művészek különben csak hálásak lehetnek, hogy ez a sok középszerű, tehetségtelen most így kimutatja foga fehérjét, legalább nem kell majd legközelebb rájuk tekintettel lenni, mikor komoly művészi versenyről lesz szó. – Ma már Julcsánál ebédeltem (délelőtt Réti volt itt látogatóban). Nagy szenzációja volt a háznak, hogy az éjjel alattunk, Bethlenéknél¹⁰⁷ betörő járt, ki elvitte a férfiruhákat. Eljárása nagyon misztikus volt. Délután *Az Est* asztalnál voltam Kemény Simivel¹⁰⁸ (kit aztán elkísértem suszteréhez) beszélgettem a zsidókérdésről, mely most természetesen a legaktuálisabb. Ő nagyon mérges álláspontot foglal el az embertelenséggel szemben, s szívvel-lélekkel filozemita, amit nem lehet minden zsidóról elmondani – sajnos.

Budapest, 1919. október 9.

Tegnap *Az Est*nél adtak egy igazolványt, hogy belső munkatársuk (rajzolójuk) vagyok. Ezzel ma a Margit körüti helyőrségi fogdába kellett volna mennem gyilkosokat rajzolni, de későn keltem, különben sincs ehhez valami nagyon-nagy kedvem, bár érdekelnek ezek a Lombroso-fejek. Paletta tisztogatással és vásznaim fehér festékekkel való bedörzsölésével töltöttem az időmet. Tervezek egy Utolsó ítélet-szerű dolgot, melyben kifejezésre jutna mindaz a sok dolog, melyet én az utolsó 5 év alatt az emberek természetéről, mint tanulságot gyűjtöttem. Ehhez¹⁰⁹ az én írási képességem gyenge, de tán formákkal sikeresebben tudnám kifejezni tapasztalataimat. A munka egyébként meglehetősen akadozik. Fűtőanyag gondom sincs még elhárítva. Éppen csak reménykedem benne, hogy valahogyan csak segítünk majd ezen a keserűségen. Délután az Otthonba néztem fel, Szép Ernővel találkoztam, ki panasz-

¹⁰⁵ Csók István (865–1961) festő; Basch Andor (1885–1944) festő; Kallós Ede (1866–1950) szobrász; Biró Mihály (1886–1948) festő, grafikus; Juszkó Béla (1877–1969) festő.

¹⁰⁶ Koszkol Jenő (1868–1935) festő.

¹⁰⁷ Bethlen Gyula (1879–1963) szobrász.

¹⁰⁸ Kemény Simon (1882–1945) költő, újságíró, *Az Est* segédszerkesztője.

¹⁰⁹ Az 1919. október 9-én kelt bejegyzés e szaváig, a szöveg oldalán ceruzavonás s a második oldalon Herman későbbi bejegyzése: „A házkutatás miatt írva.”

kodott, hogy pénzügyi gondjai vannak. Miklós Andor nem szerződött újból *Az Esthez*, mert azt hiszem nem a legszebben viselkedett vele szemben, mint munkaadó iránt. Egyéb konjunktúra sem kedvez, különösen a zsidó vallású költőknek mostanában. Gábor Andor felesége (Vidor Feri¹¹⁰) is panaszkodott, férjét, mint harcos kommunisztát, letartóztatták, s most számos aláírást gyűjt, hogy kiszabadíthassa a vizsgálati fogságból. A Fészekben művészetpolitikai dolgokról folyt a beszéd azzal a névsorral kapcsolatban, melyet tegnapi feljegyzésemben említettem. Helytelen dolog különben, hogy csak egy szót is vesztesse ezekre a dolgokra. Nincs már nagy jelentőségük se pro se kontra. Legokosabb ezt a működési teret teljesen lezární, soha művészyűlésre el nem járni, közügyekkel nem foglalkozni, csakis saját haladásommal mesterségemben törődni. Hiszen kikóstoltam a művészetpolitikának minden fázisát, már ismerem a magyar művészeknek emberi gyengéit éppen eléggé, hogy egyszer s minden korra elmenjen tőlük a kedvem. S munkatársaim egyéni kvalitásaival is eléggé tisztába jöhettem. Művészek – s ezt dicséretükre kell felemlíteni – különben sem veszik az ügyeket túl komolyan. Mert megalakították ugyan a Nemzeti Szövetséget, de a tagok ebből egyáltalán nem vonták le a konzekvenciákat. Zsidó kollégáikkal éppen úgy érintkeznek, mint azelőtt, s a baccasztal¹¹¹ mellett békességes módon egymás mellett vesztik el utolsó Postatakarék húszkoronásukat Papp Sándor¹¹² és Róna József.

Az hírlík, hogy holnap a fehérek bevonulnak Budára s pár nap múlva Pestre is, leváltják a románokat. Vajon jobb dolgunk lesz, avagy rosszabb. Isten tudja! Legjobban tán Fényes bácsi teszi,¹¹³ ki újságot nem olvas.

A fűtőanyag hiánya következtében félelmet gerjesztő hideg jelentkezik, de bízunk benne, hogy ez csak átmeneti dolog. Reggel 10 óra felé az öreg Glatter¹¹⁴ jött fel a tegnap ajánlott „asztalos munka” végett. Ő műkedvelésből űzi a mesterséget és örömmel fogadta el a feladatot, hogy a legutóbb vásárolt kurbli állványom lábait, melyek a nedves pincében lazulni kezdtek, megreparálja. Természetesen szeretné, ha ellenszolgáltatásként Rózi ülne neki egynémely fotográfiához, melyeket ő felhasználna apró giccsek megfestéséhez. Ezt nem szívesen engedem meg Rózsának, most már itt volna az ideje, hogy tisztán nekem üljön modellt, s azt sem akarom, hogy régi foglalkozásának emlékei¹¹⁵ olyképp ébredjenek fel benne, hogy idegennek üljön. Jobb, ha a háztartási dolgokba szokik bele, amit utóbbi időben nagy kedvvel és szeretettel végez. A szerelem köztünk különben nagyobb jelenleg, mint valaha. Ha-

¹¹⁰ Gábor Andor (1884–1953) író, felesége: Vidor Ferike (1889–1970) színésznő. Gábor Andort, aki az Újságírók Szabadszervezetének prominens alakja, a Sajtódirektórium munkatársa volt. Letartóztatták, de vád híján 1919 októberében kiengedték a börtönből. Írásait azonban nem közölhette, ezért decemberben Bécsbe emigrált.

¹¹¹ Baccarat – francia kártyával játszott szerencsejáték.

¹¹² Papp Sándor (1868–1937) festő.

¹¹³ Fényes Adolf (1867–1945) festő.

¹¹⁴ Glatter Ármin (1862–1933) festő.

¹¹⁵ Herman Lipót élettársa, későbbi felesége Radó Jozefa, modell volt.

4. Herman Lipót: Berzeviczy Albert, Csók István, Dudits Andor, 1930 k., 140 x 193 mm, papír, ceruza. Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztály, ltsz.: F 75.40. © Szépművészeti Múzeum - Magyar Nemzeti Galéria, Budapest © HUNGART, 2018

rag és összeveszés is mindig ritkább lesz, szenvedélyein és akaratosságain mindjában uralkodik eszéssége. Az öreg Glatter, ha néha fellátogat hozzám, igyekszik morál-prédikációkkal hatni rám, igyekszik eltéríteni a „rossz” útról, melybe a Rippl, Grünwald, Hatvany¹¹⁶ s egyéb barátaim vittek. Azt hiszem, jobb belátása ellenére ajánlja Benczúr s burkoltan a saját fia piktúráját,¹¹⁷ mint követendő. Ezek a lemaradt emberek nem tudják megbocsájtani az ún. moderneknek sohasem azt, hogy őket hírességben túlszárnyalták s a népszerűség kellemességeiben fűrődhetnek. Ezért az a feneketlen düh a Fészek és az egyesület választmánya részéről minden iránt, ami „progresszív”. Hajszál híján kitették volna Rippl-t, pedig semmit nem tudnak rábizonyítani - talán éppen csak azt, hogy tehetségesebb, mint ők. Csóknak (4. kép) mondtam a napokban, hogy az ellene felhozott vádak ellen mind könnyen igazolhatja majd magát, csak az ellen a legnagyobb vád ellen nem, hogy tehetséges ember. Délután a Japánban Lux és Kellner¹¹⁸ társaságában, utóbbi fát ígért, este a Fészekben Csáktornyai említette, hogy vevő a láthatáron. A bacc vígan folyik?

¹¹⁶ Iványi-Grünwald Béla (1867-1940) festő; Hatvany Ferenc (1881-1958) festő, műgyűjtő.

¹¹⁷ Glatter Gyula (1886-1927) festő, Glatter Ármin fia.

¹¹⁸ Lux Elek (1884-1941) szobrász; Kellner István (1892-?) festő.

Budapest, 1919. október 14.

Szinyei egészségi állapotáról nem jó hírek jönnek, azt hiszem, a végét járja.¹¹⁹ Egyik lapban benne van, hogy jobb oldali szélütés érte pár nap előtt s Jernyén fekszik. Hogy már meg is halt volna, mint ma a Japánban újságolta Écsi,¹²⁰ ki Német bácsitól hallotta, az még nincsen megerősítve. Bizonyos, hogy már lefelé száll napja, öreg ember, ki betegségét már nem bírja el. Hát ettől a nagy művésztől és kitűnő agyú embertől is el kell nemsokára búcsúznunk, mégpedig igen vigasztalan módon, hogy esetleg csak hetek múltán fogjuk megtudni, ha valóban bekövetkezik a szomorú eset, hiszen megszálott területen van, hova a levélbeli érintkezés is igen nehezen megy. A régi, kedves társaságot ezzel igen érzékeny veszteség éri, ő volt mégis a feje Lechner halála óta (5. kép), s az összekötő kapocs is a Japánnak, mely utolsó időben szét is bomlott. Már a kommunizmus előtt otthagytuk a régi kávéházat, s a Vigadó kávéházba jártunk. Ide nem jött el az a nagy ballaszt, mely lassanként a Japánhoz ragadt – nagyrészt üres és kellemetlen emberek. De hogy a forradalmi események a kávéházba járást is lehetlenné tették, ez a társaság is szétbomlott, jött a szakszervezet zavaros ideje, aztán az öreg betegségének első rohama. A kommün alatt igyekeztem segítségére lenni egy s másban, élelmiszerek szerzésében etc. Szerencsére felépült, erős szervezete győzedelmeskedni látszott a betegségen, de ez úgy látszik, csak látszólagos dolog volt. Nagyon sajnálom, reméltem, hogy egy darabig még köztünk marad. Éppen most lett volna szükség rá, mikor egészen szétzüllik a társaság, s a művészek kis felekezeti pártokra oszlanak, valamilyen összekötő kapcsolatra, de az ő elvesztése talán hozzá is tartozik a szétzülles betetőződéséhez. Most napok óta alig dolgoztam valamit.

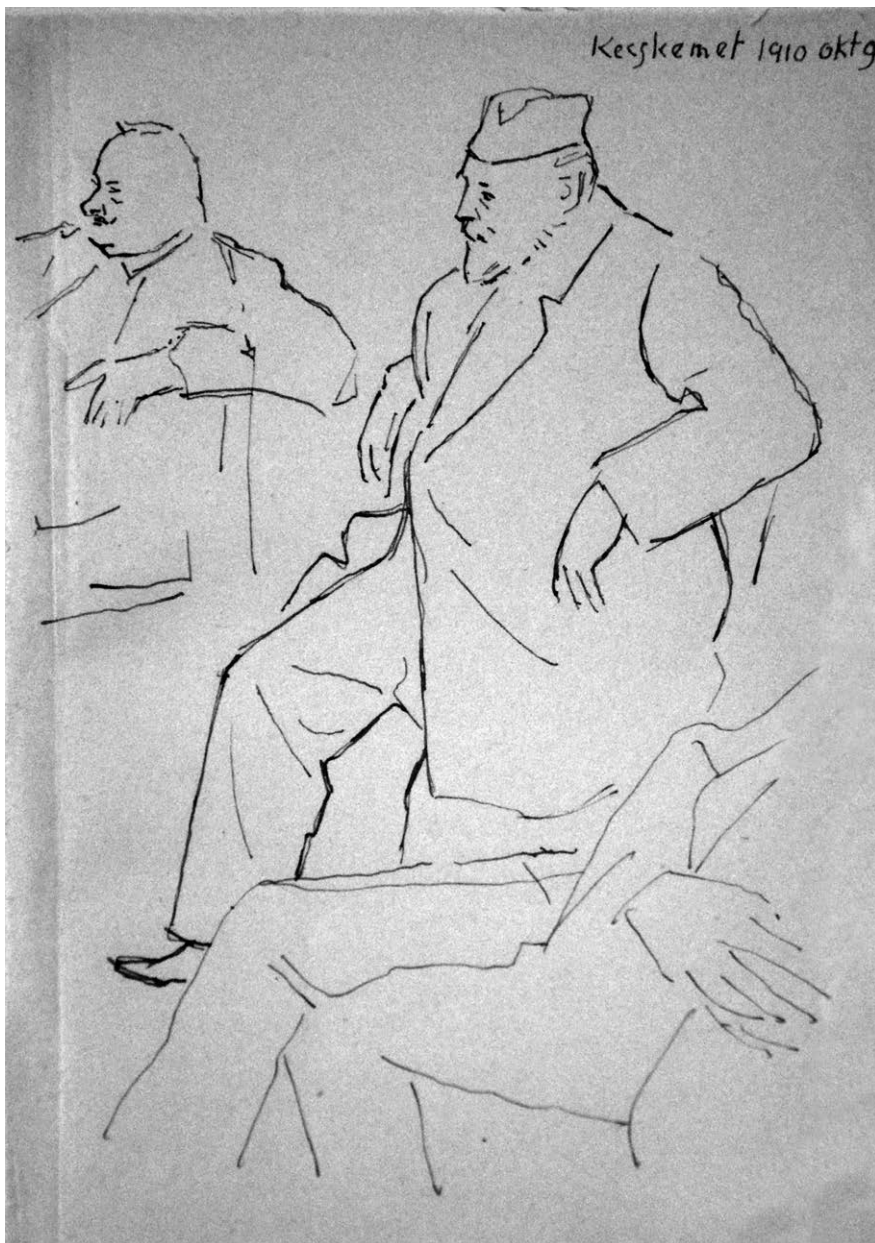
Hirtelen hidegre fordult az idő, s a téli fűtés gondolai megint erősebbek. Az *Est* számára vállalt rajzolásokba is bele akartam fogni, de ez se sikerült. Böcklinről olvastam egy könyvet, nagyon tanulságosat, mert nagy szorgalmáról voltak benne érdekes példák. Tanulságos példák. A pénz megint fogy, éppen csak dollárjaim árfolyama emelkedett, már a 100 felé halad. A Fészek teljesen régi képét vette fel, a termék üresek, csak a baccasztal tömve.

Budapest, 1919. október 16.

Az üzlet úgy látszik, valóban megindul. Kaszab építész¹²¹ volt itt, s kiválasztott 2 festményt megvételre 10 ezer koronáért (*Idill* és *Gyermek vízesés*). Egy hölgyvel volt

¹¹⁹ A Szinyeiről szóló rész áttellessen oldalán Herman Lipót későbbi ceruzás bejegyzése (1972?): „Armin unokabátyám, ki a csarnokban dolgozott, vitt fel Szinyeiéknek sokszor bonumot. De Szabadost is rábeszéltem, küldjön a népbiztosok konyhájáról (Róza néni dolgozott ott, egyszer a Hungária ablakán át odaintett, a vörösőr elzavart) kosztot – ha kapok Szinyei képet – mondta Szabados. Én adtam neki. Dr. Cinkó Szinyei betegségéről. »Kernstok – gazember. Herman derek, jó.«” Szinyei, aki 1919. augusztus 20-án utazott vissza Jernyére, 1920. február 2-án meghalt.

¹²⁰ Écsy Ferenc József (1862-?) festő.

5. Herman Lipót: Lechner Ödön, 1910. Papír, ceruza, j. j. f. Kecskemét, 1910. okt. 9. Magyar Nemzeti Galéria Adattára, ltsz.: 19920/1977. Herman Lipót naplói, 13. kötet, 3178-3179. p. között. © Szépművészeti Múzeum - Magyar Nemzeti Galéria, Budapest © HUNGART, 2018

itt, ők valami pénzes konzorcium számára vásárolják ezeket a dolgokat, s Amerikába szándékolják kivinni a képeket, hol a nagy valutakülönbség következtében keresni remélnék (ma egy dollár 97 korona!). Kóber és Orbán Dezső is itt voltak, ők egy vidéki kiállítás számára kértek pár képet, múltkor már megígértem nekik, de most megtagadtam nekik e szívességet nagy megbotránkozásukra. Őszintén szólva, nem nagyon bízom bennük, mert a szakszervezeti élet alatt egy s más link dologra jöttem rá, s különben sem fektetek be rájukba pénzt bizonytalan eredményű vidéki kísérlet kedvéért. Aztán a legújabban jelentkezett kereset is gőgösebbé tett ilyen kisebb üzletekkel szemben. – Utóbbi napokban igen keveset dolgoztam, most hogy igen sok képem (eddig 6 db kelt el Brandlét is számítva) kikerül a műteremből, tán nagyobb kedvem lesz a munkához. Egyelőre kissé hideg idő is járja, fűteni még nem illik, bár fűtőanyag úgy látszik mégis lesz, ha drága pénzért is. – Kedvem volna most egy pár miniatűrszerű képecskét festeni. Rózi – ki különben a jövő héten valószínűleg megkezdí az itthoni ebéd főzést –, természetesen nagyon örül a képeldásoknak, mert gondot okozott neki a kilátástalan jövedő, s az idegen valutát sem kell eladni, pedig szépen felszaladt az ára. – Kissé deprimáló, hogy reumám, melyet még Szerbiában a Kolubara¹²² mellett szereztem, kezdi újra éreztetni fájdalmas hatását. Ma Karczag Lacinál¹²³ voltam megvizsgáltatni magam, valószínűleg fog kezelteni iszappal. – Bécsből riasztó hírek kommunista mozgalmakról, de valószínűleg nem igazak, csak nem örültek meg megismételni az itteni példát. Természetesen itt sem fenéig tejfel, a románok még sokáig nem vonulnak ki, s meglehetősen kényelmetlenséget okoznak a Friedrich-kormánynak, ez pedig a zsidóknak, s az országnak. Azt hiszem, Friedrich úr, mint harmadik csapás, méltán sorakozik a Károlyi- és Kun-kormányok mellé, de úgy látszik, van ennek valami törvényszerűsége, csak nagyon kényelmetlen. Az osztrák korona ma 4 centime-ot ért. Szinte kikerülhetetlen az államcsőd, bár egészen illogikus, hogy ilyen mélyen álljon a valutánk, ez csak spekuláció eredménye lehet, no meg a bizonytalan belföldi helyzeté.

Budapest, 1919. október 18.

Félelmem abban az irányban, hogy keresetem nem lesz, úgy látszik alaptalan. De most meg az a baj, hogy a pénzünk ér keveset. Tegnap Hoffmannnal beszéltem Feiks iskolájában, hová délben fellátogattam. Nagyon rossz néven veszi tőlem, hogy nem adok nekik a kiállítás céljára képeket, s nagy kérésére beleegyeztem, hogy csupán annak dokumentálására, hogy erkölcsileg támogatom vállalkozásukat, mégis adok néhány munkát. Hoffmann a rábeszélésnél hivatkozott együttes működésünkre a szakszervezetnél s így akart rám hatni. Erre a szereplésemre tulajdonképpen nem

¹²¹ Kaszab Miklós (1882–1956) építész, 1920-ban kivándorolt és New Yorkban telepedett le.

¹²² Folyó Szerbiában.

¹²³ Karczag László (1886–1944) orvos, biokémikus, ekkor a Budapesti Tudományegyetem I. sz. Belgyógyászati Klinikáján volt tanársegéd.

gondolok valami nagy örömmel, sok kellemetlen tapasztalatom volt éppen Hoffmann, Kóber, Orbán, s a 8-ak részéről. S ha becsvágyamnak némileg hízelgett is, hogy a szakszervezet elnöke voltam, azt hiszem, jó ideig nem fogok részt venni semmiféle közügyben. Azt hiszem, sokkal helyesebb a magam mesterségét támogató dolgokkal törődni.

Feiks bemutatta legújabb festményét, melyet feleségéről alkotott, természetesen dicsértem - csak nem ronthatom el a kedves házaspár örömét. Ha ama véleményemet mondanám el nekik, hogy nem tartom festőnek, csak kellemes dilettánsnak - ezt úgysem hinné el. Pedig a jobb dilettantizmus határát nemigen lépi túl. Mesterségbeli elemeken alig jutott túl, értelmével s némi ízlésével mégis azt a látszatot kelti némelykor, mintha festőművész volna.

Kényelmetlenül hűvös az idő, úgy látszik, az idén igen korai télre van kilátás. Ma próbaképpen befűtöttünk a kályhába fával, természetesen nem sokat ér, de mégis szükségben ez a temperatura már elviselhető. A jövő héten valószínűleg már itthon is főz Rózsi a spájzocskában lévő rezsó segítségével, ezáltal sok időt és azt spórolom meg, hogy Juliska terhére legyek. Azt hiszem, már sokallja a költséget, melyet ellátásom az ebédkosztal okoz, s teljes joggal. Az sem valami rendes dolog, hogy Rózsit hazaküldöm ebéd s vacsorára. Szülei joggal lehetnek ezzel elégedetlenek. Most különben türelmetlenül várják, hogy mikor veszem el a lányukat. Ezt a dolgot jelenleg nem tartom időszerűnek. Egyelőre egészen jól érzem magam így is. Azt hiszem Rózsi is, bár a lányoknál az természetes kívánság, hogy férjhez szeretnek menni.

Budapest, 1919. október 20.

A munka valahogy nagyon nehézkesen indul. Kissé fantáziátlan vagyok mostanában, lehet, hogy ez az elmúlt izgalmas hónapok visszahatása. Igaz, lusta is vagyok, s így nem is mutatkozhatik mód rá, hogy jobban mehessen a munka. Azután mindig közbe is jön valami. Hol fűtőanyag hiányzik (ez ugyan most egy hónapra van), hol *Az Est*nek kéne rajzolni, de nem jutok hozzá. Hol pedig vevőt várok. Pedig régi tapasztalat, hogy a legjobb módszer megzavaratlanul dolgozni s nem utána járni a dolgoknak. A héten valószínűleg pénzhez jutok, úgyhogy abban az irányban nem lesz gondom. Hozzáfoghatnék elkezdett munkáim befejezéséhez. Hiszen nagyon jól jönne egy kis levegőváltás, pár hétre valahova tanulmányútra menni. De ezt most igen nehéz megtenni egyelőre. Sok pénz kéne hozzá, s sok fáradtsággal jár. Lehet, hogy hazautazom Temesváron keresztül, ha Hoffmann megszerzi az utazási igazolványt, amint megígérte. Jó volna már megnézni, mit csinálnak otthon az öregek. Holnaptól kezdve itthon ebédelek, Rózsi fog főzni, azt hiszem nagyon kényelmes dolog lesz. Nem vesztem el délben a két-három órai legjobb világítású munkaidőt. Gárdossal most azzal szórakozunk, hogy a műkereskedést tanulmányozzuk. Lehet, hogy magunk is megkísérlünk valamit ilyen irányban, eleinte természetesen nagyon szerény mértékben.

Ma délután tanulmányúton voltunk, Besnyő műkereskedését¹²⁴ néztük meg a Váci utcában. Ügyesen és tisztán berendezett bolt, kevés művészet. Azt hiszem, ez az ő üzleteinek szempontjából nem is nagyon fontos. Proccosan kitett, fényesre lakkozott, s szépen ráházott ismeretlen külföldi hírességek, melyekért 10 ezret kér, másrészt magyar „mesterek”, melyeknek értékelését keresettségük irányítja. Az impresszióm, hogy ennek a műkereskedőnek, s valószínűleg a többinek is fogalma sincs róla, melyik a jó, s melyik a rossz kép. Őket egyrészt a közönség ízlése, másrészt az eladhatóság irányítja. Hiszen üzleti szempontból ez nem is megvetendő jelentőségű dolog. Ez a Besnyő pl. vagyont szerzett giccsek hamisításából s a többi, szintén, dacára annak, hogy nem értenek a képhez. Nekem erős meggyőződés, hogy Nemes Marcell sem ért a képekhez, csak nagyon mérsékelt módon, a nevekre bukik, lehetőleg atesztált műveket vásárol. Egy feltétel szükséges a képeladáshoz, ügyes, s minden hájjal megkent csirkefogónak kell lenni. Kész szólamokkal rendelkeznek, általános dolgokat mondanak, melyeket a naiv vevő megért, s melyek neki imponálnak is. Nagyon sok a komikum is ezeknél az üzleteknél. Mulatságos, hogy teljesen ismeretlen régebb kori giccsestők neveit milyen áhítattal ejtik ki ezek a csirkefogók. Az az érzésem, hogy jobb, ha egy műkereskedő nem szereti a művészetet, könnyebb szívvel ad túl a képeken. Csak a végcél kell tekinteni, mennél többet keresni. Miután képekhez igen kevesen értenek, a hozzáértő esetleg sok pénzt kereshet, mert az „árut” mindenünnen kiválogathatja, még az ilyen Besnyő-féle üzletből is. Besnyő különben a legutolsó tömeggiccstől egészen drága képekig mindent tart üzletében. Vannak neki még mindig bizonyára napszámosai a szegényebb festők között, kik százsámra gyártják a témát különféle nagyságokban. Ez a művészet sírja. Szomorú példányait a műkereskedelem számára dolgozóknak láthatom körülöttem, kezdve az öreg Glattertól, Udvaryn, Duditson, Gergelyen, Pap Emilen keresztül Kézdi-Kovácsig.¹²⁵ Sőt, tagadhatatlan, hogy az úgynevezett „modern” – „jó” képekkel kereskedő Fränkel is lassanként giccsekre csábítja még az olyan festőt is, mint Csók. Grünwald egy időben nagyon gyártotta a rossz, s értéktelen ismétléseket régebbi képeiről Fränkel számára, de most már évek óta kimászott ebből a kárhóztatandó módszerből s jó képeket fest. Nekem nincs szerencsém a műkereskedőkkel. Rendelésre nem tudok dolgozni (lásd a Gross-féle képet), éppen akkor nem sikerülnek a képek, ha a vevőre gondolok. Nálam az eljárás akkor helyes, ha senkivel sem törődve megfestem a képet, s ha elkészült, akkor bocsájtom útjára a munkát. – Nemrégiben egy képemmel szintén megjártam, mert a rendelő kedvéért akartam befejezni. Azt hiszem, ha mellékesen képkereskedéssel is foglalkozom majd, az nagyon megkönnyíti majd saját dolgozási lehetőségeimet, mert nem kell törődni a képeim sorsával. Szükségleteimet (anyagiakban) megkereshetem a műkereskedelemben. A leghelyesebb módszer, ha cserélek idegen képekért saját munkákat, mint ahogy a másik képpel tettem.

¹²⁴ Besnyő Béla műkereskedése a Budapest V., Váci u. 30. (Haris bazár 1.) alatt volt.

¹²⁵ Gergely Imre (1868–1937) festő; Pap Emil (1844–?) festő; Kézdi-Kovács László (1864–1942) festő, konzervatív műkritikus.

1919. október 21.

Délelőtt *Az Est*nél, a lépcsőn találok Heltai Jenővel,¹²⁶ ki megkérdezz, vállalnám-e egy ifjúsági regény illusztrálását az *Athenaeum* számára. Készséggel vállaltam, 10 nap múlva kapom a szöveglevonatot. Kíváncsi vagyok, hogy fog menni a dolog. Szép feladat, régen vágyódom ilyen feladatra. *Az Est*nél mutattak egy névtelen plakátot, melyet vidéken terjesztenek a zsidó sajtó ellen, nem-e ismerem fel, ki rajzolta. Buzgón dolgozik a reakció. *Az Est*nek kis rajzocskákat vittem egyelőre. Délben itthon ebédeltem, kellemes volt. Ebéd után kissé befűtött Rózsi, munkához nem foghattam, jöttek vendégek. Izsó¹²⁷ Szegedről Julcsa kíséretében. Később Lázár Béla, ki adatokat akar gyűjteni a művészek életéről a kommunizmus alatt.¹²⁸ Naplóm alapján elmondtam egyet-mást. Még nem fejeztük be a dolgokat. Lázár elmondta új szempontjait a művészi látásról (Michelangelo s Correggióval kapcsolatosan). Kissé tisztázatlan a dolog. Este jót mulattunk Pólya, Fényes bácsi, Grünwald Béla társaságában a Fészekben a folyó ügyeket kitérgetve (szövetség, zsidókérdés – humorosan). Vacsora után a Falus-féle feketekávé társaság, mely maga főzi a feketét Kránitz bosszantására, ki éktelen rossz kávéval gyötört bennünket. Ma magánmulatságunk, a valutaspekuláció, érzékeny sebeket kapott, nagy áresés volt a valutapiacra. Dollárjaim, melyekre oly büszke voltam, 92-ről 72-re estek. El is adom őket, még mindig keresek rajtuk 4000 koronát. Ezek még a Márk-kép üzletből maradtak.

Budapest, 1919. október 22.

Nem tudok beléjőnni a munkába. Úgy látszik, most érzem a legutóbbi idők izgalmai okozta elernyedést. De lehet, hogy az az oka, hogy elvesztettem két heti pihenésem következtében a munkafolytonosságot, s most újra meg kell keresnem. Nem szabad megtörténnie annak, hogy napok múljanak el teljesen minden rajzolás vagy festés nélkül. Délben be akartam menni Ernsthez, Basch Andor képeit megnézni, melyekből most készül kiállítás rendezni. Már zárás után érkeztem, elmentünk Andorral a korzóra. Melegen süttött a nap, a korai téli időben megnyugtató öröm. Kár, hogy nem tart sokáig. Ott beszélgettem Molnár Gézával is, ki a jelenlegi viszonyokat kissé igaztalannak találja. (Fő ok üldöztetése a Zeneakadémián kollégái részéről.) Ebéd otthon, utána újra bementem a városba. Most sikerült B. képeit látnom. Szépen haladt szorgalmas munkája következtében, régi fogyatékoságait lassan elhagyja, s bár még mindig túlságosan Hatvány-Ingres-en lát, de lassanként kezd a magáéból is adni a képekre. Azt hiszem, idővel jó festő válik belőle. Jávornak¹²⁹ is volt ott egy csomó gyenge képe. (Ernst nem állítja ki őket, mert blamálná

¹²⁶ Heltai Jenő (1871-1957) író, 1918-1939 között az Athenaeum Könyvkiadó irodalmi igazgatója.

¹²⁷ Weisz Izsó, szegedi posztókereskedő.

¹²⁸ Tudomásunk szerint Lázár Béla nem írt ilyen jellegű művet.

¹²⁹ Jávor Pál (1880-1923) festő.

magát és szerzőjüket.) Azt hiszem, a fiú paralitikus. Elszomorító a leromlása. Belementem a Bergerbe. Ott ülve gondoltam a nagy képemre, melyet szeretnék megfesteni, s melyben kifejezésre akarom juttatni mindazt, amit a háború és a forradalom, s a reakció az emberi tulajdonságokról gondoltat. De formailag kell ezt kifejezmem, nem novellisztikusan, valami fantasztikus dantei utolsó ítéletben, mely magában foglalná azt a sok, szavakban számomra kifejezhetetlen érzést, ami a világ teremtményeinek legátkosabbja, az ember okozott legutolsó cselekedeteivel. – Még csak mint forrongó gőztömeg, ősállapotban van bennem meg a terv, alig-alig látszódnak tiszta formái ennek a szörnyű viaskodásnak, amit a képből ki szeretnék fejteni. Lehetséges, hogy egészen furcsa és bolond kép alakul majd, ki kell öntenem már az undort, a borzalmat, az irtózást, de egyúttal a csodálatos voltát az élet rettentő sötétségeinek és vigasztaló részének. Kell persze valami vigasztaló dolognak is lenni, amin a megrémített lelke a nézőnek megpihen, sőt újabb erőt is meríthet a rettenetes élet elviseléséhez.

Budapest, 1919. október 24.

Tegnap a reggeli lapokban s *Az Est*ben is megjelentek a rendőrség által leadott kommuniké nyomán, hogy a propaganda-alapból Berény 1 milliót vett fel, melyből 500 ezer Koronát egy plakátjéért kapott, Hoffmann dr. pedig 50 ezer Koronát.¹³⁰ Mindkét hír természetesen hamis, hiszen a pénzt a művészek közötti felosztásra vették át, ez meg is történt, az elszámolások ott vannak a Kultuszminisztériumban. 1/2 10-kor Hoffmannhoz kellett mennem, délben a Kultuszba, hol azonban nem sokat végezhattünk. Délben itt volt ebédem Weisz Izsó, láthatólag nagyon jól érezte magát, Rózsi nagyon megnyerte a tetszését s rokonként kezelte, s búcsúzaskor is csókolta. Hiába, kedves fiú, hibái dacára. – Lázár Béla jött folytatni a múltkori interjút, megszakított bennünket a tárgyalásban Hoffmann, kivel megszövegeztünk egy demetáló¹³¹ helyreigazítást, ezt elvittük az illető lapokhoz, *Pesti Hírlaphoz*, *Népszavához* és *Pesti Naplóhoz*. A nyilatkozatot én írtam alá, mint a szakszervezet volt elnöke. Talán nem is egészen [okos] dolog ezt a tényt napvilágra hozni, de ezeket a konzekvenciákat már kénytelen vagyok viselni. Lázárnak a naplóm alapján mondtam el a művészek történetét a bolsevizmus alatt, félek, hogy össze fogja

¹³⁰ Félmillió. *Az Est*, 1919. október 23. 1. Ld. még: Kontha 1979. i. m. 95–96.

¹³¹ „Nyilatkozat. A következő sorok közlését kérték tőlünk: A lapokban megjelent azon híre vonatkozóan, hogy dr. Hoffmann Lajos, volt szakszervezetünk titkára 50.000 koronát vett föl a propaganda-alapból, mint a volt szakszervezet elnöke, kijelentem, hogy Hoffmann titkár ez összeget segélyképpen a szakszervezet felfő tagjai számára vette föl. Az összegből 25.500 korona a legjobb nyomorgó művészeknek gyorssegélyként kiosztott, a diktatúra bukásával a fennmaradó 24.500 koronát az elszámolással együtt a szakszervezet pénztárosa a kultuszminisztériumba befizette. Herman Lipót, a képzőművészek szakszervezetének volt elnöke.” *Népszava*, 1919. október 25. 4.; *Pesti Napló*, 1919. október 25. 5.

zavarni a dolgokat. De tán át lehet majd javítani a kéziratot. Brandl ma kifizette a képekre még a hátralékot s elvitte őket. Dollárjaimat tegnap 71-es kurzuson eladtam. Kár, ma már emelkedett.

Budapest, 1919. október 26.

Kezd valahogy lassanként visszatérni az élet csendesebb medrébe, itthon békességgel élek, sőt, kissé dolgozom is már. Délelőtt (vasárnap lévén) Pollatschek Lily és Erzsi voltak itt, utóbbi táncos jelmezt vett magára s kissé modellt állt, megmutattam Lilynek (aki egyébként szépen halad) a skicelés módját, most a Sasfiók egyes jeleneteit akarja illusztrálni, az kompozíció gyakorlatnak nagyon jó. Délben Pólya Tibor látogatott ide valami ismerősével, valami Bóthy nevű fiatalemberrel. Ebéd után – mely ismét háziasan készült – festegtettem keveset az egyik Szent Antalomon. Kezd kissé menni a dolog, csak szorgalmasan kell folytatni az ügyet. Elsétáltunk Rózsival a városba, ő hazament szüleit meglátogatni, mert most, hogy napokig itt foglalatokodik, ez illendő. Én az Otthonba mentem, ott ma tisztújítás volt. Löwengard (Lippai) Gyulával¹³² beszélgettem lapjuk, a *Budapesti Ujság* (Wodianer lapja, azelőtt *Budapest* címen) valószínűleg megszűnik, s ő tán a *Budapesti Hirlaphoz* kerül. Végül még karriert csinál ezen a pályán. A szavazatok megszámlálását nem várhattuk meg, elmentünk a Fészekbe. Útközben a Rákóczi úton egy cukrászdába mentünk be csokoládéra, s krémes süteményre (bent beszéltem Ilonka nővérével „Ippi”-vel, s Ilonka unokanővérével, Bárány dr.-né). A Fészekben a normális élet. A nagyteremben alig egy-két ember, a bakkszoba tömve. Egy ideig nézegettem a játékot, mulatságos, ha az ember maga nem vesz részt benne, azután vacsora. Lakatos V. dr.¹³³ érkezett meg Abbáziából, hol nekik szanatóriumuk van, csábít bennünket oda, hogy ott művésztelepet alakítsunk. Vacsora után a „Kávészékhely” saját gépkávét főz Falus vezetése mellett, majd 10 órakor haza indulunk, nehogy a 11 órai záróra túllépéssel a román őrséggel összeütközésbe kerüljünk. A viszonyokon valamicske javulás észlelhető, Clerk nevű angol¹³⁴ van itt, ki a kibontakozást előkészíti. Úgy látszik Magyarország mégsem fog teljesen tönkremenni, talán a határai sem lesznek olyan vigasztalanok, mint hisszük. S ez esetben a megélhetés sem lesz olyan nehéz!

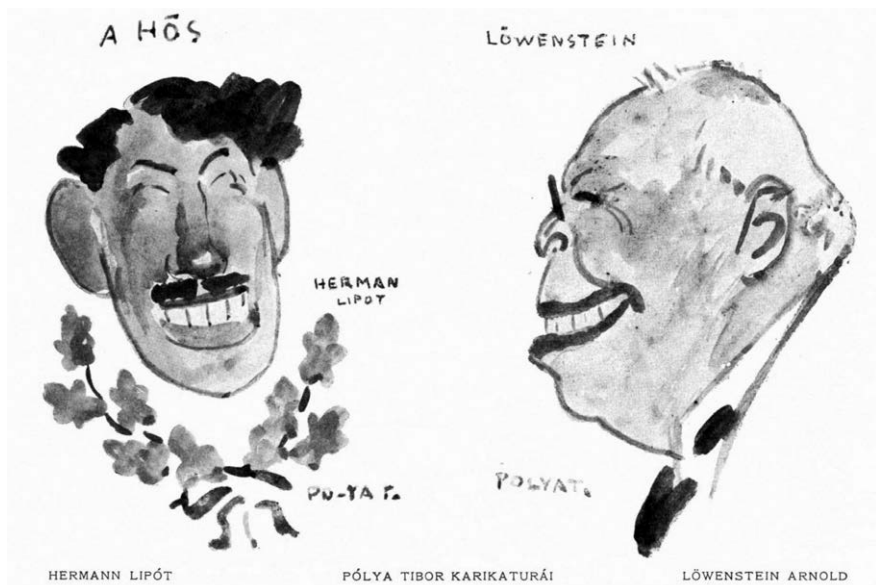
10-kor jött Király tanár úr,¹³⁵ ki *Athenaeum*éknak a Stevenson regényt fordítja, melynek illusztrálása reám vár. Elhozta a regénynek Reclam-ban megjelent német

¹³² Löwengard (Lippai) Gyula (1883–1941) ügyvéd, újságíró.

¹³³ Dr. Lakatos Viktor urológus, akinek Badenben és Abbáziában volt gyógyszállója.

¹³⁴ Sir George Clerk (1874–1951) angol diplomata, a külügyminisztérium kelet-európai kérdésekkel foglalkozó munkatársa. Feladata a magyarországi állapotok konszolidációja, illetve a békeszerződés előkészítése volt.

¹³⁵ Király György (1887–1922) irodalomtörténész. Az ő fordításában és Herman Lipót illusztrációival jelentette meg 1920-ban az Athenaeum Stevenson regényét *A kincses szigetet*.

6. Pólya Tibor karikatúrái Herman Lipótról és Löwenstein Arnoldról, 1915. Repr. *Művészet*, 14. 1915. 203.

fordítását, valami Walter Paget¹³⁶ nevű illusztrációival, melyek a jelmezekre nézve jó segédeszközül szolgálhatnak, ha mégis elhatározom az illusztrálást. Most elolvasom a regényt, s lehet, hogy belefogok a munkába, mindenesetre kísérletet teszek. Király úrnak megmutattam a Doré könyveimet. Eltávozta után újabb vendégek jöttek, Gárdos, kit most nagyon elfoglal nemsokára tervezett házassága Etellel – s Székely Andor, kit itt is marasztottunk ebédre.¹³⁷ Így hát nem dolgoztam egész nap, mert délután újabb vendég érkezett, Lázár Béla, kinek ismét adatokat kellett diktálnom a szakszervezetről. Kíváncsi vagyok, hogy fogja megoldani ezt a dolgot. 5 után a Japánba mentünk, de ott már nem találtunk senkit, a ruhatárnál, odafönn dominózott a régi trió: Ernst, Löwenstein (6. kép) és Golwig,¹³⁸ ki visszajött Bécsből avval a hírrel kedveskedve, hogy ott azt beszéltek rólam, hogy bolsi vagyok. Azt hiszem, ennek terjesztéséhez Falus barátom is hozzájárult a kommün alatt. A Fészekben beszélgettünk egy keveset, Pentelei¹³⁹ fenyegetődött, hogy majd bosszút áll a kommunista festőkön, ha alkalma lesz, majd visszautasítja képeiket. Lázár is hozzájárult a szapuláshoz. Fényessel beszélgettem az olvasószobában, dicsérte a fejből festés kellemességeit, annak függetlenségét és teremtő voltát. Hiába, haladunk a romantika

¹³⁶ Walter Paget (1863–1935) festő, grafikus, könyvillusztrátor, újságrajzoló.

¹³⁷ Valószínűleg Székely Andor (1877–1969) festő, karikaturista.

¹³⁸ Löwenstein Arnold, a Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. igazgatója és Golwig (Gollvig) építési vállalkozó, Ferenczy Károly-képek tulajdonosa. Ld.: Herman 1958. i. m. 60–61., 121., 124.

¹³⁹ Pentelei Molnár János (1878–1924) festő.

felé, s még megeshetik, hogy évekkel ezelőtt kezdett kísérleteim igaznak s jó úton haladóknak bizonyulnak. Hiszen a természet tanulmányozását, s megfigyelését nem szabad elhanyagolni, minden művészetnek ez a lényeges alkatrésze, de a meztelen, kötött természet lefestés nem az igazi, még ha bármily ügyesen s lelkiismeretesen van megcselekedve. Tolnay megígérte, hogy szerez nekünk szent Rau Gottlobtól,¹⁴⁰ mi óriási gondtól szabadítana fel. Vacsora után mulatságos rémtörténetekkel szórakoztattuk a feketéző társaságot.

Budapest, 1919. november 1.

Egy éve, hogy Prágából hazajöttem, akkor forradalmi mámorban fürödtek az emberek, ma már éppen az ellenkező hangulatban vannak. A megölt Tiszát istenítik, emlékünnepet tartanak, s szobrot akarnak emelni neki.¹⁴¹ A forradalom hősei fogházban gyilkossággal, s egyebekkel vádolva; ugyanazon lapok, melyek annak idején a forradalmat dicsőítették, ma az ellenkezőt cselekszik. Pedig még mindig nincs törvényes állapot, csak reakciós egyelőre. Az Antant megbízottja, Clark nevű angol, tán létrehozza a rendes állapot látszatát. Sajnos én ezalatt az év alatt igen keveset dolgoztam, mindenféle közügyekkel törődtem, sőt, ma az évfordulón is részt vettem egy gyűlésen (az Egyesület választmányi gyűlésén), melyen a kommunizmus idején magukat blamározott művészeket akarták felelőségre vonni. Nem szívesen veszek részt ebben a dologban, de arra gondoltam, hogy hátha hozzájárulhatok valamivel ahhoz, hogy az emberek a józanság s igazság hangjára hallgassanak, mikor kollégáik ügyeiben ítélik. Sajnos igen zavaros gondolkozásúak, s az okosság hangjait nem igen lehet tőlük elvárni. Igazán őszintén szeretnék a közügyektől távol maradni, s csak éppen az bírt rá, hogy ma elmenjek a gyűlésre, hogy hátha az igazságnak s objektivitásnak teszek némi szolgálatot, s kollégáimat némi megszégyenítéstől mentesíthetném, már azokat, kiknél nem teszek fel komizságot. A furcsa csak az, ha megfigyeli az ember, hogy milyen gyenge emberek tolják magukat fel bíránakul. De hagyjuk ezt a tárgyat, a legjobb volna ilyen dolgokkal egyáltalában nem sokat foglalkozni, hiszen úgysem jelent sokat a művészre, hogy tagja-e ennek a nagyon vegyes értékeket magában foglaló egyesületnek, vagy sem. Talán a legközelebbi gyűlésre el sem megyek. – Athenaeumnak megígértem, hogy a Stevenson „Kincses sziget”-ét megillusztrálom (6 rajzról van szó) s 10-ig leszállítom. Holnap vagy holnapután fogok hozzá, ha már kissé tisztában leszek a témákkal. Igaz, hogy ez minden más dologtól eltérít, de nagyon érdekesnek találom könyvillusztrálással megpróbálkozni. – Ma Kaszab építész egy 10 ezer koronást fizetett a múltkoriban megvásárolt 2 képre. Elmondta, hogy Fränkeltől vett két képet 5000-ért, tehát olcsóbban, mint ahogy én adom. Bizonyítéka,

¹⁴⁰ Rau Gottlob szénszállítási kormánybiztos.

¹⁴¹ Tímár Árpád: Kis magyar emlékműtörténet. A Tisza-szobor fogadtatása a korabeli sajtóban (1927-1934). *Jelenkor*, 57, 2014, 7/8. 856-866.

7. Herman Lipót: Rudnay Gyula a festőállvány előtt, 1932. 224 x 310 mm, papír, szén. Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztály, ltsz.: F 75.251.

© Szépművészeti Múzeum - Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

© HUNGART, 2018

hogy milyen káros műkereskedővel dolgozni, ebben az esetben. Kényelmetlen konkurens, rontja az árait. Meggondolom, hogy adjak-e neki máskor is képeket. Semmi esetre sem olcsóbban, mint másnak. Igyekezék felhajtani az árakat, ha keresni akar. – Most már több mint egy hete itthon ebédek. Rózi jól belejött a főzésbe. Sok időt, kényelmet nyerek ezzel az új berendezéssel. Bár nem vagyok túlságosan ellátva fűtőanyaggal, a hűvös idő arra kényszerít, hogy mégis fűtsünk. Némi remény van rá, hogy szenet szerezhetek, Tolnay protezsált Rau Gottlobnál, a szén kormánybiztosnál.

Az Ernstben holnap nyílik Basch, Rudnay kiállítás.¹⁴² Basch Andor szépen haladt, Rudnay (7. kép) pittoreszk, de alaposabb odanézésnél üres és tartalmatlan. Kíváncsi vagyok az üzleti konjunktúrára. Holnap nyílik. A közhangulat már nem olyan feszült, a kedélyek pillanatnyilag kissé lecsillapodtak. Lehet, hogy nemsokára újra fellángolnak. Különösen, ha bevonulnak Horthyék, vagy ha elmennek a románok. De erre úgy látszik nincs sok kilátás. Majd tán a béke ratifikálása után. Ez 1-2 hónap alatt mégis meglesz, s azután tán valahogyan meg fog indulni a normális élet. Ha fűtőanyag lesz, meg leszek nyugodva. Gárdos nemsokára nőszül.

¹⁴² Basch Andor az Ernst Múzeumban Rudnay Gyulával és Lux Elekkel állított ki 1921. november 1-től.

Budapest, 1919. november 2.

Délben a Basch-Rudnay kiállításra mentem. Közönség sok volt, csak vevő kevés. Mégis érződik kissé a gazdasági helyzet bizonytalansága. Lehet különben, hogy a vásár javulni fog. Mindig az első hét a döntő ilyen irányban. Szeretném, ha Andornak jól menne a kiállítása, mert komoly törekvésű művész s kedves fiú. – Délben Falusnál voltam pár percre, vendégei voltak ebédre, egy román őrnagy, s egy huszárcapitány. Tust mentem hozzá kölcsönkérni, miután ez most Pesten nem kapható. A délutánt itthon töltöttük, esett az eső és így nem volt érdemes a városba menni. Herquet látogatott el hozzánk, vele mentem aztán vacsorázni a teljesen üres Gellért vendéglőbe (úgy látszik, drágasága miatt kerültek), utána a kávéházban nézegettem a lapokat az Ernst-kiállítás kritikája miatt. Elég jól fogadták. Megjelent a Magyar Képzőművészek Nemzeti Szövetségének felhívása, mely kissé gyengén van stilizálva, s azt hiszem nem is fog valami túl nagy eredménnyel járni.¹⁴³ Talán csak azzal, hogy bemutatja, mennyire sietnek kollégáink a konjunktúra szolgálatába lépni rögtön. Tegnap még szakszervezeti alelnök Sidló, ma már keresztény magyar művész. Az ember csak tanul egyet-mást idővel.

Budapest, 1919. november 5.

Tegnap végre hosszú húzódozás után elkezdtem az illusztrálást. Délután próba rajzolást végeztem, este hazajöttem vacsorázni, vacsora után belefogtam az első rajzba, gyengén sikerült. Közben kissé lelátogattam Glatterékhez, megtudakolni Gárdostól és G.[latter] Gyulától,¹⁴⁴ mi történt a Fészek választmányi gyűlésén, hol a kommunizmus alatt magukat blamált tagok kizárásáról volt szó. Mesélik, hogy Feleky,¹⁴⁵ Orbán s Déry kitűnő védőbeszédeket tartottak saját érdekükben, ami javukra billentette a mérleget. A választmányban t. i. naiv emberek ülnek. Később feljött Gárdos velem, s én itt a műteremben a lámpa alá helyezett asztalon folytattam tollrajzomat. Ma későn keltünk, az ágyban nagyon elbolondoztunk [Rózsival] (kivel most mézeshetekszzerűen töltöm az időmet, minek illúzióját az itthoni főzés még fokozza.). Délben ő a vásárcsarnokba ment, én a Rudasba. Kissé sokan járnak ide most, ami már nem teszi oly kellemessé, mint régebben volt. Most különben a száraz gőzzel spórolnak. Azért mégis kellemes hely, mindig akad ismerős, csak azt hiszik, hogy nekünk festőknek most rosszul megy, azért résztvevően érdeklődnek. Meg vannak lepődve, ha hallják tőlem, hogy nekem most kiválóan jól megy az üzletem. Lehet, hogy véletlenség, de tényleg így van. Régen adtam el annyiért, mint most. Éppen csak a szorgalom hiányzik. Ebéd után olvasás, s a rendes szórakozás,

¹⁴³ Képzőművészek Nemzeti Szövetsége. *Budapesti Hírlap*, 1919. november 2. 2-3.

¹⁴⁴ Glatter Gyula (1886–1927) festő, a Kelenhegyi úti műteremházban lakott, ahol édesapja Glatter Ármin is.

¹⁴⁵ Feleky Géza (1890–1936) újságíró, a *Pesti Napló* munkatársa, 1920-tól a *Világ* c. polgári radikális lap szerkesztője.

a kártyavetés. Utána a rajzolásához látok, mely tegnap olyan keservesen ment. Ma 2 1/2 óra kitartó munkám mégis járt valamicske eredménnyel. Rájöttem arra a régi igazságra, hogy az eredményt a művészi munkánál ki kell kényszeríteni. Csakis nagy erőfeszítéssel, kitartó munkával jön ki az emberből, még talentumos volta esetén is az érték. A mai rajz sem valami nagyon kielégítő, de mégis némi haladás. Ha szorgalmasan gyakorlom ezt a mesterséget, tán érdekes dolgokat tudnék kihozni. A könyvillusztrálásához, ha csak valamennyire megfizetik, nagy kedvem volna. – Este a Fészekben. Természetesen a fő élet a baccszobában, hol nyakra-főre vesztik az emberek a pénzüket. Én csak mulatok rajta, nem kockáztatok egy krajcárt sem. Elég szomorú tapasztalatom van már a játékról. Főleg a vele járó megalázást nem bírom el. Vacsora után feketekézvázás. Csáktornyai jelent meg, s nagy mulatsággal előadja, hogy a keresztény arisztokrata hölgyek őt kérték fel, hogy az egyházművészeti iskola megszerzésénél segítse nekik. Valami forog az eszemben. Egy „magyar művészegylet”-et kéne csinálni, mely részben a társulat példájára, laikusokból állana, másrészt jó festők egyesülete volna. Persze liberális alapon, de csakis a kvalitást nézve. De a fő konjunkcióra emberek nélkül. Kép- illetve műkiállítások rendezésével foglalkoznék, de adna díjakat, ösztöndíjakat s vásárolna is – Fényes, Rippl, Grünwald s köreikre, de a szélsőségesebb is, meg a tehetségtelen konzervatívok is ki volnának zárva. Majd gondolkozom a dolgon. Gazdag zsidókat be lehetne vonni.

Budapest, 1919. november 7.

Ma este kezdtem ismét kissé dolgozni az illusztrációkon, egészen kis eredménnyel. Kár volt a tegnapelőtti jó kezdést nem folytatni. Most megint kijöttem belőle. Ma különben két régebbi festmény-vázlatommal foglalkoztam némi eredménnyel. Még Prágában kezdett kompozíciók. Kaszab ma elvitte a múltkor megvásárolt két képet. Igyekeznem kéne a hiányt pótolni. Ma délután Falus valami újabb üzletről beszélt, melyről holnap fogunk tárgyalni. Aligha hiszem, hogy lesz belőle valami, mert nagyon keveset óhajtának a rendelők fizetni. Márpedig tisztán erkölcsiekért mégsem érdemes időt vesztegetni s fáradni, különben is tapasztaltam, hogy a legnagyobb hiba olyasforma dolgokat vállalni, melyek kiesnek az ember rendes munkáinak fajtájából. Az ún. illusztrálással, különösen mert határidőhöz van kötve, most már igen sok időt töltöttem. Másfajta dolgokat ennek következtében nem csináltam, de ezt sem. Házi gondok: szén, fa, cukor. Ma különben enyhébb idő volna, nem is fűtöttem. Holnap – szombat – délután ismét választmányi gyűlés, a festők igazolása következik, mégis el kell mennem, bár nincs hozzá nagy kedvem.

Budapest, 1919. november 10.

Az egyesület választmányában becsületszavunkra kellett fogadnunk, hogy nem áruljuk el az egyes személyi kérdések fölötti vitakérdéseket. Itt csak azt, hogy az

emberek korlátoltsága és rosszindulata tekintélyes magasságot ér el igen sokszor. A legközelebbi gyűlésre mégis el kell mennem, hátha segíthetek még egyik-másik emberen. A Fészekben tegnap tartott választmányi ülésen¹⁴⁶ – hallom Gárdostól – igen szigorúak voltak. Sokat zártak ki, köztük Berényt, Pórt, Tihanyit, Orbánt, Birót, Czigányt, Felekty, Perlrott Csabát,¹⁴⁷ sőt Déryt is. Vannak még sokan, köztük egészen jelentéktelen politikai bűnösök – mint Nagy Endre, Török és egyebek, kikkel szemben, de még a fentebb említettek közül enyhébben kellett volna eljárni. De hát ez a reakció. Csak az a meglepő, hogy Karlovsky, Márton, Bednár-féle emberek¹⁴⁸ a szigorú bírók. De mint ahogy a kommunisták bűnei megbüntetődték, úgy a fehérterroristáké is sorra kerülhet még egyszer, ha nem is – mint sokan hiszik, a kommün visszatérével, melyben nem olyan nagyon hiszek. Csak azt sajnálom, hogy Gárdos ügyetlenségből valamilyen vonatkozásban engem is említett, mint vádlót. Én igazán nem vagyok szigorú bíró, bár meg tudom érteni a méltatlanul bántott emberek haragját. Bizony, sok méltatlan bántalomban kellett részesülni sok rendes embernek a kommün alatt ostoba akarnokoktól, holmi Pór, Orbán, Tihanyiféle fiúktól, Uitzról és Lampérthről, a 2 kis Lenin-fiúcskáról nem is szólva. De viszont nem szabadna megtörténni annak, hogy a visszahatást a talentumok üldözésére használják fel. Pedig azt sejttem, hogy a reakció még nem adta ki utolsó ütőkártyáját. Még egy erős fellobbanása következik – mondjuk, ha majd bevonulnak 1-2 héten belül Horthy emberei. Kétségtelen, hogy a vezetők józanak, de minden esetre akad egy csomó túlbuzgó ember, ki majd ki akarja magát élni egy kevésé. Rózi ma is hallotta a villamoson egy tiszt úr beszédjét egy postással, mely erre enged következtetni. De viszont élünk már nehezebb időket is – tán ezt is majd csak elviseljük.

Ma bevittem 3 rajzot a az Athenaeumhoz, Heltai és Polgár¹⁴⁹ igazgató nagyon meg voltak elégedve. Csütörtökre ígértem a folytatást. Persze bele kell jönni az illusztrálásba, remélem később ez már jobban fog menni, talán a magam meglegedését is kivívom. – Falus beszélt valami pince, illetőleg bár kifestéséről, melyet Pólyával együtt kéne megcsinálni – 8–10 ezer koronát hozna fejenként.¹⁵⁰

Budapest, 1919. november 11.

A reggeli lapokban a románok bejelentik, hogy kiűrtik Budapestet, tehát mégis igaz, mit napok óta suttogtak. Jönnek Horthyék, s az emberek egy része némi izgalommal

¹⁴⁶ Ld. Győri Lajos titkár levelét, melyben értesíti Beck Ö. Fülöpöt, hogy a Fészek választmánya 1919. november 9-én tartott ülésén kizárta „a proletárdiktatúra ideje alatt tanúsított, a Fészek szellemével össze nem egyeztethető magatartása miatt”. Kontha 1976. i. m. 10.

¹⁴⁷ Perlrott Csaba Vilmos (1880–1955) festő.

¹⁴⁸ Bednár János (1886–1932) festő.

¹⁴⁹ Polgár Géza (1899–?) író, az Athenaeum könyvkiadó irodalmi titkára.

¹⁵⁰ A Lechner Ödön és Vámos Árpád tervei szerint épült színház az Eskü (ma Március 15.) tér 1.

várja őket. Sokan izgalmakat várnak, sokan tartanak tőle. Lehet, hogy csalódnak bár, bár nincs kizárva, dacára annak, hogy az izgalmak már kissé elültek. Julcsa volt ma itt a hírrel, hogy holnap Szegedre utazik, Ármin érte jönne, meg akar házasodni, Beczkó Piroska unokanővérét, ki most özvegy, jegyezte el. Most már Julcsa is eldöntötte, hogy kellő partner akadása esetén ő is férjhez megy. Úgy látszik, nagy a házasodási kedv. A házban Gárdos és Etel kisasszony. Nem csoda, ha Rózsának is kedve jött – de én még nem határoztam ebben az ügyben, hogy Herman Lipótné lehessen. Zádor írt levelezőlapot Weimarból, hogy mennyire expresszionista lett egész Németország. A „MA”-isták elbújhatnának a „konzervatívizmusukkal”. Úgy látszik, ez éppen olyan betegség, mint a forradalom és a bolszevizmus. Ezen is át kell az embereknek esniök. Én egyelőre szolidabb vagyok, mint valaha, csakis a régieket bújom. Ma pl. Daumier-t fedeztem fel újra, tegnap Rembrandtot. Nekem elég modernnek ezek is. – Mindenesetre szorgalmasan kéne dolgozni, ez eléggé kielégítene. Hogy mi jön ki belőle, azt ne kutassuk. – A Falus-féle bár kifestést valószínűleg nem vállalom, valószínűleg Tibi¹⁵¹ egyedül fogja vállalni. Nem kóser dolog Falussal közös üzletbe fogni, nagyon sok időt venne el tőlem, nem fizetődnek ki. Arra pedig, hogy reklám volna, nem adok sokat. Ismerem már ezeket a félszavakat. Éppen ahogy a szakszervezet reklám volt! Sok gondot okozott, s minden időmet elrabolta. Az illusztrálás sem fizetődik ki valami túlságosan, de ez legalább mulatságos próbálkozás. S ha belejövök, egészen szép dolgokat lehetne csinálni. Egyelőre szorgalmasabbnak kéne lennem.

Budapest, 1919. november 13.

Sajnos havas eső, s ennek megfelelően hűvös, téli idő kezdődik. Egyelőre fűtünk, míg tart a fában. Szén még egyelőre nem jelentkezik a láthatáron, de viszont kivonulnak holnap a románok, jön a nemzeti hadsereg (a lapok hozsannával fogadták) s remélhetőleg nemsokára meglesz a rendes kormány is, mely a békeszerződést átveheti. Nem bízom valami nagy kedvezményekben, de legalább tudni fogjuk, mihez tartunk magunkat. Salgótarját már kiürítették a csehek, úgy látszik, valamicskét visszacapunk a most megszállott területekből. Talán a románok is hátrább fognak menni, mint ahogy mi magunk hittük, s lehetséges lesz, hogy az ország kedvezőbb életfeltételeket kap már most is. De azért még sok baj vár ránk, ami természetes is. Hogy a holnapi változásnak lesz-e zavaró körülménye, azt még nem tudjuk, miután nagyon tartanak tőle, nem hiszem, hogy valóban bekövetkezik. Lehet, hogy *Az Est* megbízásából vasárnap részt veszek a Te Deumon az Országház téren, hol rajzolnom kéne. Az Athenaeum számára ma leszállítottam a rajzokat (9 illusztrációt és egy fedéltervet), meglehetősen gyengén sikerültek, kivéve az utóbbit.

alatt, 1918. december 17-én nyílt meg itt a Medgyaszay Kabaré, amely 1919. november 25-től Dunaparti Színház néven, majd 1920. március végén Kamara Színház néven működött tovább.

¹⁵¹ Pólya Tibor.

Gyakorolni kéne ezt a mesterséget. Ezt meg is fogom tenni! Ezért vállalom *Az Est* számára a rajzolást, dacára annak, hogy gyengén fizetnek. Miklós azt mondja, hogy a kis ország következtében redukálni kell az igényeket. De arra nem gondol, hogy a megélhetés drága. Hiszen napi kiadásom átlag majdnem eléri a 200 Koronát. Hogy lehetne ezt olcsó rajzokkal megkeresni? Az bizonyos, hogy anyagi tekintetben a szorgalmas képfestés sokkal jobban kifizetődne. Most különben alaposan lefogytak festményeim. Újakba kéne belefogni, illetőleg a munkában lévőket befejezni. Hiszen most meleg szoba áll rendelkezésemre, egyelőre.

Budapest, 1919. november 15.

2 nap óta vonul be a fővárosba a nemzeti hadsereg. A rend fenntartását a karhatalom (volt tisztek) vették át, ez a rendőrséggel együtt jól sikerült eddig. Holnap – vasárnapon – lesz az ünnepélyes bevonulása Horthy fővezérnek. Az utca piros, fehér, zöld zászlókkal díszítve (kellemesebb és megnyugtatóbb, mint a kommunista vörös zászlók színe), s most este bőségesen akasztottak ki nemzeti jellegű plakátokat, hol magyar címerek és nemzeti színek ragyognak. Az utcában egyelőre nem sok változás ezen kívül, talán csak az, hogy hangosabban ajánlják a rikkancsok a keresztény lapokat, s antiszemita röplapokat. A falakon megjelentek újból másfajta hirdetések, a statáriumot kihirdetők, a Horthy kiáltványa s természetesen újból az Ébredő Magyarokéi. Holnap, ha szép idő lesz, kellő fénnel és lelkesedéssel ünnepelik majd meg a hadsereg bevonulását, kimegyek majd rajzolni – legalábbis megkísérlem azt *Az Est* számára, de ez attól is függ, hol kaphatok majd helyet. Őszintén szólva, – bár a viszonyok illetően alakulása összehasonlíthatatlanul szimpatikusabb, mint a közelmúlt szélsőbaloldalra való kilengés – már kissé unom ezeket az ünnepélyeket, s mindent, ami vele jár. Mert hiszen nem hihető, hogy addig minden rendben menjen, míg nem következik el a hétköznapi munka normális állapota. Jó volna már nem tartani a jobb s baloldali puccsoktól, túl nagy, s túl kis szabadságoktól, hanem nyugodt lélekkel várni a holnapot, dolgozni, s ennek némi eredményét élvezni. – Ma reggel el kellett volna menni a szerkesztőségbe, s onnan a miniszterelnökségre, de esett az eső s álmos is voltam, 11-ig ágyban maradtam. Akkor bementem a városba felvenni az Athenaeumban a pénzemet, majd a szerkesztőségbe, hol tudomásomra hozták, hogy délután megkapják mégis a jegyeket. Délután választmányi ülés. Este vacsora Rózsikiéknál.

Budapest, 1919. november 16.

Rossz riportrajzoló vagyok egyelőre, ennek ma ismét élénk példáját adtam. 1/2 8-kor még sötét volt, elkészülve 1/2 9-kor útnak indultam. Mire a Gellért fürdőhöz értem, megeredt az eső. Helytelenül cselekedtem, hogy nem vártam meg itt Horthy beérkezését, hanem az eső dacára az Országház térre mentem, hol semmit sem

végezhettem, egyrészt a rossz idő, másrészt a lehetetlen helyem miatt. A rendezők nem engedtek közelebb (különösen, mikor meghallották, hogy *Az Est* számára akarok rajzolni), így ott álltam az esőben Bér¹⁵² s később Törs társaságában. Csupán a csapatok elvonulását láttuk. Elég jó anyag, meglehetősen gyöngén fölszerelve. Sok rossz arcú ember, de lehet, hogy csak annak láttam őket, gondolván a dunántúli eseményekre. Ilyenkor mindig a háborúra kellett gondolnom, mely az ilyen dolgoknak a következménye szokott lenni. Adná az ég, hogy ne legyen igazam. Zsidót persze nem láttam a nemzeti hadseregben, az utcán se mutatkozott valami túl sok. Mintha már kissé belefáradnának az emberek ezekbe az utcai felvonulásokba. Sok is volt már különböző fajtájából rövid idő alatt. Horthy egyénisége szimpatikus, mert erélyes embernek mutatkozik. Valószínű, hogy sok olyan dolgot tud majd megcsinálni, ami másnak nem sikerült volna. Talán még királlyá is koronázthatná magát, ha nagyon akarná. Magyarországon minden lehetséges. Talán nem is volna olyan rossz dolog, ha nemzeti királyt választanánk. Mert hogy királyválasztásra kerül a sor egy éven belül, az több mint valószínű. József főherceg lesz-e, egy angol herceg vagy egy magyar outsider, még a jövő titka. Érdekes, mennyire szüksége van bálványokra ennek az országnak. Csakhogy a legutóbbi időben nagyon is sűrűn váltogatja őket. Jóra vezet-e, rosszra? Ki tudná megmondani. – Dolgozni volna jó már kissé nyugodtan, fejleszteni abbamaradt mesterségünket. S a politikával egyáltalában nem törődni! Se művészi, se ország politikával. Hiszen utóbbit nem is nagyon űztem, de előbbiről is jó lesz letenni. Éppen eleget okulhattam már, hogy megunjam. – Sorozásról is beszélnek. Ezt aztán igazán nem szeretném, bár a vörösökénél szívesebben látnám.

Budapest, 1919. november 20.

Két nap óta hóesés, igazi tél. Szerencse, hogy van egy kevés fa. A Kelenhegyi út ma a legszebb ródlipálya volt. Ide ugyan nem jön fel szekér. De 1/2 hónapra el vagyunk látva fűtőanyaggal. A politikában Huszár előtérben, a hangulat kissé engedett. De azért az antiszemitizmust még igen erősen hangoztatják. Lehet, hogy egy-két évig is eltart ez az irányzat. A Műcsarnokba nem küldtem képet. Kissé a Szövetség miatt is. Pólyától az utcán egy nagyon jó havas plakát (*Új Nemzedék*).¹⁵³ A Fészekben vad játék. Bankárok 50–60 ezret vesztenek. (Benne van Feiks is, rossz nézni pirosodó, szederjes arcát. Itthon némi munka. Az egyik Szent Antal s a porn. album Brandl részére. Gárdos nagyban épített a műteremben, készül a házasságra. Rózsának is kedve volna a példát követni, de ennek még nincs itt az ideje.

¹⁵² Bér Dezső (1875–1924) grafikus, a *Borsszem Jankó* karikaturistája.

¹⁵³ Pólya Tibor a Bangha Béla-féle Központi Sajtóvállalat által kiadott 1919-ben induló *Új Nemzedék* c. politikai napilap számára készített munkája: MINDENKI AZ ÚJ NEMZEDÉKET OLVASSA felirattal. 125 x 95 cm, Radó ny.

Budapest, 1919. november 23.

Az emberek milyen rosszindulatúak! Köteteket lehetne erről írni. De hát a diszkréción költ, hogy a választmányi ülésekről beszámoljak. Jobb is arról hallgatni. Milyen okosak, kik minden közszereplésről lemondanak! Úgy látszik, a vérem nem engedi! De azért mégis bízom benne, hogy eljutok még ehhez az emberi bölcsesség-fokhoz. Mennyivel okosabb Fényes, vagy akár a kis Glatter is, kik inkább másokkal szolgáltatták ki magukat, s csak saját ügyeikkel foglalkoznak. – Ma befejeztem a Brandl részére készülő albumot. A végén már kezdtem belejönni a rajzolásba. Nem is szabad egy napot sem elveszni hagyni munka nélkül. Pólya már nagyban fest a Duna-parti Bárban (volt Medgyaszay színház). Igen ügyes gyerek. Egynémely modorosságtól eltekintve igen talentumosnak kell mondani. Ezt együtt kellett volna vállalnunk, de én lemondtam az ő javára. Így egységesebb is lesz. Brandl tegnap reggel itt volt, s vett 2 vázlatot 2000-ért. Olcsó, de a folytonosság kedvéért kell üzletet csinálni. – Holnap valószínűleg el kell mennem a terroristák tárgyalására rajzolni. 1/2 7-kor kell kelni. – A politika enyhül, koncentráció. A kedélyek azért még nem elég nyugodtak.

Budapest, 1919. november 24.

Ma korán kellett kelnem, hogy 8 órára a szerkesztőségbe lehessek. Ott átadta nekem Salusinszky¹⁵⁴ a tárgyalásra szóló jegyemet, 9-re a Markó utcában voltunk, Paizs és Csernával.¹⁵⁵ A tárgyalás eléggé érdekes és tanulságos volt, a rajzolás egyelőre kissé gyengén ment. De majd belejövök. Kissé lelkiismeretesebben kell csinálni a dolgot. Holnap ez tán majd sikerül. Egészen álomszerű, hogy a nagy eseményeknek ez a befejező aktusa milyen nyugodt felszínt mutat. Milyen egyszerűen, komikusan s kicsinyesen hatnak olyan nagy dolgok, mint a kommunizmus eseményei, mikor így a bíróság bonckése alá kerülnek. Természetesen közelről a tárgyalás is másképpen hat, mint amikor az ember elolvassa. Bizonyos dolgokat természetesen ki sem írnak, de ha gyorsírói pontossággal közölnék is, hol maradnak a terem csendes zajába belevesző vallomások furcsa zenéje, a mozdulatok, melyek ezeket kísérik, az arcokon alig észrevehető, felhőszerűen átsuhanó érzelmi hatások, melyekre a riporternek csak elkoptatott frázisai vannak. Nagy művész kellene ehhez, Szép Ernő tán, vagy szegény Kéri, ki maholnap talán maga is, mint kísérleti alany fog szerepelni a Tisza-gyilkosság ügyben Magyarral¹⁵⁶ együtt, kivel azon a szomorú emlékü, nyugtalanságot árasztó

¹⁵⁴ Salusinszky Imre (1883–1946) 1910-től *Az Est* szerkesztője, 1933-tól főszerkesztője.

¹⁵⁵ Cserna Károly (1867/1944) festő, grafikus, újságrajzoló; Paizs Ödön (1892–1979), szerkesztő, *Az Est* újságírója.

¹⁵⁶ Tisza István miniszterelnököt 1918. október 31-én a Roheim-villában meggyilkolták. 1920-ban hadbíró, majd 1921-ben polgári bíróság elé állították a gyilkosság vélt elkövetőit. Kéri Lászlót, mint felbujtót halálra ítélték, de 1922-ben fogolycserével kiadták Szovjet-Oroszországnak. Hogy kik voltak a

május második 500-as gyűlésen, mint hallgatók voltunk jelen. S lehetséges, hogy ott is, mint rajzoló látom majd viszont őket. Bár az ég tudja, mi lesz még. Hiszen manapság semmire sem számíthatunk biztonsággal, hogy mi történhetik még velünk. Délutánra már nem sok időm maradt a munkára (bosszantott, hogy kesztyűm elvesztésével fizetek a tanulásért). Estefelé a kiadóba vittem a rajzokat,¹⁵⁷ (8. kép) este a Fészekben beszélgettünk folyó ügyekről, a tárgyalásról, a még mindig nem egészen megnyugtató politikai helyzetről, a művészi kérdésekről etc. Holnap újra elmegyek rajzolni.

Budapest, 1919. november 26.

Ma harmadik napja hallgattam a terroristák tárgyalásának néha komikusnak tűnő tragikus előadását, mely oly végtelen sok emberi dokumentummal gazdagítja tapasztalataink tárházát. Estefelé sok érdekes részletet mondok el a baráti körben a Fészekben a dolgokról, melyeknek leírása azonban természetesen itt nem történhetik elég részletesen, hiszen ehhez órák kellenének. A rajzokkal nincs valami nagy szerencsém, bár a mai már valamivel jobban ment. Holnap még egy utolsó kísérlet a jobb felé. Tán lesz szerencsém belejönni. Kéri ügye a Tisza gyilkosságánál rosszul áll, felbujtás[t] bizonyítanak rá. Vajon igaz-e? Fényes László is le van tartóztatva.¹⁵⁸ Egyébként nem a legkedvezőbb hírek. Flau¹⁵⁹ vagyok.

Budapest, 1919. december 1.

Ma nem mentem a tárgyalásra (tegnapelőtt szombaton sem), hanem az Ernstben az aukciót kísértem érdeklődéssel. Hihetetlen összegeket fizetnek a képekért - lehet, hogy a pénzünk elértéktelenedése okozza. Ilyenkor mégis az az érzésem, hogy jövedelmező mesterséget űzünk... Feltűnő, hogy a lelkiismeretesen „kidolgozott” munkákat milyen jól fizetik, még ha nem túlságosan kvalitásosok is. Ez a vázlatok, s ultra képekre következő reakció lehet. Természetesen a nevezetesebb neveket is kellő módon honorálják - hozzájárul még az aukcionálási láz is. - A viszonyok még mindig nem állapodnak meg. A választási küzdelem előre veti árnyékát. Az Ébredő Magyarok nyugtalankodnak, uszító lapjaik tájékozva tobzódnak, de tán ez sem tart

tettek és a valódi felbujtók, az máig kiderítetlen. - Magyar Lajos (1891-1938) újságíró a Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartásáért tartóztatták le (a Sajtódirektórium, illetve a Szellemi Termékek Országos Tanácsában játszott szerepe miatt).

¹⁵⁷ *Az Est* 1919. november 26-i számában a 3. lapon megjelent Herman rajza: „Cserny a bíróság előtt”. November 30. 3.: Korvin Ottó; december 2. 6.: Az elnök és a két bíró; december 5. 2.: Dögei terrorista.

¹⁵⁸ Fényes László (1871-1944) újságíró. 1910-től *Az Est* munkatársa. A Tisza-gyilkosság ügyében bizonyítók hiányában felmentették.

¹⁵⁹ gyenge

örökké. Nagyobb gondok majd lehiggasztják buzgalmukat. Kisebb-nagyobb zökkenések természetesen várhatók, még nem kerültünk az egyenesbe. A művész „Ébredők” kissé enyhülnek, úgy látszik, kezdenek észre térni. De gyerekes időhúzásuk eredményét még szomorúan konstatálhatják majd némi idő múlva. Egyelőre szélcsend van és lesz. A büntetés egyelőre abban fog megnyilvánulni, hogy kissé hidegebb hangot érezhetünk az érintkezésben. Éppen csak egy nüánsz, de kényelmetlen. Pl. én nem megyek látogatóba Zsigához és Sidlóhoz a művésztelepre, a Fészekben találkozásunkkor nem elegyedem túl meleg beszélgetésbe. S majd ha egyszer mégis alakítunk valamilyen „Művészegylet”-félét, nem vesszük be a fő-szövetségbelieket. Ez a művészegylet egészen simán fog megalakulni, annál a természetes szolidaritásnál fogva, mely a nemes és igaz törekvésű művészeket összefűzi. S ha ez megéri, úgy egyik napról a másikra megteremtődik. Fényes, Iványi, Csók, Réti, Rippl, Perlmutter, Mannheimer, Vaszary, Koszta – s ha meg nem hal, Pali bácsi, mint díszelnök, az öregebbek közül, akire számíthatok, míg a fiatalabbak, Hatvany, Basch, Pólya, Mattyasovszky, Zádor, Vidovszky, Rudnay,¹⁶⁰ én s még néhányan adnák – szóval egyrészt a Japán társaság, másrészt az Ernst kiállítók. Lassanként az természetesen kibővülne másokkal is, és 40–50 jó ember egy kitűnő blokkot alakíthatna, mely magában foglalná a magyar művészet legjobbait. Úgy a külsőséges és talentumtalan konzervatívokat (Jendrassik, Tornyai, Stetka),¹⁶¹ amint a stréber és kellemetlen progresszíveket (nyolcak, maisták) kizárná. De az új és talentumos fiatalokat természetesen nem. Az ideát, mint mondtam, egy időre még pihentetni kell, s csak akkor megcsinálni, mikor teljesen megéri az idő rá, mikor a szenvedélyek lecsillapodnak. A kilépés egy kiállítással történhetnék.

Budapest, 1919. december 4.

Tegnap és ma a változatosság kedvéért a délutáni tárgyalásokat hallgatom végig, melyen László Jenő¹⁶² ügyvéd s társainak ügyével foglalkoztak. Rajzoltam is valami keveset, a lapban meg is jelent egy pár. Élettapasztalataim ismét gazdagodtak, belátom, hogy milyen nehéz igazságot szolgáltatni, milyen alacsony szenvedélyek fűtik az embereket, milyen nagyfokú lehet az emberi ostobaság, s milyen gazságokra képes. Sokat ezekről nem akarok most írni, fáradt is vagyok, de tán egyszer időt és fáradságot veszek s részletesebben beszámolok ilyen eseményekről. Csak a politikától irtózom, eddig se igen foglalkoztam vele. Éppen csak e könyvben tettem egyről-másról említést. Fáradtan érkeztem a Fészekbe, hol vacsoráztam Pólya Tibi és

¹⁶⁰ Perlmutter Izsák (1866–1932), Magyar Mannheimer Gusztáv (1859–1937), Vaszary János (1867–1938) Koszta József (1861–1949). Mattyasovszky-Zsolnay László (1885–1935), Vidovszky Béla, (1883–1973), Rudnay Gyula (1878–1957) festők.

¹⁶¹ Jendrassik Jenő (1860–1919), Tornyai János (1869–1936), Stetka Gyula (1855–1925) festők.

¹⁶² László Jenő (1878–1919) ügyvéd, a Tanácsköztársaság idején a Forradalmi Törvényszék politikai biztosa. Halála ítélték és kivégezték.

felesége, valamint Falus, [aki] egy Freissberger¹⁶³ (azt hiszem így hívják) nevű kapitány társaságában volt. Ez most állítólag a városparancsnok. Siófokon is az volt. Ezért nem lelkesedem túlságosan érte, s nem is mentem oda hozzájuk, mikor Tibi invitált. Talán majd máskor. Grünwaldék társaságában ültem, Bélával arról beszélgettünk, hogy a legjobb megoldás az volna, ha valaki vállalná egy jó kiállítás megrendezését, jó festőktől összeszedne megfelelő számú képet, velük elrendeztetné a dolgot, s ha ez sikerülne, legközelebbi alkalommal újra megismételné a kiállítást. Ily formán automaticæ megalakulna egy művészegyesületféle. Tehát nem úgy, mint ahogy én múltkori feljegyzésemben megpendítettem, illetőleg nem abban a sorrendben. Majd meglátjuk különben, hogy miként alakul a helyzet. Az, hogy a most megnyíló téli kiállításon sokan a jók közül nem vesznek részt, ezt az ügyet elősegíti. Mindenesetre össze kéne állítani egy névsort, mely mindazoknak neveit tartalmazza, kik egy rendes kiállítás rendezésénél számba jöhetnének, kiket erre meg lehetne hívni. – Az *Est*nek való rajzolásom nagyon sok időmet veszi igénybe, holnap valószínűleg meglátom, hogy kifizetődik-e, mert pénzt akarok kérni a szerkesztőtől. – Tibi mesélte tegnap a bakkszobában, hogy F.[reissberger] szerint 35 éves korig a jövő hónapban soroznak. „Az angolok adják a felszerelést.” Egyelőre még arról sem gondoskodnak, hogy lisztünk legyen, meg szenünk. Hát még katonai felszerelés. Bár ez utóbbit könnyebben nélkülözhetnek. A mozgósítás, s a románokkal való háború a legközelebbi 10 év állandó mumusa lesz.

Budapest, 1919. december 7.

Délelőtt a Múcsarnok vernissage-ára mentünk.¹⁶⁴ Igen sok ember volt ott, de kevés jó kép. A közepesek nivója emelkedett nagyon, de a tehetséges művek elmaradtak. Kissé már szembeszökő dolog, hogy a jobb modernnek, sőt a talentumosabb fiatalok hogy kerülnek a nagy tárlatokat. Talán van valamelyes része ebben annak is, hogy pártoskodás kezdődött, mint valaha régen, a művészek között, a politika bevonult a művészi egyesületekbe is. Délben Rózsival haza, itthon ebéd, utána a befűtött kályha mellett szundikáltam. Este a Fészekbe. Ott Falussal, Grünwalddal, s még néhány kollégával a kiállításról beszélgettünk, majd arról a hírről, hogy az Ébredők a *Népszava* nyomdáját szétrombolták. Később még ezt avval a hírrel is megtoldották, hogy *Az Est* kiadóját is.¹⁶⁵ Akárcsak egy évvel ezelőtt a kommunisták a *Pesti*

¹⁶³ Somogyváry (1929-ig Freissberger) Gyula (1895–1953) író, újságíró. Az Ébredő Magyarok Egyesületének tagja, a Nemzeti Hadsereg futára volt Siófok és Bécs között.

¹⁶⁴ Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1919/1920. évi téli kiállítása.

¹⁶⁵ 1919. december 7-én vasárnap délután a Conti utcai Népszava-házat, a Világosság nyomdát és *Az Est* Erzsébet körúti kiadóhivatalát rombolták szét az Ébredő Magyarok, illetve az Országos Antiszemita Párt által felheccelt tömeg. Ld.: A csöcselék uralma. *Népszava*, 1919. december 9. 1.; A csöcselék lerombolta és kifosztotta *Az Est* kiadóhivatalát. *Az Est*, 1919. december 9. 1-2.; A korabeli sajtóvisszhangról: A megbélyegzők és a megérettők. Sajtóvisszhang. *Népszava*, 1919. december 10. 1-2.

Hírlapot. Kár volt akkor az erőszakból példát mutatni. De hát nem változtat sokat a dolgok szomorú lényegén, hogy most más a színe a terrornak, mint akkor. Mindkét esetben igen helytelen és káros. Kíváncsi vagyok az ügy fejleményeire. Azt hiszem, Friedrichnek nem szolgál majd túlságosan javára. Azt hiszem az ő izgató kijelentései nagyban hozzájárulnak ezekhez a kárhozzátandó tünetekhez. – Holnap talán jön férfi modell hozzám, s dolgozhatom pihenő festményeimen. – A kiállításon eléggé kelnek a képek, s meglehetősen magas áron.

Budapest, 1919. december 9.

A lapok megörökítették a legutóbb feljegyzett Ébredő rombolásokat. Már annyira hozzászoktunk az ilyféle dolgokhoz, hogy már nem is csodálkoztunk rajtuk. Közben látjuk, hogy jó barátaink is csatlakoznak a Szövetségbeliekhez, hol zsidómentesen akarják megcsinálni a magyar művészeti kultúrát (Csók, Herquet). Ismét egy intelem, hogy nem érdemes közügyekkel foglalkozni. A legutóbbi tervemről is lemondtam, hogy Csók elpártolását láttam. Az egyesületi választmányi, s egyéb ülésekre sem megyek. Sokkal helyesebb azt tenni, amit most 2 napja gyakorlok, hogy itthon modell után festegetek délelőttönként. Majd csak megélek közügy nélkül is.

Budapest, 1919. december 11.

Beleegyeztem, hogy egy Steiner nevű építész¹⁶⁶ leányát tanítsam. Tegnap náluk voltam a Gellért tér 3. sz. II. emeletén. Kedves, szimpatikus család, s a lány – 18 éves, eléggé tehetségesnek látszik. Előadtam egyet-mást nevelési terveimből s ma elvittem a Feiks-iskola esti aktjára, hol elkezdtem az útmutatásaimat, melyek legelső sorban arra irányulnak, hogy a természet megnyilvánulásait helyesen igyekezzék látni és visszaadni. Egyelőre a formákra hívom fel a figyelmét. Kár, hogy az Iparművészeti Iskolában kissé helytelen útra terelték, illetve elmulasztották a benne lévő talentumot kifejleszteni. Mert 14 éves korában érdekes módon illusztrált, azóta nem fejlődött abban az arányban, ahogy ezt várni lehetett volna. Érdekel, hogy irányításom nyomán hogy alakul majd a talentuma. – Tegnap valamin összeeszevze Rózsival (mert tegnapelőtt Péteréktől¹⁶⁷ jöve, késő volt már) nem maradtam itthon, a gőzfürdőbe mentem, majd a Múcsarnok kiállítását néztem meg újra. – Bizony gyengék a képek, bár – mint már említettem a középnívó némileg emelkedett. Kecskemétről elrémítő híreket hallottam, melyeket különben a lapok is kezdenek már megírni, – bizonyos

¹⁶⁶ Steiner József (1872- 1942 után) építész; leánya: Steiner Boriska, az 1916/1917 évben volt az Iparművészeti Iskola hallgatója.

¹⁶⁷ Péter Jenő a Franklin Társulat egyik igazgatója és családja a Ménesi út 4. alatt lakott, közel Herman Lipótékhoz.

osztagok (helyi karhatalmisták Héjjas barátunk öccsének¹⁶⁸ vezetése mellett) nagyon sok embert küldtek a másvilágra a legrémesebb módon. Azt hiszem, ez az ország már sohasem jön ki a bírósági tárgyalásokból. Hol a vörösöket, hol a túlbuzgó fehéreket kell majd elítélni. Holnap hirdetik ki Csernyék pörében az ítéletet. Valószínű lesz egy csomó halálos ítélet. Még gondolkozom rajta, hogy elmenjek-e erre az ítélethirdetésre. Bár gonosztevők voltak ezek az emberek, azért mégis borzasztó hallani, amikor valakit – aki mégiscsak ember – halálra ítélnék. Ilyenkor kissé lágy szívem van, s az az érzésem, mintha nem volna joga semmiféle körülmények közt az egyik embernek a másik fölött ítélni, s pláne a halálát előidézni. De ezek az elfuတ်tatások nem változtatják meg a világ sorját. Valami furcsa perverz ösztön meg arra hajt, hogyha már meg kell lennie egy ilyen halálra ítélésnek, úgy tanúja legyek s ezt az élményt is sorozzam oda egyéb élettapasztalataim mellé, melyet az emberiségről gyűjtök. Vajon mit szólnak majd hozzá az idegim.

Budapest, 1919. december 12.

14 kötél általi halálra ítélt ült ma már a törvényszéki teremben, mikor én némi habozás után délelött 11 óra felé mégis elmentem oda.¹⁶⁹ Reggel tépelődtem rajta, hogy elmenjek-e. Szerintem szörnyen komoly és tragikus jelenet lesz, melyet az ítéletek kimondása jelent. Jobb is lett volna, ha korábban elmegyek, mert Rózsával való beszélgetésünk (a házasságunkról volt szó, amelyet én egyelőre nem tartok szükségesnek), ő kijelentette, hogy a nyáron itt hagy és lemegy néniéhez Szabadkára. Ott majd férjhez fog menni. Nem hiszem, hogy ezt megteszi, dacára fogadkozásának, mert egyelőre úgy látszik, szeret. – A törvényszéki terem kellemetlenül tömve volt, az elítéltek meglehetősen közömbösséggel hallgatták az ítélet hosszadalmas indoklását. Nem is vártam végig, elmentem. Délután aludtam egy keveset, szerencsésen elmulasztottam az Egyesületnek egy választmányi ülését, mely ugyan még akkor is tartott, amikor én odaérkeztem, de amelyben akkor sem vettem részt. Elvette a kedvem az a rosszindulatú bornírtság, mely a dolgok s emberek megítélésében megnyilatkozik. Lehetőleg mindenféle gyűléstől távol akarom magam tartani. Mesterségem szempontjából igazán felesleges, hogy ezeken részt vegyek. Megérdemlem a jól megérdemelt nyugalmamat. Az ítéletről a terroristák ügyében a vacsoratársaság nem sokat beszélt, inkább a kecskeméti fehér vagy álfehér van az érdeklődés és iszonyat központjában. Azt hiszem, sohasem csillapodnak már le szegény, legyőzött s tönkrement országunkban a kedélyek. S mind e keserűséghez még az is jönne, hogy bennünket még magyaroknak sem akarnak elismerni. Ez az állami jóvátevés, gyilkosok felakasztása, melynek szörnyű következással kellett következnie az

¹⁶⁸ Héjjas Iván (1890–1950) katonatiszt, és bátyja, Héjjas Aurél katonatiszt az Orgovány környéki megtorlások vezetői.

¹⁶⁹ Halálra ítélték Csernyet és tizenhárom társát. Ítélet a Lenin-fiúk bűnperében. + Tizennégy halálos ítélet. *Az Est*, 1919. december 13. 2–3.

elmúlt korszak borzalmaira, talán némileg lecsillapító módon fognak hatni a bosszúért lihegő érzelmekre. – Ma egy olasztanártól 2 és 3 óra közt leckét vettem. Kíváncsi vagyok, meddig lesz hozzá türelmem. Holnap modellem után festek egyik képemen, valószínűleg ide jön újabb tanítványom, Steiner kisasszony.

A törvényszéken újabb tárgyalási sorozat kezdődik, de úgy látszik, megcsappant érdeklődés mellett. Énnekem sincs valami nagy kedvem hozzá, hogy eljárjak rajzolni. Minden szenzáció idővel unalmassá válik. A lapolvasó közönséget sem érdekli már a sok gyilkos képe. – Az általam illusztrált regény végre megjelent, elég jól néz ki, főleg a címlap. Pólya könyve kissé felületes.¹⁷⁰ Ma hallom, hogy készültség van, mert félnek, hogy Csernyéket ki akarják szabadítani. Azt hiszem, link hír, hogy szigorúbbnak mutatkozhassanak. Egyéb újság nincs. – Ma este az Uránia mozgóban „Krisztus” című filmet néztük.¹⁷¹ A Szentföldön vették fel, ezért érdekelt volna. Egyes részei ügyesen vannak rendezve, de nagyjában mégiscsak illúziórontó a darab. A nagy művészek mégiscsak jobban festették meg ezt a témát. Amellett a darab szövege sincsen jól összeállítva film célra. A végén jöttem rá csak, hogy nem először láttam. – Tegnap este Zsigától, ki tapogatózik nálam, mit szólnék egy együttes akadémiaszerű művészegyesülethez, hallottam, hogy Csók mellett már Réti is tagja a Keresztény Nemzeti Művész Szövetségnek.¹⁷² Szóval ő is cserbenhagyta zsidó kollégáit. Az ember csak tanul mindig. Nem túlságosan „szépséghiba mentesek” a kollégáink, ahogy Fényes találóan megjegyezte. Fényes ezeket egy bölcs nyugalomával fogja fel, mosolyogva bölint, s gondol magában egy sort e dolgokról. Kissé Jób-szerűen járunk, lassanként mindenki elhagy bennünket, most már azok is, kiknek érdekében harcoltunk éveken keresztül. Ismét egy alapos tanulság, mennyire nem érdemes közügyekben részt venni. Ez a mi mesterségünk mégis olyan mesterség, melyben mindenki saját magát ért dolgozik.

Budapest, 1919. december 17.

Feiks Alfréd¹⁷³ mondta ma a Fészek játszósobájában, hogy Hoffmannék megérkeztek, a kiállítás sikerült, körülbelül a fele anyagot eladták, s a pénzzel valutaüzletet csináltak, mely jelenleg nagyon szépen kifizetődik, miután a dollár ára 72, itt pedig 128. Élelmesség tekintetében nem kell tanulniuk a Szövetségbeliectől, kik Fehérváron csináltak kiállítást minden eredmény nélkül.¹⁷⁴ Az egyesületesdit jó időre

¹⁷⁰ A Herman illusztrálta Stevenson kötettel egy időben jelent meg Pólya illusztrációival Mark Twain: *Tamás úrfi mint detektív*. (Ford. Halász Gyula) c. regénye, szintén az Athenaeum kiadásában. Pólya ugyanakkor egy mappát is publikált: *Vidám képek. Pólya Tibor műlapjai*. Budapest, Kultúra Könyvkiadó és Nyomd Rt., 1919.

¹⁷¹ Fausto Salvatori (1870–1929) olasz író, filmrendező filmje.

¹⁷² Képzőművészek Nemzeti Szövetsége.

¹⁷³ Feiks Alfréd (1880–1953) festő.

¹⁷⁴ A Magyar Képzőművészek Nemzeti Szövetsége „a kormánnyal egyetértően kiállítást rendezett Székes-

egészen szegre kell akasztani, igazán nem érdemes közügyben dolgozni. Ilyen nagyfokú hálátlanságra mégsem számítottam. Vannak kollégák, kik vasvillaszemekkel tekintenek rám, nem köszönnek, s úgy látszik, igen sokáig nem fogják megbocsájtani, hogy egy ideig elnökük voltam. Ez ugyan természetes emberi tulajdonság. Különösen művészek körében. Én azt hiszem, hogy a legokosabb teljesen távol tartani magamat tőlük. Semmiféle gyűlésre nem eljárni, semmiféle közügyben nem részt venni, semmilyen nagy kiállításon nem szerepelni. Ha kellő mennyiségű és kvalitású munka összegyűlik, műtermemben vagy nagy kollektív kiállításon bemutatni. Néha aztán lehetne egy válogatott, ad hoc társasággal külön csoportkiállításokat rendezni, de lehetőleg külföldön. A munka lassan megy, mindig jön valami zavaró momentum közbe. Vagy lustaságom, vagy valami fölösleges külső dolog (pl. ma Gárdos elhívott egy hamis Leibl¹⁷⁵ megtekintésére).

A 14 első halálraítelt akasztása holnap délelőtt történik, a Kúria nem adott nekik kegyelmet. Úgy látszik elrettentésül 30–40 kivégzés lesz, no meg a kedélyek lecsillapítása érdekében. Tudja Isten, nekem az állami törvényes kivégzés se valami nagyon szimpatikus, igaz, a rablógyilkosok még kevésbé.

Budapest, 1919. december 18.

Délelőtt dolgoztam Szt. Antal kísértésén. A baba s némi drapéria segítségével beállítottam magamnak egy kis részletét a képnek, mely részt megfestve azt értem el, hogy ez most kiesett a képből, mert plasztikusabb és színesebb volt, mint a többi. Össze kell majd hangolni tehát a dolgokat. Délig festettem, akkor hazajött Rózsi, ki a szén ügyében ment le a városba, no meg saját magának is bevásárolni karácsonyi ajándékot; hozott újságokat, melyekben az akasztások voltak leírva részben. Valami gyáva perverzitás él az emberben, mely kíváncsivá teszi ilyen borzalmak leírásának olvasására. Egész kis fáradsággal elmehettem volna én is az akasztáshoz, de esztétikai okok tartottak vissza tőle. Nagyon csúf dolog lehet, még ha az állam rendje ezt szükségesnek is tartja. Maga a gondolat is rémes: 14 hivatalos akasztás egy délelőtt! Rózsi persze sírt, este pedig fáj a feje ezekre a dolgokra gondolva. Délután fellátogattam Steinerékhez. Onnan a Fészekbe mentem a választmányi ülésre. Nagyon bosszankodtam rajta, hogy milyen korlátolt egynemely ember. Megint megsaj-

fehérvárott, mely első állomása volt a magyar művészet népszerűsítése érdekében rendezett vidéki körútnak. A Magyar Képzőművészek Nemzeti Szövetségének kiállítását a székesfehérvári vármegyeházának nagytermében rendezték. A megnyitó ünnepség délben kezdődött díszes közönség részvételével. Körösfői-Kriesch Aladár és Haller István miniszter beszéde után gróf Andrássy Gyula szólalt fel és azt hangoztatta, hogy a kibontakozás egyetlen útja a pozitív munkaakarat és erre a magyar művészeknek elsősorban kell példát nyújtani. Hangoztatja, hogy a művészethez kevesebb opportunizmus és több jellem kell. Tiszta erkölcs és bátor szív mentheti meg a nemzetet az utolsó pillanatban. A kiállításon hatvannyolc művész vett részt, több mint kétszáz képpel és szoborral.” *Pesti Napló*, 1919. december 10. 6.

¹⁷⁵ Wilhelm Leibl (1844–1900) német festő.

náltam, hogy elmentem a gyűlésre. De nem hagyott nyugodni a gondolat, hátha segíthetek egyik-másik kollégán, akit szeretek, s akit érdemesnek tartok rá, hogy a megszégyenítés alól elvonjam. Természetesen vannak néhányan a névsorban, kiknek helyeslem, ha kissé pellengérré állítják, amiért kollégáikkal szemben komiszul viselkedtek. Ezekért aztán egy jó szót sem ejtek (Pór, Uitz, Lampérth, Tihanyi, Kmetty, Biró).¹⁷⁶ - Hoffmann és Kóber megjelentek a Fészekben a jó hírrel, hogy 135 képet eladtak Temesvárott, s a legjobb reménységekkel vannak eltelve a legközelebbi kirándulásukkal szemben, melyet Aradra szándékoznak megtenni. Erre nézve különben még részletesebb megbeszélést fogunk folytatni. Az általam küldött festményt és 2 akvarellt szintén eladták. (Kb. 5000 Koronát tesznek ki.) Itthon vacsoráltam, utána kissé átnéztem az olasz leckét, ami egyelőre nehezen megy, de tán belejövök. Természetesen már kissé kijöttem a bagózásból.

Budapest, 1919. december 19.

Csendes napom volt, kinn hóesés, idebenn a műteremben kellemesen befűtve (egyelőre még van, de már nem sokáig fűtőanyag). Be se mentem a városba. A Fészekben délután érdektelen publikum, a játék nézése sem szórakoztat mindig. A vacsoratársaság sem ideális minden esetben, különösen amióta a „napfoltok” kezdenek mutatkozni. (Csók, Réti magaviseletében.) De tán jobb is. Lassanként egészen a mesterségemre leszek utalva, ami nem is olyan kellemetlen csere. Ma délelőtt a modellt vártam. (Strobl Zsiga ígérte, hogy szép férfi modelljét elküldi hozzám egy délelőttre. Utóbbi időben Zsiga nagyon kedvembe akar járni. Érti, hogy a Szövetséghez csatlakozása a megvetett s „kizárt” zsidó barátai körében nem nagy lelkesedést szült, s keresi a visszavonulási utat, illetőleg a módot, hogy lehetne egy üleppel két széken ülni.) A modell nem jött, de Steiner Boriska nevű tanítványom, kinek bemutattam a komponálásom módját, színekkel felvázolva egy Orfeuszt, ki a természetet szép nők képében művészetével megszelídíti, ámulatba ejti. Hangsúlyoztam, hogy a festőnek arra kell törekednie, hogy speciális művészete eszközeivel fejezze ki magát, tehát nem novellisztikus módon, nem úgy, mint a költő verseiben, hanem az emberi test és a természet formáinak, színeinek, azok vonásainak felhasználásával. Az igazi művész mondanivalóját nem lehet más eszközökkel kifejezni, mint szűkebb metierének¹⁷⁷ kifejezési eszközeivel. A költő, legyen bármily mestere a tollnak, sohasem fejezheti ki szavakban azt, amit a festő a fentebb említett eszközeivel, a szobrász a plasztikai formák utánzásával, illetőleg utánalkotásával, a zenész a hangokkal etc. és viszont. Tehát abszolút festőire kell törekedni, ha valaki erre a mesterségre, illetőleg művészetre érez hivatást. Ez egy külön nyelv, bár ez sem fedti teljesen a dolgot, mert igaz, hogy hasonló ideákat fejezhet ki, mint a másik nyelv, de lényegi különbségek is vannak. Ilyesféle

¹⁷⁶ Tihanyi Lajos (1885–1938) festő, a Nyolcak művészcsoport tagja; Kmetty János (1889–1975) festő.

¹⁷⁷ mesterségének

dolgokat magyarázgattam, s azt hiszem meg is értette a lány. Ő egyelőre nem nagyon elégti ki kívánságaimat a komoly tanulmányokra vonatkozólag, túlságosan manírosak a rajzai (ténykedése is maníros). Igyekszem erről lebeszélni, lehet, hogy sikerülni fog, bár ez veszedelmes betegség, s valószínűleg mélyebb lelki okai vannak. Ismét hangsúlyozom, hogy a művészi nevelésnek a karakter helyes irányba való vezetésére is ki kell terjeszkednie. Aki az életben nem őszinte, az művészetében is hazudik, illetőleg meg kell állapítani, hogy a művészetben nagyon őszintének, egyenesnek, lelkiismeretesnek, becsületesnek kell lenni. Tartózkodás nélkül, minden erejével ki kell fejeznie akarni mindent, ami bennünk lakik, mégpedig a legjobb szándékkal. A kifejezési eszközöket természetesen csak hatalmas energiával, türelemmel s kitartással lehet megszerezni. Ebben a tekintetben sok jó tanács férne magamra is.

Délre majdnem elkészültem a vázlattal, melyet frissességében így meg is őrzök. Szent Antalom, melyen már hetek óta gyötrődöm, cseppet sem mutat nagyobb kvalitásokat, mint ez az 1 1/2 órás vázlat. Utóbbinak bizonyos tekintetben még nagyobb kvalitásai vannak, amennyiben ezekről egyáltalában lehet szó. – Déltájban valami újságíró jött, ki a *Vasárnapi Ujság* számára a műtermek készülő anyagáról akar cikket írni.¹⁷⁸ Kapott tőlem egy olajvázlatot s egy aktrajzot, ami úgy látszik természetes ára a reklámnak. Mesterségünk nem csak életcélunk, de üzletünk is, amelynek hozadékából élünk, s amely utóbbi tulajdonság következtében válik lehetővé, hogy folytathatjuk mesterségünket. Nem kárhoztatható tehát, ha az üzlet némi reklámozására valamicskét áldozunk is néha. Hiszen alapjában véve a könyvillusztráció készítés is csak reklám, mert a honorárium, melyet érte kapunk, édeskevés manapság a megélhetéshez. De ennél még megmarad az ilyen dolgozásnak érdekes és passziószerű volta. – Ebéd után jött az olasztanárr. Kissé nehezen megy a tanulás öreg fejjel, de nagyon szükséges. Sőt az angol és a franciára is rá kell fanyalodnom. Túlságosan kötött a kevés nyelvet bíró művész, azt láttam Párizsban és Londonban. – 3 órakor már besötétedett, alig festhettem még valamicskét az Orfeuszon. Kissé aludtam a díványon, Rózsi anyja jött, ki a háztartáshoz szükséges holmikat hozott: kenyeret, tejet. Újságot vásárolni mentem csupán a Gellért Szálló-beli trafikba, aztán itthon maradtam rendezvén dolgaimat a könyvszekrényben. Vacsorára jó velő, tojással, fehérkenyér (igaz, hogy a liszt kilóját 29 koronával vettük), sajt, gyümölcs is, fehér kávé. Cseppet sem élünk rosszul. Rózsi jól főz, a kedélyről is kellőképpen gondoskodva van. Egyáltalában nem mondhat senki bennünket szomorú embereknek. Ha szorgalmasan dolgoznék, egyéb dolgokra sem volna gondom, mert vevő csak akad manapság, hogy meddig tart majd ez a konjunktúra, azt senki sem tudja. Lehet, hogy a békekötés után s a valuta rendezés, adózás, s más szükség szerint elkövetkező dolgok beállta után kevés lesz a pénz, s művészpártolásra majd nem jut. De az is lehetséges, hogy a sok újjgazdag embert nem fogják ezek a dolgok pozícióikban megzavarni.

¹⁷⁸ Paál Jób: Mi készül a műtermekben? *Vasárnapi Ujság*, 1920. február 22. 42-43.

Budapest, 1919. december 20.

Reggel Rózsi, ki valamivel korábban kelt, levelet hoz be, melyet Gyula bátyám küldött egy Bécsből jött dési gyerekekkel, s az van benne, hogy karácsony hetére Pestre jönnek Ilonkával és a gyerekekkel. Úgy látszik, idevonzza őket valami, mégis nehéz megszokni idegenben. Ott Bécsben különben sincsenek valami nagyon rózsás viszonyok, itt Pesten meg itt vannak a rokonok, én, s mégis a régi jó Pest minden bolondság, reakció, hírlapi perpatvar dacára. Az is lehetséges, hogy a bárókba, színházba, mulatókba járó emberek számára sok szórakozás is, melyeket én nem élvezek. Nekem a legnagyobb élvezet volna egy munkában töltött eredményes nap. Ehhez jutok még mindig a legkevésbé. Pedig *Az Est* számára való rajzolásról már lemondtam. Túl sok időt vesz igénybe, az eredmény pedig semmi. Délután Gárdossal (holnaphoz egy hétre házasodik) valami ismerőshöz mentünk, ki gazdag ember, képekre, szobrokra költ. Ezek a pesti proccok mind azt szeretnék, ha vásárlásaik nyomán csupa csoda történe, minden képről kisülne, hogy Tizian festette, s így milliókat érne. Gárdos szerint kilátás van rá, hogy majd tőlem is vásárol. Egyelőre sokat vesztett kártyán, a hotelban is elloptak tőle állítólag 22 000 koronát az éjjeliszekrényből. A Fészekben gyűjtik a Területvédő Liga¹⁷⁹ számára a képeket, melyet majd kisorsolnak a 26-án tartandó koncerten. Ide a főparancsnokot is meghívják és egyéb előkelőségeket, s a program nagyon válogatott lesz. A vacsora nem volt túlságosan jó, Falus murizott is. Ez már a feladatai közé tartozik, hogy asztalunk gyomrát lelkén viselje. Ez berendezői mivoltához tartozik. Vacsora után mutat Löwen-gárd Gyula egy autogramot a jelenleg Pesten oly népszerű Bali Mihály állami hóhértől¹⁸⁰ (most újra 9-et ítélték halálra tegnap, köztük László Jenőt és Korvint). Erről terelődött rá a beszéd a grafológiára, melyhez én valamiképp könyitok, valamint az írásutánzásához is, ami ezzel együtt jár. A mellettem ülő Ódry Árpád¹⁸¹ színésszel részben erről, részben az ezzel kapcsolatos fiziognómiáról, majd az igazi művészi arcképfestésről, a művészetekről általában, majd Shakespeare-ről, a shakespeare-i színpadról egészen élvezetes eszmecsere indul, melynek kapcsán azt hiszem sikerül Ódrynak jó véleményét gondolkozásomról s érdeklődésem tág területéről megjavítani. Ily módon szereztem már gyakran jó barátokat, sőt tisztelőket – bár ez nem mindig ambícióm – bár kellemes dolog, ha értelmes emberek valamit tartanak az emberről.

Budapest, 1919. december 24.

Karácsony este lévén nem kellett túl sok biztatás hozzá, hogy itthon maradjak vacsorára. A Fészekben ilyenkor csak pár aglegény lézeng, ezeknek nagy része is vacsorára

¹⁷⁹ Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája. 1918 novemberében alakult a Károlyi-kormány segítségével a béketárgyalások befolyásolására; 1919 végén alakult újjá. Közadakozásból állították fel a Szabadság téri irredenta szobrokat. 1920 végén beolvadt a Magyar Nemzeti Szövetségbe.

¹⁸⁰ Bali Mihály (1856–1926) állami ítéletvégrehajtó.

¹⁸¹ Ódry Árpád (1876–1937) színész, rendező, a Nemzeti Színház örökös tagja.

hivatalos ilyenkor. Rózsival kissé Gárdoséknál segédkeztünk, kik nagytakarítást végeznek a közeli lakodalomra való tekintettel a műteremben. Napközben dolgozgatok, tegnap egy tájkép skiccet csináltam apró meztelen alakokkal, ma 3 táncoló gráciát és egy pástort kezdtem. Hoffmann tegnap Milton *Elveszett paradicsomát* (Doré illusztrációival) vette nekem karácsonyi ajándéknak hálából, amiért legutóbb oly készségesen álltam rendelkezésére a nyilatkozat ügyben, Pollatschekék pedig Meier-Graefe *Hans von Marées* c. háromkötetes munkáját küldték el ma a tanítás ellenértékéül.¹⁸² Ez örömet okozott, mert Marées művészeti törekvéseit igen tiszteltem, előbb-utóbb magam is megvettem volna e munkát, mely úgy látszik egy alapos munka, bár a szerzőt nem tartom valami kiváló szakembernek művészi ügyekben. Azért is kellemesebb ez a módja a tanításért való ellenszolgáltatásnak, mert továbbra is szívesség jellegével bír a munkám, viszont ha fizetnének bármennyit is, kötvé lennék és a házitanítószkodás nem kellemes állapot. Lilyt különben nagyon kedvelem, valamint az egész családot is, mert igen szimpatikus és kedves emberek, s a kislány határozottan talentumos. Hogy a másikkal mit fogok elérni, egyelőre nem tudom. Kissé manirizmusra hajlamos, le lehet-e erről szoktatni, vagy mélyebben rejlő okai vannak-e, nem tudom még. A Fészekben nagy előkészületek történnek a Területvédő Liga javára rendezendő koncertre, festményeket adtunk a jótékony célra sorsolásra, én teljes ajándéku. Bátyámék még nem érkeztek meg, tán pár napi késéssel. Kár volna, ha lemondanának tervükről.

Budapest, 1919. december 27.

Gyuláék pár napja itt vannak, 10-12 napi karácsonyi tartózkodásra. Bécsben jól vannak, Gyula keres. Ma délben együtt a Rudasban. Ajánlottam, hogy képekkel is kereskedjen, ha van megfelelő tőkéje. Horváthtal azt hiszem, be fogom szüntetni az üzletet, bolondos s bizalmatlan. Tegnap a Fészekben a Területvédő Liga javára koncert, elég jól sikerült. Frakkban voltam, azt hiszem a koronázás óta először. Kissé más társaság volt a nagyteremben, mint mikor még a szakszervezeti gyűlések tobzódtak az elnökségem mellett. Így mégiscsak kellemesebb és mulatságosabb. A rendezés alapján véve bosszantóan ügyetlen s zavaros, de nem ismerik ezek a Kövér Gyuszik, Koszkolok¹⁸³ stb. a dolog technikáját. Tulajdonképpen kár ilyenbe beleavatkozni, de hát az ember nem állhatja meg, hogy ne szóljon, ha látja mennyire ügyefogyottak. – Helyesnek tartanám, ha képeimnek, melyek készülnek, s melyek eladásra kerülnek vagy jobbak, a katalógus adatait lejegyezném. Ezzel nem annyira a művészettörténetnek, mint magamnak akarnék használható adatjegyzeteket készíteni.

(éjjel) Kissé tovább maradtam a Fészekben, éjfél után indultunk útnak onnan Herquet, Jámbor és Bálint¹⁸⁴ társaságában. Rózszi megint haragszik valami miatt, talán a tegnap esti mulatságra menésem miatt. Ilyenkor hiúsága mindig sértve van,

¹⁸² Julius Meier-Graefe *Hans von Marées*. I-III. München, 1910.

¹⁸³ Kövér Gyula (1883-1972) festő; Koszkol Jenő (1868-1935) festő.

¹⁸⁴ Jámbor Lajos (1869-1955) építész és társa, Bálint Zoltán (1871-1939) építész.

kissé zokon veszi, hogy egyedül megyek multságba, s ő, miután nem törvényes hitvesem, itthon kénytelen kuksolni. Csodálatosan érzékeny ezekben a kérdésekben, türelmetlenül várja a pillanatot, amikor elveszem, s most, hogy Gárdos esküvője holnap megtörténik - ez krízisszerűen jön számba - pedig ha most - mikor az emberek még nem szoktak a gondolathoz, hogy együtt élünk - elvenném, még sokkal fájdalmasabban érintenék őt azok a mellőzések, melyek érnék, amiért az emberek rosszindulatúak és irigykedők. Az én számításom az, hogy ahhoz, hogy a mi házasságunk megtörténhessék, az kell, hogy szukcesszíve szokják mindenki hozzá a gondolathoz, hogy mi Rózsival együtt élünk. Ez pár év múlva meglesz, s senkinek sem fog feltűnni a viszony törvényesítése, még a közeli hozzátartozóknak sem. Természetesen ehhez R. részéről több önuralom, türelem és okosság kellene, melyekkel egyelőre nem rendelkezik, de bízom jó tulajdonságaiban, s tanulékonyságában. Azt hiszem különben, hogyha odahaza náluk nem doppingolnák, s itt Glatterék és egyéb hívatlanok nem ugratnák, saját eszétől már rájöhetett volna mindezekre a dolgokra. Ezek a megértetlenségek, melyek egyelőre még mindig utunkban vannak, nagy akadályai annak, hogy egyenletesen, kellemesen érezzem magam itthon. - A Fészekbe járást, mint haszontalan dolgot, a minimumra szeretném redukálni újabb tapasztalataim következtében, de addig, míg egyrészt a beszerzési csoport, másrészt a volt szakszervezetek ügyei nincsenek likvidálva, ez nehezen vihető keresztül. Végül azonban azt hiszem mégis sikerülni fog. Elvégre barátaimat mindig felkereshetem, ha szükségem van rájuk, s ők is engem, ha látni akarnak.

Budapest, 1919. december 29.

Gárdos esketése az anyakönyvvezető előtt fenn a várban, tegnap, vasárnap délelőtt történt meg, én voltam az egyik tanúja. Rózsira nézve tényleg krízises nap volt, egész idő alatt sírt, végre délután meg tudtam győzni eljárása helytelenségéről, s megbékélt a gondolatban, hogy én vagyok az okosabb, s az a helyes, ha sorsa, illetőleg sorsunk intézése az én kezeimbe marad helyeztetve. - A politikában nem sok az újság, a lapok a Horthy elleni merényletkísérletről írnak, azt hiszem buzgón fogják be a katonák (kik ezt az ügyet kézbe vették) a kommunistákat, kik bele vannak ezekben a dolgokba keverve. Ma megtörtént az újabb 9 akasztás, köztük László és Korvin is.¹⁸⁵ A lapok már nem írnak oly nagy szenzációval a dologról. Kissé belefáradtak, mint mindenki itt Pesten, s Magyarhonban. A Fészek akció elég jól megy, ma reggel bevittem egy képet (*Szerelmes ostrom*), de még nem akadt rá vevő, illetőleg reflektáns. A képek egyébként szaporodnak, lassanként becsempésznek egy csomó dolgot. Hiszen ez helyes kísérlet, talán követőkre talál. - Ma délelőtt Rózsi anyjának jóvoltából valamicske szénhez és fához jutottunk, így 1 1/2 hétre megint el vagyunk látva s dolgozhatom. Délelőtt Pollatschekékéknél voltam, Lily elkezdett egy olajfestésű

¹⁸⁵ László Jenőt és Korvin Ottót 1919. december 28-án végezték ki.

fejet. Kíváncsi vagyok, milyen eredményhez jut. Az *Estéknél* is fent voltam, felvettem 880 koronát a rajzokért. Miklós¹⁸⁶ tréfásan szememre hányta, hogy mindenkit felakasztanak, kit lerajzolok. Az Athenaeumnál is beszóltam a könyvillusztrációk érdekében. Ezt szórakoztató volta miatt vállalom. Délben Keresztes¹⁸⁷ volt itt ebéden, most gobelinszövőkkel foglalkozik, megígértem neki, hogy tervezek számára egy gobelin kartont.

¹⁸⁶ Miklós Andor *Az Est* tulajdonosa és főszerkesztője.

¹⁸⁷ Keresztes Henrik, Herman Lipót katonatársa a 68. Jászkun gyalogezredben.